Toiseuden vaikutus kantaväestön arjen subjektiiviseen kokemiseen

Aluetieteen pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Kauppa- ja hallintotieteiden tiedekunta
Yhdyskuntatieteiden laitos
Toukokuu 2006
Heikki Levola

Tampereen yliopisto

Yhdyskuntatieteiden laitos

Levola, Heikki: Toiseuden vaikutus kantaväestön arjen subjektiiviseen kokemiseen

Aluetieteen pro gradu -tutkielma, 88 sivua + 2 liitesivua

Toukokuu 2006

Asiasanat: identiteetti, maahanmuutto, akkulturaatio, kuviteltu yhteisö

Ulkomaalaistaustainen väestönosa on kasvanut Suomessa nopeasti 1990-luvulta lähtien, ja Suomi on nykyään maahanmuuttomaa. Monikulttuurisuuden muodot ja sisältö ovat siten nousseet ajankohtaiseksi aiheeksi myös Suomessa, jonka väestöä on aiemmin pidetty homogeenisena. Suomen monikulttuurisuudesta ei kuitenkaan ole olemassa yhtä oikeaa kuvaa tai käsitystä. Maahanmuuton keskittyminen tietyille alueille keskittää ilmiötä ja korostaa kyseisten alueiden kulttuurisen moninaistumisen prosessia. Maahanmuutto herättää ristiriitaisia tunteita, ja argumentteja sekä puolesta että vastaan on perusteltu yhtälailla taloudellisilla kuin sosiaalisillakin tekijöillä.

Tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa niitä merkityksiä, joita kantaväestö antaa maahanmuuttajaväestön ja kantaväestön vuorovaikutukselle arkisessa kanssakäymisessä. Siten tutkimuskohteena on sosiaalisen todellisuuden jäsentyminen. Työn viitekehyksessä pohditaan viime vuosina käytyä identiteettikeskustelua ja toiseuden merkitystä identiteetin muodostumisessa. Kansallisen identiteetin perustana pidetään kuvitteellisen yhteisön käsitettä. Kantaväestön ja ulkomaalaistaustaisen väestön vuorovaikutusta pyritään ymmärtämään akkulturaatiotutkimuksen käsitteillä. Tutkimuksen ontologisena lähtökohtana on sosiaalinen konstruktionismi.

Tutkimuksen kohdealueena on Helsingin kaupunginosa Pasila, jossa yhdistyy ulkomaalaistaustaisen väestön viimeaikainen lukumäärällinen kasvu sekä korkea osuus koko väestöstä. Empiirisen aineiston keräämiseksi tutkimuksessa on haastateltu tammi-helmikuussa 2006 kahdeksaa Pasilassa vähintään 1980-luvulta lähtien asunutta kantaväestön edustajaa.

Haastateltavat kokevat, että suomalaisuuden luonteen tulisi pysyä entisellään väestön kulttuurisesta moninaistumisesta huolimatta. Maahanmuuttajaväestön tulisi osata toimia vallitsevien tapojen mukaisesti ja tiedostaa valtaväestön arvot. Maahanmuuttajien ei kuitenkaan tarvitse hylätä omaa identiteettiään, joskin suomalaisten tapojen ylenkatsomista pidetään herkästi loukkaavana. Rasistiksi leimaamisen pelko ehkäisee sellaista kanssakäymistä, jolla kantaväestö pyrkisi muuten lisäämään maahanmuuttajaväestön kulttuurista kompetenssia. Siten monet ristiriitatilanteet voivat jäädä selvittämättä, minkä seurauksena niistä aiheutuva turhautuminen voi kasvaa. Kielitaidolla on tärkeä merkitys eri ryhmien välisessä kanssakäymisessä. Maahanmuuttajien alueellinen keskittyminen voidaan kokea uhkaavaksi eri ryhmien voimasuhteiden muuttuessa. Väestön kulttuurinen monimuotoistuminen kyseenalaistaa näkemyksen homogeenisesta kansasta kansallisvaltion hegemonisena ryhmänä.

University of Tampere

Department of Regional Studies

Levola, Heikki: The Effect of Otherness in the Every-Day Life Experience of the Majority Population

Master´s thesis, 88 pp., 2 app. pp.

May 2006

Keywords: identity, immigration, acculturation, imagined community

---

At the present moment, Finland is a country of immigration. However, the idea of multiculturalism does not have a one unique content or a form in Finland, which does not have a long history of immigration in modern scale. Finland´s population has been considered rather homogenous, which makes the new situation harder to cope with. Concentration of immigrant population makes the phenomenon more concrete in some regions, where effects of immigration are more obvious. Several different arguments are being used for and against immigration.

The subject of this research is to increase the knowledge about the social interaction between the immigrant minority and the finnish majority in a certain area. These relations are being explored by the view of the majority. Thus, the object of the research is the production of a social order. The idea of identity is discussed in the theoretical part of the research. The concept of imagined community is held to be individual´s way of belonging to one´s group. The concept of acculturation is used to understand the interaction between different groups. The ontological approach is social constructionism.

The target area is an urban region called Pasila, which is a part of Finland´s capital Helsinki. Pasila is located some two kilometers to north from the city centre. It has approximately 8000 habitants, and its constructed environment mostly consist of high apartment buildings. In Pasila there is a high proportional level of immigrants compared to the whole population at the area. During the last few years the amount of immigrants has increased rapidly. Empirical data was gathered in january-february 2006 by interviewing eight informants, who all were finnish inhabitants living in Pasila.

Informants felt, that the nature of finnish habits and culture should maintain unchangeable despite of changes in population. Immigrants should respect prevailing values and manners. However, immigrants do not have to abandon their former identity. The majority might avoid contact with the immigrant minorities because of the fear of being given the stigma of a racist. In that way, many unpleasant situations might remain without solution, which could serve for increasing frustration and separation between majority and minority groups. Language skills have important meaning in furthering interaction between social groups. Concentration of immigrants does not necessarily mean that there are more positive contacts, and concentration can increase feeling of a threat. Pluriculturality questions the hegemony of majority population in a nation-state.

Sisällys

1. Johdanto 2
2. Monokulttuurista pluralismiin 3
2.1 Näkemys todellisuuden jäsentymisestä 3
2.2 Muuttovirtojen suunnan muutos länsimaista katsottuna 5
2.3 Monikulttuurisuus 9
2.4 Maahanmuutto monikulttuurisuuden moottorina 11
2.4.1 Akkulturaatioprosessi 14
2.4.2 Assimilaatiosta integraatioon 16
2.4.3 Kaupunkirakenteen representoiminen ja luokittelun muutos 22
2.5 Pakolaisista siirtolaisiin 24
2.6 Maahanmuutto keskittyy Helsinkiin 26
3. Identiteetti 28
3.1 Identiteetti välttämättömyytenä ja rajojen vetäjänä 28
3.2 Identiteetin määrittelystä ei vallitse yksimielisyyttä 32
3.3 Kansallinen identiteetti ja stereotypia 33
3.3.1 Luokitteluiden merkitys maailmankuvan jäsentymisessä 36
3.3.2 Alue sosiaalisen toiminnan kontekstina 41
3.4 Aluetietoisuus ja identiteetti 43
4. Läpileikkaus arkeen 45
4.1 Haastateltavat arjen asiantuntijoina 45
4.2 Aineisto ja vuorovaikutus haastattelussa 49
5. Käytännön kontaktista arvojen konfliktiin 54
5.1 Toimijoita vai toiminnan kohteita 54
5.2 Rasismileima kontaktin estäjänä 60
6. Vuorovaikutus arjessa 62
6.1 Kontaktista konfliktiin 62
6.2 Ristiriidat ja eristyminen selitetään erilaisella kulttuurilla 67
6.3 Kieli – näkymätön este 71
6.4 Oman ryhmän toiminnan määrittely yksilön oman toiminnan perusteluna 71
6.4.1 Hyvä asuinalue 74
6.4.2 Kantaväestön vaatimukset 75
6.4.3. Maahanmuuttajuus ja sukupolven vaihtuminen 78
7. Päätelmät 79
Lähteet 83
Liitteet 89

1. Johdanto

Viime vuosikymmeninä muuttovirroissa liikkuvien ihmisten joukko on kasvanut, ja on todennäköistä, että kehitys jatkuu samansuuntaisena tulevaisuudessakin. Eri alueilta lähtöisin oleva muuttoliike rikkaaseen ja väestöpohjaltaan vanhenevaan Eurooppaan tulee todennäköisesti edelleen lisääntymään. Erilaisista syistä aiheutuvat alati heikkenevät elinolosuhteet työntävät ihmisiä pois alkuperäisiltä asuinalueiltaan. Erilaiset kriisit, kuten sodat tai ympäristökatastrofit, saavat suuria määriä ihmisiä liikkeelle ja etsimään suotuisampia elinolosuhteita. Samassa yhteiskunnassa asuvien erilaisista kulttuureista kotoisin olevien ihmisryhmien määrä kasvaa läntisen Euroopan maissa ja sitä kautta monikulttuurisuuden käsitteen kautta kuvailtu yhteisö muodostuu osaksi yhä useampien ihmisten arkipäivää. Ihmisryhmien sekoittumisen seurauksena yhteiskunnista on tullut monikulttuurisia ja sosiaalisesti pluraaleja (Bradley 1996, 115).

Osa liikkeellä olevista muuttovirroista kohdistuu myös Suomeen, joka oli pitkään maastamuuttomaa, mutta nykyään kuitenkin selkeästi maahanmuuttomaa. Taloudellinen varakkuus ja vakaat yhteiskunnalliset olot muiden tekijöiden ohella tekevät Suomesta potentiaalisesti houkuttelevan kohteen. Suomen tiukempi integroituminen esimerkiksi Euroopan unioniin on osaltaan lisännyt maahanmuuton edellytyksiä. Maahanmuuttajien määrä onkin kasvanut Suomessa 1990-luvulta lähtien huomattavasti nopeammin kuin sitä aikaisempina vuosikymmeninä. Näin yleisen keskustelun aiheeksi on noussut Suomessakin muun muassa maahanmuuttajien sopeutuminen vastaanottavaan yhteiskuntaan ja tarvittavien maahanmuuttajien määrä, josta ei vallitse yhteisymmärrystä. Valtaväestön ja maahanmuuttajavähemmistön välistä vuorovaikutusta on Suomessakin alettu tutkia kattavammin maahanmuuttajaväestön osuuden kasvettua huomattavasti joillakin alueilla, kuten on käynyt esimerkiksi joissakin pääkaupunkiseudun lähiöissä. Monikulttuurisuudesta, niin sen luonteesta kuin tarpeellisuudestakin, ollaan montaa eri mieltä, eikä yhteisymmärrystä ole olemassa myöskään siitä, millä tavalla maahanmuuttajaväestön ja valtaväestön rinnakkaiselo olisi järkevintä organisoida.

Maailmalla on paljon esimerkkejä erilaisten väestöryhmien keskinäisen kanssakäymisen onnistumisesta ja epäonnistumisesta. Muiden esimerkkejä ei voida kuitenkaan omaksua käyttöön sellaisenaan, koska Suomen yhteiskuntajärjestelmällä on omat piirteensä, jotka on

huomioitava ratkaisuja tehdessä. Myös Suomeen suuntautuvaa muuttoliikettä ja sen vaikutusta suomalaiseen yhteiskuntaan on tarkasteltava kyseisen prosessin omista lähtökohdista.

Ontologisen lähtökohdan esittelyn jälkeen perehdytään monikulttuurisuudesta käytyyn yleiseen keskusteluun, jonka jälkeen tarkastellaan akkulturaatioprosessin erilaisia muotoja. Tämän jälkeen esitellään tutkimuksen oleellisimmat käsitteet, kuviteltu yhteisö ja identiteetti. Identiteetin tarkastelun jälkeen edetään erilaisten luokittelujärjestelmien merkityksen pohdintaan. Luvussa neljä perustellaan valittu epistemologinen lähestymistapa ja ne kysymykset, joihin empiirisen haastatteluaineiston avulla pyritään vastaamaan. Tämän jälkeen siirrytään aineiston analyysiin. Tutkimuksen tarkoituksena on osallistua tällä hetkellä käytävään keskusteluun maahanmuuttajien ja valtaväestön välisestä vuorovaikutuksesta. Kyseistä prosessia pyritään ymmärtämään valtaväestön näkökulmasta tietyssä alueellisessa kontekstissa, joksi on valittu Helsingin kaupunginosa Pasila.

2. Monokulttuurista pluralismiin

2.1 Näkemys todellisuuden jäsentymisestä

Tässä tutkimuksessa maailmaa pidetään sosiaalisesti konstruoituna. Todellisuus on sosiaalisesti konstruoitu ja todellisuus on yksilön subjektiivinen tulkinta (Hirsjärvi & Hurme 2001, 17). Yksilön subjektiivinen maailmankuva kehittyy useiden eri vuorovaikutusvoimien seurauksena. ”Ihmisen tajunta muodostuu symbolien avulla välittyneistä ympäröivän maailman sisäisistä edustuksista, representaatioista ” (Hirsjärvi & Hurme 2001, 23). Ihmisyhteisöjen maailma on merkitysten maailma, ja merkityksien tulkitseminen ja ymmärtäminen voivat olla ongelmallisia tutkimuksessa niiden monitulkintaisuuden vuoksi (Hirsjärvi & Hurme 2001, 18). Tilanteen seuraamukset riippuvat suoraan siitä, miten ihmiset kyseisen tilanteen määrittelevät; jos tilanne koetaan todeksi, sen seuraamuksetkin ovat sitä. Näin ihmisten toimintaa ei siis voida selittää ottamatta huomioon heidän mielikuviaan todellisuudesta. (Liebkind 1988, 13.) Siten ihmisten representaatiot voivat olla täysin irrallaan esimerkiksi jotakin tiettyä aluetta koskevista tilastollisista tosiseikoista.

Relativistisen käsityksen mukaan kieli ei ainoastaan heijasta todellisuutta vaan se on myös aktiivisesti mukana sen rakentumisessa eli se konstruoi todellisuutta. Näin ollen tieto ja totuus ovat monitulkintaisia, jolloin todellisuudesta on olemassa useita eri tulkintoja. Äärimmäinen subjektivismi merkitsee todellisuuden palautuvan yksittäisten toimijoiden ajatusmaailmoihin, eli heidän näkemykseensä todellisuudesta. Tämä ajatusmalli on objektivismin vastakohta, jonka mukaan maailma on tietynlainen ja kielen avulla siitä pyritään mahdollisimman todenmukainen kuva. Objektivismissa maailma siis edeltää havaintoa ja kieltä. Vaikka relativistisen maailmankuvan mukaan tulkintoja maailmasta onkin periaatteessa loputtomasti, on niitä käytännössä hyvinkin rajallinen määrä. (Jukarainen 1999, 17-18.)

Ihmisten välinen sosiaalinen ja kulttuurinen kanssakäyminen luo tietyn kontekstin, jonka sisällä yksilölliset näkemykset muovautuvat. Täysin subjektikeskeisen näkemyksen sijaan – jonka mukaan kaikki näkemykset ovat yhtä hyviä – voidaan soveltaa kontekstuaalista relativismia, jonka mukaan tietyissä konteksteissa eli tapahtumatilanteissa tietyt todellisuudet ”sopivat” muita paremmin. Siten tulkinnat maailmasta eivät ole puhtaan subjektiivisia, yksilöllisiä esityksiä, eivätkä ne ole myöskään objektiivisia otteita jostain ”alkuperäisestä”. Ne ovat toimijoiden välisiä yhdessä kollektiivisesti tuotettuja tuotoksia eli intersubjektiivisia tulkintoja. (Jukarainen 1999, 17-18.) Siten tämän tutkimuksen haastatteluissa pyritään saamaan esille juuri intersubjektiivisia tulkintoja sosiaalisen yhteisön merkityksestä kantaväestölle. Intersubjektiivinen kommunikaatio tähtää ymmärtämiseen (Raunio 1999, 237).

”Saman yhteiskunnan keskimääräiselle jäsenelle yhteisten uskomusten ja tuntemusten kokonaisuus on määrätty järjestelmä, jolla on oma elämänsä” (Durkheim 1990, 84). Tämä järjestelmä säilyy vaikka yksilöt tulevat ja menevät. Siten se eroaa yksittäisistä tajunnoista, vaikka se toteutuukin vain yksilöissä. (Durkheim 1990, 84-85.) Yksilöistä – eli tässä tapauksessa haastateltavista – heijastuu kollektiiviset uskomukset. Tosin ”keskimääräisen” yhteisön jäsenen määrittäminen ei taida olla mahdollista millään kriteerillä. Paremminkin voitaisiin sanoa, että jäsenellä, jolla on yhteisössään/yhteisönsä keskimääräinen arvomaailma tai maailmankatsomus, on myös tiivis kanssakäyminen yhteisönsä jaettujen uskomusten ja tuntemusten kanssa. Tuota yhteyttä voi kutsua kanssakäymiseksi tai vastavuoroiseksi prosessiksi, koska yksilö osaltaan vaikuttaa järjestelmään ja luo sitä uudelleen jatkuvasti. Vuorovaikutus ei ole vain yksisuuntainen.

Kielen kategoriat jakavat maailman toisensa poissulkeviin luokkiin; yö ei ole päivä, valkoinen ei ole musta ja niin edelleen. Karmela Liebkindin (1988, 77) mukaan todellisuus ei tällaisia puhtaita luokkia tunne. Tämän näkemyksen mukaan todellisuus on jotain, jota kieli ainoastaan yrittää kuvata, ja jossa se ei täysin onnistu, koska sen täytyy pyrkiä yksinkertaistamaan todellisuus sitä pelkistäviin luokkiin. Tässä tutkimuksessa sovelletun näkemyksen mukaan kieli ja sen tekemät luokittelut kuitenkin ovat itsessään osa todellisuutta, ne eivät ainoastaan yritä kuvata sitä. Siten kielen kategoriat ovat todellisuutta itsessään, eivätkä ainoastaan pelkistys. Totta on, että ei ole olemassa ainoastaan mustaa ja valkoista, vaan suuri kirjo harmaan eri sävyjä. Olemassa olevat luokittelut paikantavat ääripäät ja luovat siten vallitsevan kontekstin reunaehdot, jotka määrittävät toimintaa. Edellä kuvaillun lähestymistavan mukaan yksilöiden maailmankuvat ovat sitä lähempänä toisiaan, mitä samankaltaisemmissa olosuhteissa he ovat varttuneet ja jossa he elävät. Toisin sanoen, mitä useampi seikka heidän ympäristössään on samankaltainen, sitä lähempänä toisiaan ovat myös näiden yksilöiden tavat ymmärtää maailmaa, selittää sitä, tehdä sitä ymmärrettäväksi, ja representoida sitä.

Teoreettis-käsitteellisessä tarkastelussa pohditaan, uhkaako lisääntyvä toiseus valtaväestön kokemaa yhteisöllisyyttä. Tällä tarkoitetaan kuviteltua yhteisöä, joka toimii pohjana suomalaisen identiteetin rakentumiselle. Onko tuo kuviteltu yhteisöllisyys uhattuna, vai vahvistuuko se vastauksena lisääntyvään toiseuteen, joka tässä tutkimuksessa tarkoittaa maahanmuuttajaväestön muodostamaa toiseutta suhteessa Suomen valtaväestöön. Empiirisen aineiston avulla etsitään vastauksia samaan kysymykseen käytännön arkielämän tasolta.

2.2 Muuttovirtojen suunnan muutos länsimaista katsottuna

Eurooppa oli viiden vuosisadan ajan poismuuton aluetta, minkä jälkeen tilanne tasaantui 1950-luvulla, jolloin Euroopan etninen homogeenisyys oli suurimmillaan. 1960-luvun alusta lähtien Eurooppa on kuitenkin ollut muuttamisen kohdealue. (Therborn 1995, 277.) ”Etnisyyden elpymisen alku Euroopassa sijoitetaan usein 1960-luvun loppuun”(Allardt & Starck 1981, 29). Etnisen tietoisuuden kasvusta vastuussa ovat olleet vähemmistöt, jotka ovat luoneet luokittelut. Lisääntynyt subjektiivinen samaistuminen on ollut osa etnisen tietoisuuden kasvua, ainakin länsieurooppalaisissa alueellisissa vähemmistöissä. (emt. 1981,

41.) Länsi-Euroopassa lisääntynyt rasismi on yhteydessä siirtolaisuuden uusiin muotoihin, ja rasismi on levinnyt myös sellaisille alueille – kuten Skandinaviaan ja Hollantiin – joita ennen on pidetty suvaitsevaisuutensa vuoksi rasismille vastustuskykyisinä (Boje, Steenbergen & Walby 1999, 5; Therborn 1995, 242).

Erillisten ryhmien muodostuminen yhteiskunnassa vahvistaa valtaväestön suuntautumista omaan etnisyyteen, minkä seurauksena oma kansallinen identiteetti korostuu (Hynynen 1997, 258). Leena Suurpään muotoilun mukaisesti voidaan myös sanoa, että maahanmuuttajat kirkastavat suomalaisuuden piirteitä paljastaessaan suomalaisten yhteenkuuluvuuden tunteita (Suurpää 2002, 15). Nykyään vanhat kansalliset identiteetit ovat murroksen edessä (Hynynen 1997, 214: ks. myös Hynynen 1998, 108). Siirtolaisväestön ilmaantuminen eurooppalaisiin yhteiskuntiin on siis johtanut tilanteeseen, jossa kansallisvaltioiden valtaväestöt ovat huomanneet, etteivät ne enää ole ”yksin”. Tosin erilaisin perustein vähemmistöiksi luokiteltavia ryhmiä on Euroopassa ollut aina. Stuart Hallin mielestä kaikki modernit kansakunnat ovat kulttuurisia sekasikiöitä (Hall 1999, 55). Etnisten ryhmien rinnakkaiseloa voidaan pitää modernien yhteiskuntien kohtalona (Hobsbawm 1994, 172).

Jo Durkheim totesi, että ”kaikki ristiriidasta peräisin olevat voimakkaat tunteet ovat tosiasiallisesti lisävoimia, jotka antavat uhatulle tuntemukselle energiaa” (Durkheim 1990, 101). Siksi ei pitäisi tulla yllätyksenä, että Euroopan siirtymä lähtömuuton alueesta tulomuuton alueeksi johtaa lisääntyvään etniseen tietoisuuteen (Therborn 1995, 230). ”Vieraan kohtaaminen aiheuttaa kaikkialla epävarmuutta ja arkuutta, kestää aikansa ennen kuin kohtaaminen muuttuu ystävyydeksi.” (Harle 1998, 9). Neuvostoliiton hajoaminen antoi tilaa uusille huolenaiheille puhuttaessa turvallisuudesta ja vakaudesta, ja siirtolaisuus on noussut kasvavaksi huolenaiheeksi uudessa turvallisuusdiskurssissa (Mitchell & Russell 1999, 165). Puolustusreaktiot joko todellisia tai kuvitteellisia vihollisia vastaan saavat uutta virtaa, kun kansainväliset väestöliikkeet ovat samanaikaisia perustavanlaatuisten ja ennakoimattomien yhteiskunnallisten muutosten kanssa (Hobsbawm 1994, 187).

Euroopan tarjoamat työmahdollisuudet ja vakaat yhteiskuntaolot vetävät ihmisiä puoleensa paremman elämän toivossa. Eri alueiden välinen keskinäisriippuvuus kasvaa, ja samalla kasvavat erilaiset vähemmistöt, niin Suomessa kuin muuallakin. Suomen EU-jäsenyys vuodesta 1995 lähtien on osaltaan lisännyt tietoisuutta Suomesta ja tehnyt Suomea väistämättä myös avoimemmaksi potentiaalisille maahanmuuttajille. Suomen suotuisa

talous-, tekninen ja sosiaalinen kehitys ovat selittäviä tekijöitä sille seikalle, että Suomi on nykyään houkuttelevampi saapumismaa niin työvoimalle kuin pakolaisillekin. (Tanner 2005, 12.) Nykyään Suomi on kiistämättä maahanmuuttomaa, mutta Suomen monikulttuurisuudesta ei vallitse yhteisymmärrystä (Lepola 2000, 19).

Suomi kuitenkin kohtaa monikulttuurisen yhteiskunnan haasteen, ja siksi on tärkeää tutkia ja ymmärtää eri kulttuurien kohtaamisesta aiheutuvia ilmiöitä (Liebkind 1994, 9). Kun Suomesta lähtöisin oleva väestö on siirtolaisuuden kautta tullut joissakin maissa vähemmistöksi ja siten joutunut vastaamaan enemmistön vaatimuksiin, siitä on tullut kiinnostava laadullisen tutkimuksen kohde. Kuitenkin Suomessa suomalaisia eli valtaväestöä on tutkittu enemmän määrällisesti. Yhtenä syynä tähän voi olla sellainen näkökanta, että vähemmistö on laadullisen tutkimuksen tutkimuskohteena mielekkäämpi, koska vähemmistön on nähty joutuvan muutoksen kohteeksi, siinä missä valtaväestöä on pidetty vain muutoksen mittatikkuna ja muuttumattomana.

Yksi Suomea koskevista yleisistä käsityksistä on ollut sen väestön homogeenisyys. Kuva väestöltään yhtenäisestä Suomesta on ollut liioiteltu, minkä vuoksi tottuminen entistä heterogeenisempään Suomeen ei ole helppoa, vaan se vaatii syvällistä ajattelutavan muutosta. (Lepola 2000, 21.) Homogeenisessä yhteisössä yksikään ryhmä ei eroa toisista niin paljoa, että sitä kohtaan voitaisiin muodostaa ennakkoluuloja. Historian saatossa paikalleen vakiintunut heterogeenisyys voi toimia samoin kuin homogeenisyys. Tällöin ryhmien väliset suhteet ovat kyseenalaistamattomia. Jotta ennakkoluulot alkaisivat aktiivisesti nostaa päätään ryhmien välillä näennäisesti heterogeenisessä yhteisössä, yhteisössä pitää tapahtua jonkinlainen muutos, mikä tuo ryhmien väliset erot esille. (Allport 1992, 222.) Näkemys kansallisen kulttuurin homogeenisyydestä on olennaista rajattujen identiteettien ja erojen ylläpitämisessä (Paasi 2002, 165).

Therborn näkee etnisten kerrostumien ja etnisen väkivallan olevan todennäköinen osa tulevaisuutta (1995, 242). Hynynen toteaa samansuuntaisesti, joskaan ei yhtä kärjistetysti, että väärinkäsitykset, ristiriidat ja epäjohdonmukaisuudet kuuluvat monikulttuurisen yhteiskunnan olemukseen (1997, 216). Myös Appadurai pitää lähitulevaisuutta kasvavan väkivaltaisuuden leimaamana. Lisääntyvä heterogeenisyys on hänen näkökulmastaan seurausta kansallisvaltion heikkenemisestä ja erilaisten intressiryhmien noususta mukaan valtakamppailuun. Siirtolaiset ovat yksi näistä ryhmistä. (Appadurai 1998, 22-23.) Huomion

ei kuitenkaan pidä jäädä vain levottomuuksiin ja ääri-ilmiöihin, vaan ongelmia pitää myös ennakoida (Hynynen 1998, 89). Yksi tärkeimmistä tulevaisuuden haasteista on ulkomaalaistaustaisten henkilöiden ja heidän lastensa integrointi (Tanner 2005, 17). Siten vallitsevan arjen tarkastelu jo ennen ongelmien kärjistymistä on aiheellista, ja esimerkiksi lähiöitä tarkasteltaessa pitää osata kiinnittää huomiota tavallisen arjen erilaisiin käytäntöihin.

Individualismin ja byrokratian merkityksen kasvaessa kapitalistisessa yhteiskunnassa kulttuuristen erojen luultiin poistuvan, ja etnisyyden merkityksen ennakoitiin vähenevän modernissa yhteiskunnassa (Eriksen 1993, 33; Bradley 1996, 124). Allardt ja Starck totesivat 1980-luvun alussa, että uusi etnisyys vähentää vaikeiden ristiriitatilanteiden määrää, koska etniseen ryhmään kuuluminen ja näin ollen myös oman identiteetin julkituominen tulisi helpottumaan. Valinnanvapauden lisääntyminen ja yksilön subjektiivisen merkityksen kasvu mahdollistivat heidän mukaansa aikaisempaa helpomman pakenemisen tilanteista, jotka vaikuttavat uhkaavilta, minkä seurauksena he näkivät etnisten vastakkainasettelujen vaaran vähentyneen. Toisaalta he kokivat tilanteen paradoksaaliseksi ja muistuttivat, että subjektiivisuuden merkityksen lisääntymisestä aiheutui myös etnisten suhteiden ennakoimattomuuden lisääntymistä. Subjektiivisten tekijöiden merkityksen kasvulla Allardt ja Starck myös perustelivat identiteetin nousua keskeiseksi käsitteeksi. (Allardt & Starck 1981, 42.)

Subjektiivisten tahdonilmausten merkityksen kasvulla Allardt ja Starck ovat lähellä postmodernistista ajatusta yhteiskunnan yksilöiden atomisoitumisesta, jolloin luokittelut menettävät merkitystään. Äärimmilleen vietynä postmoderni näkemys subjektiivisuuden merkityksen lisääntymisestä voisi tarkoittaa esimerkiksi suomalaisuus-kategorian hylkäämistä. Maltillisempana lähestymistapana voidaan pitää ajatusta suomalaisuuden kategorian muuntamista joustavammaksi niin, että se voi pitää sisällään erilaisia etnisiä ryhmittymiä. (Suurpää 2002, 59.) Kategorioiden linjojen uudelleen vetämistä voidaankin pitää hedelmällisempänä strategiana kuin kategorisoinnin merkityksen vähättelyä (Brown 1995). Käsitys ”suomalaisuuden” luonteesta saattaa menettää itsestäänselvyytensä tilanteessa, jossa maahanmuutto lisääntyy ja väestön heterogeenisyys lisääntyy (Lepola 2000, 19).

Aiemmin mainittujen näkemyksien valossa voidaan kokoavasti todeta, että erilaisten ryhmien muuttoliikkeistä aiheutuva sosiaalisten yhteisöjen ja yhteiskuntien monikulttuuristuminen koetaan nykyään yleensä vähintäänkin haastavaksi seikaksi. Esimerkiksi Pariisin

lähiöissä puhkesi kesällä 2005 mellakoita, joita mediassa pidettiin lähinnä toisen tai kolmannen polven siirtolaisten aiheuttamina, joskin poliisin provosoimina. Tällaiset tapaukset ovat omiaan lisäämään pessimististen näkemysten vahvistumista monikulttuurisuuden mahdollisuuksista. Maahanmuuttoa voidaan pitää niiden ongelmien paljastajana, joita yhteiskunta aiheuttaa kansalaistensa enemmistölle (Hynynen 1997, 260). Pekonen kuvaa maahanmuuttajien asemaa yhteiskunnan ”kuumemittariksi” (Pekonen 1998, 127). Tämän näkemyksen mukaan Pariisin tapahtumia ei välttämättä voida pitää suoranaisesti erilaisten kulttuurien välisen yhteiselon kitkasta aiheutuneiksi. Sen sijaan syytä pitää etsiä huonosta sosiaalipolitiikasta, joka ei ole kyennyt estämään tietyille alueille keskittyneiden väestöryhmien syrjäytymistä.

2.3 Monikulttuurisuus

Monikulttuurisen yhteiskunnan käsite nousi keskustelun aiheeksi 1960-1970 -lukujen vaihteessa suurissa maahanmuuttomaissa, ja sitä on käytetty lukuisissa eri merkityksissä. Monikulttuurisuuden käsitettä on käytetty maahanmuuttoon liittyen suoraviivaisimmin niissä maissa, joihin on muuttanut paljon ihmisiä muualta, jolloin juuri maahanmuuton on ajateltu tekevän näistä maista monikulttuurisia. Toisaalta monissa sellaisissa maissa, joissa on asunut vuosikymmeniä huomattavia maahanmuuttajaryhmiä, ei ole otettu käyttöön monikulttuurista yhteiskuntakuvaa, vaan on pysytty käsityksessä yhtenäiskulttuurista. Monikulttuurisuus ei välttämättä ole aina yhteydessä maahanmuuttoon ja monikulttuuriseksi luonnehditut yhteiskunnat voivat olla keskenään erilaisia. (Lepola 2000, 198-199.) Monikulttuurisella yhteiskunnalla voidaan tarkoittaa monia eri asioita, mutta yhteistä monikulttuurisuuden eri merkityksille on se, että yhteiskunnassa oletetaan esiintyvän toisistaan erottautuvia kulttuureja (emt. 2000, 200).

Amerikkalainen psykologi G.W. Allport esitti kulttuurisen pluralismin assimilaation vaihtoehdoksi jo 1954. Pluralismin silloisten puolustajien mielestä erilaisuuden ei tarvinnut johtaa vihamielisyyteen. Erilaisilla ryhmillä on oma osuutensa annettavana, ja vaikka poikkeavat kielet ja tavat vaikuttavat kummallisilta, ne ovat stimuloivia ja hyväksi yhteiskunnalle. Monotonisuus ja standardisointi koettiin pluralismin vastakohdaksi. (Allport 1992, 238-239.)

Monikulttuurisuudella viitataan etnisten ryhmien oikeuteen pysyä erilaisina suhteessa valtaväestöön, samalla kun valtaväestö säilyttää oman kulttuurinsa. Tämänkaltainen suhtautuminen voi kuitenkin auttaa etnisten ryhmien eriarvoisen kohtelun oikeuttamista. (Eriksen 1995, 265.) Toistaiseksi Suomen väestö on homogeeninen verrattuna joihinkin muihin maihin, joissa maahanmuuttajien osuus väestöstä on huomattavasti suurempi kuin Suomessa. Suomea voikin sanoa monokulttuurimaaksi (Jaakkola 2001, 194). Toisaalta Anssi Paasin mukaan Suomea on voinut pitää hyvin monikulttuurisena maana jo ennen vuosituhannen vaihdetta, vaikka suurin osa etnisistä ryhmistä on pieniä ja asuu hajallaan (Paasi 1998a, 241). Monikulttuurisuuden ajatus liitetään Suomessa erityisesti maahanmuuttajiin, koska suomalaisten sisäistä monikulttuurisuutta on vähätelty (Lepola 2000, 195). Yksi monikulttuurisuuden ongelmista on suhtautuminen maahanmuuttaneisiin toisaalta etnisinä vähemmistöinä ja toisaalta yksilöinä (Hynynen 1997, 214).

Monikulttuurisuudesta ja sosiaalisesta integraatiosta on tullut monissa länsimaissa käsitteitä, joilla tarkoitetaan ihanteena pidettyä tilannetta, jossa eri kulttuureja edustavat tasavertaiset yksilöt ja väestöryhmät elävät rinnakkain (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 369). Monikulttuurista yhteiskuntaa onkin luonnehdittu, paitsi korkeaksi eettiseksi tavoitteeksi, myös romanttis-utopistiseksi haaveeksi (Hynynen 1997, 79). Vaikka monikulttuurisuuden tavoitteet eivät aina realisoidukaan käytännön politiikassa, monikulttuurisuutta korostavasta politiikasta on tullut poliittisesti korrektimpaa kuin aikaisemmasta assimilaatiota korostavasta politiikasta (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 369).

Monissa yhteiskunnissa asuu nykyään, ja on aina asunutkin kulttuurillisesti, kielellisesti ja etniseltä alkuperältään useista eri ryhmistä koostuvia väestöjä, joten siinä mielessä monikulttuurinen yhteiskunta ei ole, eikä ole koskaan ollutkaan utopia. Sen sijaan voi olla haave, että monista kulttuureista koostuvaa yhteiskuntaa pidetään yleisesti toivottavana asiantilana, johon tulee tietoisesti pyrkiä, eikä vain minimoida sen aiheuttamia mahdollisia ristiriitoja. Kiistelty kansallisvaltion merkityksen väheneminen (ks. esim. Hobsbawm 1994, 198) ja kiistämätön väestön etnisen moninaisuuden lisääntyminen ovat molemmat seikkoja, jotka voivat rapauttaa yhteistä arvopohjaa ja siten muodostaa ristiriitoja erilaisten maailmankatsomusten välille. Moninaistuvat näkemykset siitä, mikä on hyvää ja tavoiteltavaa, johtavat lisääntyvään kamppailuun näiden asioiden määrittelyvallasta. Yhteiskunnan kehittämisen suunnasta voi avautua monia kilpailevia mahdollisuuksia, niin kuin myös siitä, millainen elämä on elämisen arvoista (Suurpää 2002, 14-15).

Ainoaksi ”todellisen” monikulttuurisuuden malliksi onkin esimerkiksi esitetty yhteiskunta-malli, jolla ei ole kulttuurista keskusta tai hegemonista kulttuuria. Tällöin universalistisena itseään pitävä länsimainen kulttuuri joutuu asettamaan itsensä alttiiksi väittelylle, ja yhteinen sitova auktoriteetti katoaa samalla kun perinteinen ”kotimainen” tila lakkaa olemasta. Yhteisöllisyys jää tällaisessa yhteiskunnassa tilannesidonnaiseksi. (Lepola 2000, 200.) Siten monikulttuurisuus-käsite pitää sisällään määrittelyvallan jakamisen oletuksen. Todellisessa monikulttuurisessa yhteiskunnassa arvojen oikeellisuus on koko ajan neuvottelun kohteena, eikä ”oikeita” arvoja sanele vain yksi tietty ryhmä. Näin käsitettynä monikulttuurisuus on demokratiaa. Sellaiselle yhteiskunnalle, joka on ennen ollut homogeeninen, monikulttuuristuminen tarkoittaa ennen niin staattisen arvomaailman kyseenalaistumista, mikä puolestaan on omiaan aiheuttamaan vastustusta.

2.4 Maahanmuutto monikulttuurisuuden moottorina

”Suomessa monikulttuurisuus on käsitetty nimenomaan maahanmuuton seurausilmiöksi” (Lepola 2000, 209). Puhuttaessa maahanmuutosta keskustellaan usein vain eri etnisistä ryhmistä koostuvista maahanmuuttajista tai Euroopan ulkopuolelta tulevista maahanmuuttajista. Toisin kuin edellä mainitut ryhmät eurooppalaiset ja koulutetut yksilöt jäävät ryhminä keskustelun ulkopuolelle, koska he ovat liian lähellä omaa sosioekonomista ja etnistä ryhmää aiheuttaakseen uhkaa ja sitä kautta hämmennystä tai keskustelua. Keskustelu kohdistuu niihin muuttajien ryhmiin, jotka ovat taloudellisesti ja sosiaalisesti kaikista muuttajista heikoimmassa asemassa. Siten huomio kohdistuu helposti vain maahanmuuton aiheuttamiin negatiivisiin seurauksiin, kuten taloudelliseen kuormittavuuteen vastaanottomaan kannalta tai sosiaalisiin ongelmiin. Näin koko maahanmuutto saa helposti negatiivisen konnotaation. Korkeakoulututkinnon suorittaneet eivät juuri herätä huomiota maahanmuuttokeskustelussa, eikä EU-maiden välinen muutto enää ollut huomion kohteena 1990-luvulla (Hynynen 1997, 22). Julkisuudessa olisikin vahvistettava kuvaa siitä tosiasiasta, että pakolaisuus ja työvoiman maahanmuutto ovat kaksi täysin erilaista maahanmuuton tapaa, jotka yhdistyvät vasta maahanmuuttovaiheessa (Tanner 2005, 18).

”Näkyvällä maahanmuutolla” tarkoitetaan muusta väestöstä ulkonäön perusteella erottuvaa väestönosaa. Siten esimerkiksi joidenkin Euroopan alueiden välistä muuttoa ei voida pitää

näkyvänä muuttona, koska fyysisten piirteiden perusteella yksilöitä ei voida erottaa ympäröivästä ihmisjoukosta. Eri maissa vain osa maahanmuutosta koetaan ongelmana. Joillakin osa-alueilla, kuten urheilussa, koetaan positiivisia vaikutuksia, vaikka sekoittuminen onkin konkreettisesti nähtävissä. (Hynynen 1997, 57-58.) Maahanmuuttajilla voi olla hämmentävä vaikutus Suomen kulttuuriseen ilmastoon (Suurpää 2002, 14).

Kulttuurisella sopivuudella tarkoitetaan maahanmuuttajan persoonallisuuden ja arvojen suhdetta vastaanottavan yhteisön normeihin (Liebkind 2000, 22). Mitä suurempi kulttuurinen sopivuus on, sitä helpompaa tulokkaan sopeutuminen on. On olemassa myös erilaisia näkökantoja sopeutumisen asteesta ja ajasta. On esitetty, että aikuisen muuttajan täydellinen sopeutuminen on mahdotonta, mutta että yleensä uuteen kulttuuriin kotiutuminen veisi kolme vuotta (Puusaari 1997, 24). Ajallisen keskiarvon määrittäminen uuteen kulttuuriin kotiutumiselle on kyseenalaista, koska silloin pitäisi osata määritellä milloin ja millä ehdoilla kotiutuminen on tapahtunut. Kotiutumisen onnistuminen riippuu myös siitä, kenen näkökulmasta tätä prosessia tarkastellaan. Eri osapuolia ovat ainakin valtio, maahanmuuttanut osapuoli ja se ryhmä, jota pidetään valtaväestönä. Myöskin se, mihin uudella kulttuurilla viitataan, on yksilön subjektiivisista näkemyksistä kiinni.

Juridiikassa ulkomaalainen on selkeästi määritelty. Toisin on maahanmuuttajan käsitteen kohdalla, jota käytetään varsin erilaisissa yhteyksissä ja tarkoituksissa. Ulkomaalaiset ja maahanmuuttajat rinnastetaan usein toisiinsa, vaikka ne tulisi keskustelussa erottaa selkeästi toisistaan erillisinä käsitteinä. (Hynynen 1997, 22.) Ulkomaalainen on sellainen henkilö, jolla ei ole Suomen kansalaisuutta. Siirtolainen on henkilö, joka on muuttanut maahan pysyvästi hankkiakseen toimeentulonsa sieltä. Siirtolaistyöntekijä eroaa edellisestä siinä, että hän ei aio jäädä maahan pysyvästi. (Liebkind 1994, 9-10.) Kaikki maahanmuuttajat eivät pysy ulkomaalaisina juridisessa mielessä, koska he voivat saada tulomaan kansalaisuuden. Toisaalta maahanmuuttaja voi jossain vaiheessa alkaa pitää itseään maan valtaväestön jäsenenä ja häntä ei valtaväestön taholta enää pidetä ulkomaalaisiin ”toisiin” kuuluvana, vaikka juridisesti hän sitä olisikin kansalaisuusstatuksen edelleen puuttuessa. Vakituisesti Suomessa asuvia alun perin ei-suomalaisia ihmisiä voidaan luokitella ja määritellä monilla eri perusteilla, ja käsiteviidakko eri termeineen on massiivinen. Seuraavassa yksi esimerkki, miten yleisimpiä käsitteitä voi määritellä:

”**Maahanmuuttaja**: Yleiskäsite, jota käytetään kuvaamaan kaikkia maahanmuuttaneita henkilöitä.

Ulkomaalainen: Suomen oikeuden kannalta henkilö, joka ei ole Suomen kansalainen esim. turisti, liikemies, tai siirtolainen, pakolainen, tai turvapaikanhakija.

Siirtolainen: henkilö, joka muuttaa pysyvässä tarkoituksessa toiseen maahan hankkiakseen siellä toimeentulonsa.

Siirtotyöntekijä: hakeutuu toiseen maahan hankkiakseen elantonsa, mutta ei asetu maahan pysyvästi.

Pakolainen: henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansalaisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen, tai poliittisen mielipiteen johdosta.

Turvapaikanhakija: henkilö, joka pyytää suojaa ja oleskeluoikeutta vieraasta maasta.” (Hytönen, Laurell, Manninen, Marttila, Rouhio 2002, 8-9.)

Tässä tutkimuksessa toiseutta kuvaavaksi perussanaksi on valittu ”ulkomaalaistaustaiset”. Sillä pyritään kuvaamaan kaikkia niitä henkilöitä, jotka valtaväestön edustajat todennäköisesti kokevat oman ryhmänsä ulkopuolisiksi. Tämä jaottelu on puhtaasti analyyttinen ja tutkimusasetelman selkeyttämiseksi tehty. Lepola määrittelee suomalaisen ”normaalitapauksen” henkilöksi, joka on asunut Suomessa suurimman osan elämästään, puhuu suomea äidinkielenään, ja joka on Suomen kansalainen (Lepola 2000, 20). Valtion kansalaisuus ei kuitenkaan vielä tarkoita kansaan kuulumista (Castells 1997, 51). Toisaalta, sosiaaliseen ja taloudelliseen arkeen sopeutumisesta voi olla vielä pitkä matka poliittisen yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi (Pekonen 1998, 135).

Tämän tutkimuksen näkökulmasta tarkat määrittelyt kansallisuuksien osalta suomalaisten ja ei-suomalaisten välillä eivät kuitenkaan ole oleellisia, koska tarkoituksena on tutkia toiseuden vaikutusta kokonaisuutena (vaikka tämä lähtökohtaisesti onkin homogenisoivaa suhtautumista) valtaväestön jäseniin. Nämä tuskin jaottelevat ei-suomalaisina pitämiään henkilöitä juridisilla perusteilla, ja toisaalta maahanmuuttajaa voidaan pitää jo suomalaistuneena ja samanaikaisesti silti ulkopuolisena. Siten ei ole tarkoituksenmukaista yrittää karsinoida maahanmuuttajia tai heidän suomalaistumisen asteitaan ja suomalaisia eri lokeroihin tutkimuksen viitekehyksessä. Mahdolliset luokittelut ja näkemykset kulttuuristen eroavaisuuksien merkityksistä on jätettävä haastateltavien tehtäväksi. Mielenkiintoista onkin,

missä vaiheessa tai keitä valtaväestön edustajat pitävät osana omaa ryhmäänsä, ja ketkä vastavuoroisesti luokitellaan toisiin ryhmiin kuuluviksi.

2.4.1 Akkulturaatioprosessi

Vallitsevassa maailmankuvassa enemmistö toimii todellisuuden yleisenä viitekehyksenä ja mittapuuna, johon kaikkea muuta verrataan. Vähemmistö on aina jollakin tavalla erikoinen tai poikkeava, kun enemmistö puolestaan edustaa kaikkea yleistä, eikä se ole koskaan ”erilainen”. Enemmistön näkökulmasta katsottuna vähemmistön ”luonnollinen” vika onkin se, ettei se ole enemmistön kaltainen. Enemmistön ja vähemmistön käsitteet ovat jo sinällään ongelmallisia, koska ne yhdistävät statuksen ja lukumääräisen ylivoiman ja siten heijastavat kyseisten käsitteiden välistä arvojärjestystä. (Liebkind 1988, 92.) Käsitys vähemmistön poikkeavuudesta muodostuu aina sen mukaan, kuinka paljon sen koetaan eroavan enemmistöstä. Vähemmistöt ovatkin tavallaan olemassa vain suhteessa enemmistöihin (Eriksen 1993, 121). Kulttuuri muodostuu ennen kaikkea identiteetistä, “meidän” ja “heidän” käsitteestä, joka viittaa rajanvetoihin “toisia” kohtaan (Therborn 1995, 10). Rajanvedot ovat osa hallinnan käytäntöjä ja arkikokemusta (Paasi 2002, 160).

Useimmissa yhteiskunnissa on joko etnisiä ryhmiä tai yhteiskuntaluokkia, joilla on enemmän valtaa suhteessa muihin ryhmiin tehdä määrittelyjä ja luoda sääntöjä, jotka koskevat kaikkia yhteiskunnan ryhmiä. Hallitsevilla ryhmillä on mahdollisuus leimata vähemmistöryhmään kuuluvia henkilöitä esimerkiksi nimittelemällä heitä kielteisillä nimikkeillä tai levittämällä ennakkoluuloisia käsityksiä samalla yleistäen ne koko ryhmään, eli levittämällä kielteisiä stereotypioita. Tällä tavoin kehittyneet säännöt ja merkitykset ovat kuitenkin jatkuvien ristiriitojen kohteena. (Liebkind 1988, 53; Allardt & Starck 1981, 18.) Ne eivät siis ole muuttumattomia. Yhteiskunnan jäsenet ovat eriarvoisessa asemassa yhteiskunnallisten instituutioiden ylläpitämisessä (Paasi 1986, 26).

Alistamisen ja poissulkemisen käytäntöjä voidaan pitää kahtena erilaisena rasismin muotona. Alistamisessa vieraan ryhmän läsnäoloa voidaan pitää ei ainoastaan hyväksyttävänä vaan jopa toivottavana, jotta sitä voidaan riistää ja näin ollen hyötyä siitä. Tämä alistamisen ja epäoikeudenmukaisten käytäntöjen dynamiikka legitimoidaan oletuksella siitä, että ihmisrotujen välillä on oleellisia eroja. Poissulkeminen lähtee ajatuksesta, jonka mukaan erot rotujen välillä johtavat kulttuurisiin eroihin, jotka ovat yhteen sovittamattomia. Seurauksena on rodullistetun ryhmän luoma uhka sille ryhmälle, joka on kyseisen rodullistamisen tehnyt.

Siten yhteisössä ei ole sijaa toiselle vaan se on pidettävä erillään, tai äärimmäisissä tapauksissa karkotettava tai eliminoitava. Rasismia ilmiönä voi pitää näiden kahden päästrategian yhdistelmänä, joka muotoutuu yksilön ominaisuuksien, kokemusten ja historiallisen hetken kokonaisuutena. (Wieviorka 2000, 142-143.)

Akkulturaatioprosessiksi kutsutaan kulttuurien kohtaamisesta seuraavaa muutosprosessia, joka sisältää enemmistön jäsenten suhtautumisen kulttuurivähemmistöihin, ja näiden vähemmistöryhmien suhtautumisen enemmistön kulttuuriin. Akkulturaatioprosessista on olemassa lukuisia eri teorioita, ja ne voidaan jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat painottavat kulttuuripluralismia eli monikulttuurisuutta. Toiseen ryhmään kuuluvat pitävät akkulturaatiota yksiulotteisena prosessina, joka johtaa kulttuurivähemmistön sulautumiseen valtaväestöön. Tämä näkökulma painottaa akkulturaatiota assimilaationa, eli sulautumisena, jonka seurauksena vähemmistön jäsen omaksuu enemmistön arvot ja käyttäytymisen. Useimmiten akkulturaatiotutkimus keskittyy kulttuurivähemmistön jäseniin ja heissä tapahtuviin muutoksiin. (Liebkind 2000, 13.)

Tässä tutkimuksessa akkulturaatiotutkimuksen käsitteillä pyritään ymmärtämään akkulturaatioprosessin seurauksia valtaväestön näkökulmasta, mikä on mahdollista, koska akkulturaatio ei ole riippuvainen vain toisesta osapuolesta. Kyseessä on vastavuoroinen prosessi (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 368). Siten akkulturaatiotutkimuksen käsitteitä voidaan käyttää viitekehyksenä kartoitettaessa valtaväestön reaktioita ja odotuksia maahanmuuttajavähemmistön toimintaa kohtaan.

Ilmiöitä, jotka seuraavat akkulturaatioprosessista, ei ole koko Suomen alueella, koska maahanmuuttajien määrä Suomessa on monilla alueilla vähäinen tai olematon. Akkulturaatiosta puhuttaessa tarkoitetaan niitä ilmiöitä, jotka ovat seurausta eri kulttuureja edustavien ryhmien jatkuvista ja välittömistä kontakteista (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 366). Siten akkulturaationa ei voida pitää esimerkiksi lyhytaikaisesti jossakin maassa lomailevan turistin ja kohdemaan väestön välistä kanssakäymistä.

Akkulturaatiota voidaan pitää prosessina tai tilana. Prosessina akkulturaatio merkitsee ajan kuluessa tapahtuvia muutoksia toisen kulttuurin kanssa kosketuksessa olevien ihmisten uskomuksissa, asenteissa, tunteissa, arvoissa, käyttäytymisessä ja samastumiskuvioissa. Jos akkulturaatio mielletään tilaksi, on yleensä tapana tarkastella yksilön käyttäytymistä,

asenteita ja tunteita tiettynä ajankohtana, eli tarkastella akkulturaation astetta tai määrää valittuna hetkenä. Jälkimmäinen näkemys on selvästi yleisempi. (Liebkind 2000, 14.) Tässä tutkimuksessa akkulturaatiota pidetään prosessina, jota kuitenkin voidaan tarkastella hetkellisesti tilana, koska muutosprosessi yksilön arvoissa ja asenteissa on hidas.

Akkulturaatiota voidaan mitata eri tavoin: yksiulotteisilla mittareilla tai kaksiulotteisilla mittareilla. Yksiulotteisissa mittareissa toinen pää edustaa vähemmistökulttuurin ja toinen pää enemmistökulttuurin omaksumista. Tässä lähestymistavassa suurin ongelma on, että se pitää vähemmistökulttuuria ja enemmistökulttuuria keskenään kilpailevina ja toisensa poissulkevina, ja siten käänteisessä suhteessa toisiinsa olevina. Kaksiulotteisissa malleissa on kaksi toisistaan poikkeavaa lähestymistapaa, jotka molemmat lähtevät siitä, että vähemmistö- ja valtakulttuurin omaksumista voidaan mitata erikseen. Jotkut mallit olettavat, että eri kulttuureja voidaan omaksua toisistaan täysin riippumatta, kun taas jotkut pitävät suhdetta ainakin lievästi käänteisenä. (Liebkind 2000, 13-14.)

Kulttuurien kohtaamisesta aiheutuvat muutokset eivät välttämättä muodostu stressitekijäksi maahanmuuttajalle. Stressin kehittymiseen vaikuttavat monet tekijät, joista yksi on vastaanottavan yhteiskunnan luonne. On havaittu, että maahanmuuttajat voivat paremmin henkisesti sellaisissa maissa, joissa harjoitetaan monikulttuurisuuspolitiikkaa ja joissa suvaitaan erilaisia kulttuureja, kuin sellaisissa yhteiskunnissa, joissa vallitsee sulauttamispolitiikka ja joissa painostetaan kulttuurivähemmistöjä mukautumaan yhteen ainoaan valtakulttuuriin. (Liebkind 1994, 35.) Esimerkiksi Ranskalla on ollut tämä lähestymistapa, ja seurauksena on ollut suurkaupunkilähiöitä, jotka ovat negatiivisen kehityskulun seurauksena erottautuneet ympäröivästä yhteiskunnasta.

2.4.2 Assimilaatiosta integraatioon

Assimilaatio valtioiden käyttämänä menettelytapana vähemmistöjä kohtaan on vaihtumassa monikulttuurisuuden käytäntöihin (Eriksen 1993, 123; Friedman 2000, 84). Valtioiden käyttämät menettelytavat voivat kuitenkin muuttua nopeammin kuin kollektiivien asenteet. Sellaisia ajatusmalleja, joiden mukaan on olemassa vain yksi oikea elämäntapa ja arvomaailma, kutsutaan singularistisiksi. 1990-luvun alkupuolelle asti Suomessa harjoitettu vähemmistöpolitiikka oli käytännössä luonteeltaan singularistista, eli se pyrki vähemmistöjen sulauttamiseen niin kielellisesti kuin kulttuurisestikin. Assimiloitumisen politiikasta on kuitenkin siirrytty eettisesti kestävämmällä pohjalla olevaan pluralismiin, joka tarkoittaa

kulttuurisen moninaisuuden hyväksymistä. Tässä lähestymistavassa kaikkien odotetaan sitoutuvan joihinkin yleisiin ja yhteisesti hyväksyttyihin eettisiin periaatteisiin, kuten ajatukseen yksilöiden universaalista tasa-arvoisuudesta. Suomessa harjoitettava vähemmistöpolitiikka pyrkii maahanmuuttajien ja muiden vähemmistöjen integroitumiseen. (Pitkänen 1997, 69-71.) Toisaalta ainakin Lepolan (2000, 200) näkemyksen mukaan Suomessa on vielä vuosituhannen vaihteessa ollut vallallaan oletus assimilaatiosta. Pluralismia on kuvailtu myös myönteiseksi eristämiseksi (Liebkind 1988, 32).

Assimilaation strategiaan kuuluu vieraan hävittäminen sisällyttämällä tämä omaan ryhmään. Kirjaimellisesti assimilaatio tarkoittaa samanlaiseksi tekemistä (Brochmann 1996, 111). Vieraasta tehdään samankaltainen kuin itsestä häivyttämällä kulttuuriset ja kielelliset erot ja kieltämällä traditiot. Laajassa mittakaavassa assimilaatio johtaa vähemmistön katoamiseen sen sulautuessa valtaväestöön. Jos etnisen ryhmän erilaisuus perustuu fyysisiin luonteenpiirteisiin, assimilaatio on silloin käytännössä mahdotonta. (Eriksen 1995, 270.) Poissulkemisen strategialla voidaan tarkoittaa myös vieraiden karkottamista järjestäytyneen yhteisön ulkopuolelle, joko fyysisten muurien taakse ghettoihin tai näkymättömien, mutta silti yhtä todellisten muurien taakse, jotka estävät kaiken kanssakäymisen. (Bauman 2000, 48.)

Integraatio on assimilaation ja erossa pysymisen yhdistelmä, jossa vähemmistö yhtäaikaisesti sekä osallistuu yhteisön yhteisiin instituutioihin, että pitää yllä oman ryhmänsä identiteettiä ja etnisiä rajoja (Eriksen 1993, 124). Tällöin etniset ryhmät sekä säilyttävät kulttuuriperinteensä että sopeutuvat suomalaiseen yhteiskuntaan. Integraatio on monikulttuurisen ideaaliyhteiskunnan perusta. (Lepola 2000, 205.) Monissa tapauksissa valtaväestön ja vähemmistön väliset suhteet ovat integraation, assimilaation ja segregaation yhdistelmä (Eriksen 1995, 270). Akkulturaatio ei välttämättä siten ilmene kaikilla elämän osa-alueilla samantasoisena. Yksilö voi pyrkiä assimiloitumaan työelämään, integroitumaan kielellisesti eli pyrkiä kaksikielisyyteen, ja samanaikaisesti hän voi pyrkiä avioliittokäyttäytymisellään pitämään yllä ryhmien välistä erottelua menemällä naimisiin oman ryhmänsä jäsenen kanssa. (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 368.) Integraatio on näin tarkasteltuna tavallaan työläin kanssakäymisen muoto, koska tässä mielessä ymmärrettynä se tarkoittaa kahden erilaisen järjestelmän tuntemusta ja myös kykyä toimia näiden kulttuuristen merkitysjärjestelmien vaatimusten mukaan. Integraatio vaatii siis uuden opettelua ja kykyä yhdistää uusi vanhan kanssa yhteensopivaksi.

Integraation suomenkieliseksi vastineeksi on vakiintunut kotoutuminen (ks. esim. Eriksen 2004, 368). ”Maahanmuuttajien kotouttamista ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa koskevassa laissa kotoutumisella tarkoitetaan *maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen*” (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 366). Maahanmuuttajia tutkittaessa asenteet integroitumista kohtaan ovat vaihdelleet sen mukaan, minkäasteista integroitumista kyseisellä termillä tarkoitetaan. Siksi tutkimuksessa on tärkeä selventää, mitä sanalla tarkoitetaan. Yhtä usein käytettyä integraation määritelmää on sanottu kontaktimalliksi. Kyseisen määritelmän mukaan integraatioasenteen edellyttämä myönteinen suhtautuminen uuteen yhteiskuntaan ei tarkoita välttämättä muuta kuin halua solmia hyviä kontakteja ja halukkuutta osallistua yhteiskuntaelämään esimerkiksi työllistymällä. (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 367-368.)

Näitä vuorovaikutuksia tarkastellaan käyttäen tulkinta-avaimena identiteettiä, jonka säilyttämiseen/ suojeluun (mutta myös sen muutoksen sallien) erilaiset suhtautumistavat (integraatio, assimilaatio, rasismi) antavat mahdollisuuden, erilaisia keinoja käyttäen. Suomalaisia pidetään Benedict Andersonin (1991) kuvailemana kuviteltuna yhteisönä. Kansakunta on kuviteltu yhteisö, koska pienimmänkään kansan jäsenet eivät koskaan tunne kaikki toinen toisiaan tai edes tule kuulemaan suurimmasta osasta heitä. Silti näiden jäsenien mielissä on kuva heidän yhteisöllisyydestään, he siis pitävät itseään tähän yhteisöön kuuluvina. Heidän voidaan myös sanoa kuvittelevansa kuuluvansa yhteisöönsä. Yhteisöjä ei tule erotella niiden kuvitteellisuuden tai totuudellisuuden mukaan, vaan sen mukaan, miten ne kuvitellaan. (Anderson 1991, 6.) Toisaalta yhteisöissä ei ole mitään kuvitteellista, ainakaan niiden olemassaolon seurausten tasolla (Ruuska 1999, 294).

Suomalaisen yhteisöllisyyden rakentuminen alkaa heti suomalaiset-sanasta, joka kasaa suomalaiset yhteen monenlaisista eroista huolimatta. Suomalaisuuden perustaksi voidaan esittää vaikkapa passi tai kieli, tai laajemmin nähtynä valtio tai kulttuuri, jotka molemmat limittyvät toisiinsa historiallisten kiinnikekohtiensa kautta. Nämä kiinnekohdat ovat joustavia, ja tämän joustavuuden käsittelemiseksi suomalaisuus on järkevää hahmottaa Andersonin tarkoittamana kuvitteellisena yhteisönä. (Ruuska 1999, 294.)

Kuviteltu samankaltaisuus lisää tosiasiallista samankaltaisuutta. Tämä on seurausta siitä että yksilöllä on tiettyjä mielikuvia oman ryhmänsä tavoista ja ominaisuuksista, joidenlaisiksi

hän muokkaa toimintaansa. Yksilö voi myös yleistää omia toimintatapojaan koskemaan muita saman ryhmän jäseniä. ”Koska käyn saunassa ja olen suomalainen, niin muutkin suomalaiset käyvät saunassa.” (Liebkind 1988, 77.) Suomalaisuutta pidetään tässä tutkimuksessa sosiaalisena konstruktiona, joka tarjoaa kuuluvuuden eli identifikaation kohteen. Kuviteltu yhteisö on tapa sanoa, että yksilö tekee omasta ryhmästään – esimerkiksi suomalaiset suomalaisista – omat subjektiiviset representaationsa, joiden mukaan hän toteuttaa itseään kyseisen ryhmän jäsenenä. Näin kuviteltu yhteisö on subjektiivisten itserepresentaatioiden eli identiteettien vuorovaikutusfoorumi, jossa ne liittyvät jatkuvasti toisiinsa samalla joistakin toisista etääntyen. Kyseinen foorumi on jatkuvassa muutostilassa.

Manuel Castells (1997, 27) kutsuu teoriaa ”kuvitellusta yhteisöstä” sosiaaliteorian hyökkäykseksi nationalismin ideaa vastaan. Kuviteltu yhteisö on Castellsin mukaan käsitteenä riittämätön tai sitten itsestään selvä, jos sillä tarkoitetaan sitä, että kaikki kuulumiseen liittyvät tunteet ovat konstruoituja. (Castells 1997, 29.) Jonkin käsitteen ”itsestäänselvyys” ei kuitenkaan välttämättä tee siitä käyttökelvotonta jonkin tietyn ilmiön ymmärtämisen kannalta. Yhteisö voidaan kuvitella, mutta siihen ei välttämättä silti uskota – tällä Castells viittaa Neuvostoliiton tapaukseen, jossa kansallisen identiteetin luomisessa epäonnistuttiin (Castells 1997, 39). Paasi puolestaan kuvailee Andersonin kuvitellun yhteisön käsitettä ”hieman kuluneeksi” ilmaukseksi (Paasi 2002, 165).

Castells ei pidä jaottelua ”toden” ja ”kuvitellun” yhteisön välillä myöskään kovin käyttökelpoisena analyyttisenä työkaluna. Sen sijaan hän viittaa jaettuihin kokemuksiin nationalismin synnyttäjänä. Yhteinen jaettu historia ja tulevaisuutta koskevat jaetut projektit edesauttavat nationalismia, kun taas etnisyys, uskonto, kieli ja alue eivät. (Castells 1997, 29.) Eric Hobsbawm puolestaan kuvailee Andersonin kuvitellun yhteisön käsitettä käyttökelpoiseksi. Hobsbawmille kuvitellun yhteisön funktio on täyttää tietynlaisten tunteiden tyhjiö, joka on syntynyt, kun todelliset inhimilliset verkostot ovat purkautuneet ja yhteydet katkenneet. (Hobsbawm 1994, 56.) Siten Hobsbawm tekee jaottelun kuvitellun ja todellisen yhteisön välille.

Kokemus historian ja tulevaisuuden jakamisesta useiden, ehkä miljoonienkin yksilöiden välillä ei kuitenkaan voi olla mahdollista muuten kuin kuvittelun – jaetun yhteisen tietoisuuden – kautta. Näin ajattelu on kuvittelua ja suuresta joukosta yksilöitä tulee yhteisö, jolla voi olla Castellsin tarkoittama yhteinen jaettu historia ja tulevaisuus. Siten toden ja

kuvitellun ero on olematon ja irrelevantti. Kuvitteellisen yhteisön käsite on kuitenkin käyttökelpoinen, koska se tuo hyvin esiin Ruuskan mainitseman joustavuuden. Se kuvaa hyvin myös yhteisön perustumista omalle käsitykselle itsestä ja toiseudesta. Tärkeäksi seikaksi jää yksilön kokemus ympäröivästä maailmasta, joka ohjaa hänen käsitystään omasta sijoittumisestaan eri ryhmien keskuudessa.

Ulkomaalaistaustaista maahanmuuttoa voi pitää nationalistisen valtion perustan purkajana, koska kulttuurisen moninaisuuden lisääntyessä käsitys valtioita asuttavan kansan homogeenisyydestä saattaa rappeutua. Valtaapitävät tahot voivat kokea tämän prosessin ongelmaksi, koska juuri valtaapitävien tulisi yhtäaikaisesti pitää yllä tasa-arvon (näin ainakin valtioissa, jotka retoriikassaan tukevat tasa-arvoa) ihannetta, sekä samaan aikaan legitimoida kansallisvaltion aatetta, ja pitää siten yllä kuvaa kyseisen valtion yhtenäisestä väestöpohjasta. Suomi, kuten muutkin pohjoismaiset hyvinvointivaltiot, rakentuu pitkälti yhdenmukaisen kohtelun periaatteelle ja individualistiselle yksilökäsitykselle, jossa ihmiset ovat ensisijaisesti yksilöitä eivätkä yhteisön edustajia (Suurpää 2002, 49). Jos maahanmuuttoa pidetään uhkana kansalliselle yhtenäisyydelle, voi vaihtoehdoiksi muodostua joko maahanmuuton vähentäminen tai kieltäminen, tai sitten tasa-arvon vähentäminen eri väestöryhmien kesken, jolloin kuviteltu yhteisö on helpompi pitää erillään lisääntyvästä toiseudesta.

Castellsin mukaan yhteiskunnassa on dominoivia instituutioita, jotka toimivat legitimoivan identiteetin lähteinä. Tämän identiteetin kautta nämä instituutiot laajentavat ja rationalisoivat valtaansa sosiaalisia toimijoita kohtaan. (Castells 1997, 8.) Nämä legitimoivat identiteetit näyttävät tulleen perustavanlaatuiseen kriisiin, koska taantuvan teollisuusyhteiskunnan tärkein identiteetin legitimoija eli kansallisvaltio on yhteiskunnan fragmentoitumisen myötä menettänyt jalansijaansa identiteetin lähteenä. Vastustusidentiteetti on siten saanut lisää tilaa. (Castells 1997, 66.)

Jos haluttaisiin tutkia yksinkertaisesti valtaväestön yleisiä asenteita vähemmistöjä kohtaan, kyseeseen tulisi parhaiten määrällinen lomaketutkimus. Kun halutaan tutkia niitä merkityksiä, joita valtaväestö antaa kanssakäymiselleen vähemmistöjen kanssa, kyseeseen tulee parhaiten laadullinen tutkimus. Kun ymmärretään miten toiseuden lisääntyminen väestörakenteessa vaikuttaa valtaväestön arkeen, niin voidaan helpommin ymmärtää *miksi* valtaväestö suhtautuu johonkin ryhmään siten kuin se suhtautuu, oli se suhtautuminen sitten positiivista, välinpitämätöntä tai negatiivista. Näin päästään ”pintaa syvemmälle”, kuin

kysymällä yksinkertaisesti esimerkiksi onko valtaväestön suhtautuminen vaikkapa rasistista. On aiheellista tutkia mistä tietynlainen suhtautuminen kumpuaa, jonka jälkeen sen yleisyyttä voidaan yrittää mitata. On oleellista analysoida miten rajoja koskevat ideat muotoutuvat merkityksellisiksi territoriaalisten kokonaisuuksien ja niitä asuttavien ihmisten spatiaalisten identiteettien eli spatiaalisen sosialisaation kannalta (Paasi 2002, 174-175).

Tietyillä alueilla yhteisön väestön etninen moninaistuminen on fakta, mutta on eri asia missä suhteessa yksilöt kokevat tämän muutoksen ”kuvitteellisen yhteisön” tasolla, jossa muutos voi olla sekä vähäisempi että liioitellumpi. Jossakin määrin kuviteltu yhteisö on se mikä identiteettiä määrittää, eli yksilön subjektiivinen kokemus ympäristöstään ja yhteisöstään. Siten tuon kuvitteellisen yhteisön muutos/muuttumattomuus nousee tärkeäksi tekijäksi; jos yksilön käsitys asuinympäristöstään tai yhteisöstään ei joudu murrokseen väestöpohjan laajentuessa, uusi tilanne saattaa olla vaikuttamatta yksilön maailmankuvan jäsentämiseen ja siten toimintaan. Toisaalta yksilö voi kokea ympäristönsä muuttuvan jyrkästikin, vaikka siinä ei tapahtuisikaan mitään *de facto* muutosta. Tiedotusvälineet tai muiden ihmisten käsitykset voivat antaa kuvan, joka johtaa uudelleenluokitteluihin.

Suomalaiset muodostavat sosiaalisen ryhmän niin maantieteellisessä, poliittisessa, taloudellisessa kuin sosiaalipsykologisessakin merkityksessä. Tämä ryhmä ei ole kehittynyt henkilökohtaisten suhteiden kautta, vaan se on muodostunut historian kuluessa ja siten se edeltää ja määrittää henkilökohtaisia suhteita. Ryhmän jäsenet ovat henkilökohtaisessa kanssakäymisessä vain hyvin harvojen muiden jäsenien kanssa, eikä tuo kanssakäyminen aina välttämättä ole ystävällistä tai palvele toimintaa samojen päämäärien saavuttamiseksi. Suomalaiset määrittelevät itsensä suomalaisiksi samalla kun muut määrittelevät heidät suomalaisiksi. Siten he erottuvat muista ja toimivat tietyissä olosuhteissa yhtenäisesti tai kollektiivisesti suhteessa sosiaalisen ympäristön muihin toimijoihin. Ryhmän jäsenet ovat kuitenkin jakautuneet moniin eri ”leireihin” monen eri asian suhteen, jotka saattavat koskea suomalaisena olemista, tai sitten ne voivat olla siitä täysin riippumattomia. (Liebkind 1988, 10.) Suomalaisten ryhmä ei siis ole homogeeninen sen enempää toimintansa kuin motiiviensakaan puolesta. Puhe suomalaisista on jokapäiväistä (Ruuska 1999, 293).

Vähemmistöjen jäsenten sopeutuminen ei riipu vain heistä itsestään, vaan sopeutuminen muodostuu vastavuoroisessa prosessissa, jossa vähemmistöt vaikuttavat enemmistöön ja toisinpäin (Liebkind 2000, 22). Suuri osa akkulturaatioprosessin tutkimuksesta keskittyy

vähemmistöjen tutkimukseen. Ilman valtaväestön myönteistä suhtautumista sopeutuminen ei ole mahdollista, joten on tärkeää tutkia akkulturaatioprosessin vaikutuksia myös valtaväestön näkökulmasta. Jo 1990-luvun alussa todettiin että sellaista tutkimusta pitää lisätä, joka käsittelee valtaväestön reaktioita ja valmiuksia sosiaaliseen ja kulttuuriseen muutokseen yhteiskunnassa (Liebkind 1994, 16). Sekä maahanmuuttajien että muiden ei-valtaväestöön (esim. romanit) kuuluvien ryhmien hyvinvointi on pitkälti riippuvainen siitä, miten valtaväestö näihin suhtautuu ja miten valtaväestö näitä representoi. Erot ja erilaisuuden määrittelyt liittyvät eriarvoisuuden kysymykseen, sillä maahanmuuttajia koskevilla käsitystavoilla ja luokitteluilla on väistämättä vaikutuksia heidän sosiaaliseen asemaansa ympäröivässä yhteiskunnassa (Suurpää 2002, 21). ”Toisten ihmisten meistä muodostama kuva vaikuttaa heidän käyttäytymiseensä meitä kohtaan” (Liebkind 1988, 85).

2.4.3 Kaupunkirakenteen representoiminen ja luokittelun muutos

Identiteetin tärkeys yksilölle ja maailman jäsentäminen erilaisten luokitteluiden kautta ovat sekä lähtökohtia että tarkasteltavia muutoksen kohteita tässä tutkimuksessa. Asuinympäristön väestön muuttuessa monikulttuurisempaan ja siten heterogeenisempään suuntaan yksilön ympäristöstään tekemien luokitteluiden moninaisuus saattaa kasvaa. Tämä vaikuttaa myös identiteettiin, joka on luokitteluiden rajapyykki yksilön oman ryhmän ja muiden ryhmien välillä. Toisin kuin maahanmuuttajat, valtaväestö on kiinni vain siinä yhdessä ja ainoassa identiteetissään, siinä, joka valtaväestöllä on ennen väestön moninaistumista, ja joka muokkaantuu maahanmuuttajien tullessa. Siten valtaväestön edustajat eivät pääse siihen tilanteeseen, jossa maahanmuuttajat ovat. He voivat siirtyä sekä vanhan identiteettinsä että uuden identiteettinsä välillä. Valtaväestö joutuu muokkaamaan olemassa olevaa identiteettiään uuden tilanteen mukaan, toisin kuin maata vaihtaneet liikkujat, jotka voivat kehittää uudessa ympäristössään uuden identiteetin. Siten valtaväestö ja maahanmuuttajat ovat lähtökohtaisesti erilaisessa asemassa identiteettinsä suhteen. Toiset muokkaavat vanhaa maailmankuvaansa (valtaväestön edustajat), kun se toisilla laajenee käsittämään myös nykyisen ympäristön (maahanmuuttajat).

Valtaväestöllä ei ole mahdollisuutta kahteen kulttuuri-identiteettiin samassa mielessä kuin maahanmuuttajaväestöllä, koska valtaväestö on aloillaan. Toisaalta maahanmuuttajia on ollut Suomessa jo pitkään. Siltä kannalta katsottuna tilanne ei muutu, eikä siten ole olemassa maailmankuvan jäsentymisen murrosta, joka uhkaisi identiteettiä. Myöskään maahanmuuttajien määrän kasvua jollakin alueella ei välttämättä edes huomata, vaikka kyseinen prosessi

tilastoissa näkyisikin. Kyse onkin loppujen lopuksi yksilön subjektiivisesta maailmankuvasta. Alueet ja niiden identiteetit saattavat olla hyvinkin irrallisia alueella asuvien ihmisten arkipäivästä tai alueellisesta tietoisuudesta (Paasi 1998b, 170).

Maahanmuuttajien määrän kasvu merkitsee sitä, että ihmisten kulttuurinen yhteensopivuus vähenee ja sitä kautta myös ymmärrettävyys vähenee. Tämä aiheuttaa paineita identiteetin heräämiseen eli tiukempien luokitteluiden kehittymiseen. Tämä prosessi vaikuttaa myös asuinalueiden luokitteluihin ja representaatioihin niistä alueista, joilla väestön heterogeenisyys lisääntyy. Asuinalueiden väliset arvohierarkiat voivat jyrkentyä. Nämä näkemykset eivät ole suoraan verrannollisessa yhteydessä todellisiin tilastoihin, vaan ne ovat seurausta monimutkaisista suhteista median (tiedotusvälineiden välittämä informaatio), yksilön omien asenteiden (identiteetti) sekä asuinympäristön (sekä fyysinen että sosiaalinen ulottuvuus) välillä. Tavoitteena on saada selville miten maahanmuuttajien läsnäolo tietyllä alueella vaikuttaa kyseisen alueen kantaväestön (valtaväestön jäsenet, jotka asuvat alueella) näkemyksiin kyseisestä alueesta, ja miten näiden näkemyksien muuttuminen vaikuttaa arkipäivän toimintaan. Tässä tutkimuksessa haetaan viitteitä siitä, alkavatko valtaväestön edustajat representoida tiettyjä alueita leimallisesti maahanmuuttajien alueiksi, jotka eroavat ei-maahanmuuttajien eli leimallisesti valtaväestön asuttamista alueista.

Strukturalistisen näkemyksen mukaan binääriset vastakohdat ovat välttämättömiä sosiaalisen todellisuuden käsittämisen kannalta (Suurpää 2002, 21). Tämänkaltainen binääristen vastaoppositioiden kehittäminen edesauttaa välttämätöntä luokitteluiden tekemistä ja sitä kautta yksinkertaistaa maailmankuvaa ja muuttuvaa tilannetta. Tällöin kuvitteellinen yhteisö säilyisi koskemattomana kategorioiden tasolla lukuun ottamatta sitä aluetta, joka juuri luokitellaan toiseksi. Seurauksena voi olla alueiden välinen väestörakenteen erilaistuminen, ensin representaatioiden tasolla ja sitten myös ”todellisessa” maailmassa. Hypoteesina on siis kuviteltuun yhteisöön vaikuttavien muutospaineiden (väestön heterogenisoituminen eli maahanmuuttajat) keskittäminen tietylle alueelle representaatioiden tasolla. Jos maahanmuuttajien keskittyminen tietylle alueelle yksilön näkemyksessä ei ole suhteessa todellisiin tilastoihin, niin kyseessä on eräänlainen ”representaatiokupla”. Seurauksena tällaisesta asioiden tilan näkemisestä on asioiden tilan muuttuminen tähän suuntaan myös todellisuudessa, joten alueiden erilaistuminen voi osin saada lisäpotkua representaatiokuplan olemassaolosta. Luokittelut ovat tärkeitä ihmisten mielissä, vaikka niitä ei aina julkituotaisi (Hynynen 1997, 190).

Tilastollisten selvitysten mukaan sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevat valtaväestön jäsenet kokevat maahanmuuttajien läsnäolon uhkaavammaksi kuin paremmassa asemassa olevat. Siten voidaan olettaa, että heikommassa sosioekonomisessa asemassa olevat kokevat todennäköisemmin muuttohalukkuutta ja representoivat jonkin alueen ”maahanmuuttajien alueeksi”. Mitä epävarmempia tulevaisuudennäkymät ovat, sitä helpommin maahanmuuttajat koetaan uhaksi (Pitkänen 1997, 69). Taloudellisesta tai henkisestä lamasta aiheutuva ahdistus vaatii usein syntipukin, joka saattaa löytyä helposti Toisesta, jonka voi aina tarvittaessa määritellä ulkopuoliseksi (Paasi 1998a, 245).

2.5 Pakolaisista siirtolaisiin

Ensimmäinen modernin ajan isompi ”muuttaja-aalto” Suomeen tapahtui 1800-luvun lopun ja 1930-luvun välisenä aikana. Tulijat olivat pääasiassa ruotsalaisia, venäläisiä, keskieurooppalaisia, tataareja ja juutalaisia, ja he keskittyivät Helsinkiin ja muihin merkittävimpiin kaupunkeihin. Syynä muuttoon oli taloudelliset houkuttimet. Näillä ”ensimmäisen muuttaja-aallon” ryhmillä on katsottu olleen erittäin myönteinen vaikutus Suomen elinkeinoelämään. Nykyään kyseisiä ryhmiä pidetään täysin integroituneina suomalaiseen arkielämään. (Tanner 2005, 12.)

Vuonna 1950 ulkomaalaisten osuus koko väestöstä oli 0,3 %, eli 11 000 henkilöä. Vuoteen 1976 luku oli kasvanut vain tuhannella. Suomen pakolaispolitiikan voidaan katsoa alkaneen 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin Suomi vastaanotti vietnamilaisia ja chileläisiä pakolaisia. 1980-luvulla alkoi kasvaa myös muiden kuin pakolaisina maahan saapuneiden ulkomaalaisten määrä. Suomen virallinen maahanmuuttopolitiikka sai lähtölaukauksensa presidentti Mauno Koiviston antamasta haastattelusta 10.4.1990, missä hän totesi, että inkerinsuomalaisia voidaan pitää paluumuuttajina. (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 364-365.)

Suomessa pakolaisia alettiin haja-asuttaa muiden maiden mallien mukaisesti eri kuntiin vuonna 1987, vaikka kaikki tutkimukset viittasivat hajasijoituksen haitallisuuteen. Haja-asutuspolitiikka merkitsikin integraation sijasta sulauttamista. (Liebkind 1994, 37.) Pakolaisten haja-asutuksella haluttiin välttää niin sanottujen ”ghettojen” muodostuminen. Pakolaisten integraation (joka tosiasiallisesti muistutti pikemminkin assimilaatiota) ajateltiin

helpottuvan haja-asuttamisella. Haja-asutuksen oletettiin myös hälventävän valtaväestön pelkoa siitä, että he ”hukkuisivat maahanmuuttajien tulvaan”. Tällä tavoin uskottiin myös vähennettävän rasismin ja muukalaisvihan määrää. On kuitenkin osoitettu, että mitä korkeampi osuus tietyn paikkakunnan väestöstä kuuluu etnisiin vähemmistöihin, sitä vähemmän ennakkoluuloja heihin kohdistuu. Tämä sääntö pätee ainakin siihen asti, jolloin etnisten vähemmistöjen osuus koko paikkakunnan väestöstä on 20%. (Liebkind 1994, 38.)

Saksan ja Ranskan esimerkkien mukaan valtaväestön ”sietokynnys” ulkomaalaisia kohtaan sijoittuisi 15-20 % paikkeille (Hynynen 1998, 78). Tämän ajattelumallin mukaan ”sietokynnyksen” ylityttyä suhtautuminen etnisiin vähemmistöihin muuttuisikin siis kääntäen verrannolliseksi. Hynynen esittää arvion, että suomalaisissakin kaupungeissa tämä sietokynnys alkaa lähestyä, kun ulkomaalaisten osuus ylittää 20 % kaupunginosan väestöstä. Kun ulkomaalaisten osuus kasvaa ja kantaväestön poismuutto kiihtyy, aletaan jossakin vaiheessa puhua korttelin käänteistymisestä tai kippautumisesta. (Hynynen 2005, 527.) Juridisesti määriteltyjen ulkomaalaisten osuus ei ole relevantti, vaan valtaväestön subjektiivinen kokemus alueen ”toisista”. Siten olisi loogisempaa puhua ulkomaalaistaustaisten osuudesta. Tilastolliset luvut eivät kuitenkaan välttämättä kerro todellisuutta siitä väestönosan määrästä, jonka valtaväestö kokee ja määrittelee toiseksi.

Haja-asutuspolitiikka osoittautui virheeksi, joka aiheuttaa haittaa pakolaisten henkiselle hyvinvoinnille. On myös havaittu, että maahan muuttaneen etnisen ryhmän keskuudessa esiintyy sitä vähemmän mielenterveyshäiriöitä, mitä enemmän ja tiheämmin saman ryhmän jäseniä asuu samalla paikkakunnalla. Akkulturaatio aiheuttaa näin stressiä erityisesti silloin, kun maahanmuuttajat joutuvat elämään eristyneinä omasta kulttuuriryhmästään. (Liebkind 1994, 35.)

Nyt on meneillään toinen ”muuttaja-aalto”. Suomessa asuvien jonkun muun maan kansalaisuuden omaavien määrä nelinkertaistui vuosien 1990 ja 2003 välillä, 26 300:sta 107 100:een. Ulkomailla syntyneiden Suomen kansalaisten (muusta maasta kotoisin olevaa mutta nykyisin Suomen kansalaista voidaan pitää ”toisena”, mistä johtuen voisi olla aiheellista valita käsite ulkomaalaistaustainen kuvaamaan sitä ryhmää, jota kantaväestön edustajat todennäköisesti pitävät oman kuvitteellisen yhteisönsä ulkopuolisena) ja täällä oleskelevien lukumäärä kaksinkertaistui vuosien 1991 ja 2003 välillä, 77 000:sta 159 000:een. Suomea ei-äidinkielenään puhuvien määrä kolminkertaistui vuosien 1992 ja

2004 välillä, 43 000:sta 128 000:een. Eräs ilmeisimmistä syistä viimeaikaisen maahanmuuton lisääntymiseen on Neuvostoliiton hajoaminen, mikä vauhditti muuttoliikettä Itämeren alueella. (Tanner 2005, 12.) Toisten länsimaiden tiukentunut turvapaikkakäytäntö on osaltaan lisännyt turvapaikanhakijoiden määrää Suomessa, kuten on tehnyt myös Suomen maine sosiaalisesti vakaana ja melko turvallisena maana, jossa ei esiinny systemaattista rasistista väkivaltaa. (Tanner 2005, 15).

Maahanmuuttajien keskittyminen tietyille alueille lisää näiden tiettyjen alueiden väestöpohjan monikulttuuristumista huomattavasti Suomessa, samalla kun muiden alueiden väestörakenteessa ei ole havaittavissa juurikaan muutosta. Vuonna 2004 Suomessa asui 107 003 ulkomaan kansalaista, eli he muodostivat 2,0 % koko väestöstä. 28 % ulkomaalaisista asui Helsingissä. (Helsingin tietokeskuksen julk. 2005, 2.) 1990-luvulla Suomeen tulevien maahanmuuttajien määrä lisääntyi selvästi (Suurpää 2002, 14; Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 364). Ennen vuotta 1990 työvoiman maahanmuutto ja pakolaisuus Suomeen oli huomattavasti vähäisempää. Suomessa oli kuitenkin jo tuolloin pieni ja hyvin integroitunut maahanmuuttajaväestö. (Tanner 2005, 12.)

Kansallista lainsäädäntöä ryhdyttiin uudistamaan 1990-luvulla, jotta se kykenisi vastaamaan paremmin monikulttuurisuuden haasteisiin (Suurpää 2002, 14). Kysymys maahanmuuttajista suomalaisen yhteiskunnan jäseninä nousi keskeiseksi julkisen keskustelun aiheeksi samaan aikaan (Suurpää 2002, 31). Keskustelu on pysynyt pääosin asiallisena, mikä on ollut mahdollista osittain siksi, että Suomessa ei ole varsinaisesti ulkomaalaisvastaista puoluetta, kuten monessa muussa Euroopan maassa. Tämä on mahdollistanut pääpuolueiden faktaorientoituneen suhtautumistavan maahanmuuttopolitiikkaan ja maahanmuuttoon, tunteisiin vetoavan suhtautumisen sijaan. (Tanner 2005, 12-13.) Suomessa kaupunkien segregoituminen ei ole myöskään edennyt niin pitkälle kuin joissakin Euroopan maissa, joissa kyseinen prosessi on edesauttanut uuden oikeiston kannatuksen kasvua (Jaakkola 1999, 177).

2.6 Maahanmuutto keskittyy Helsinkiin

Vuonna 1998 maahanmuuttajien sekä suhteellinen osuus väestöstä että absoluuttinen määrä oli Helsingissä korkeampi kuin millään muulla Suomen paikkakunnalla. Tuolloin joka

kymmenes Helsinkiin muuttaneista oli ulkomaan kansalainen. Maahanmuuttajat keskittyivät itäisiin kaupunginosiin, joissa ulkomaalaisten osuus väestöstä oli 7,5 %. Kymmenen prosentin raja ylittyi Myllypurossa, Jakomäessä, Talissa, Kivikossa, Meri-Rastilassa ja Kallahdessa. Siten näiden lukujen mukaan Hynysen esittämä prosenttiluku ”sietokynnyksestä” on vielä melko kaukana niilläkin alueilla, joilla ulkomaalaisia on suhteellisesti eniten.

Maahanmuuttajat eivät keskity ainoastaan Helsingin sisällä, vaan myös valtakunnallisesti; Suomen eri osissa asuvat maahanmuuttajat pyrkivät keskittymään Etelä-Suomen keskuksiin, lähinnä Helsinkiin ja Turkuun (Jaakkola 2001, 194). Tosin ulkomaalaisten lähtömuutto Helsingistä muualle Suomeen on kasvanut jatkuvasti (Helsingin tietokeskuksen julkaisuja 2005, 20). Tannerin mukaan yksi tärkeä haaste on saada maahanmuuttajat (vapaaehtoisesti ja mielellään) asettumaan myös muille alueille kuin pääkaupunkiseudun tai Turun kaltaisille urbaaneille alueille. Maahanmuuttajien keskittyminen Helsinkiin ja erityisesti Itä-Helsinkiin saattaa aiheuttaa ongelmien ja asenteiden kärjistymistä jo lähitulevaisuudessa. (Tanner 2005, 17). Ero suomalaisten lähiöiden ja Keski- ja Etelä-Euroopan urbaanien ympäristöjen välillä on vain aste-ero. Suomen kaupunkiympäristöt ovat kuitenkin toimineet hyvin, varsinkin julkinen infrastruktuuri. (Pekonen 1998, 151.)

Sosiaalisen erilaistumisen ja segregaation käsitteet tulisi erottaa toisistaan. Segregaatiolla tarkoitetaan yleensä selkeästi epätoivottavaa alueellista erilaistumista, jolloin segregaatio käsitteenä arvottaa keskustelua vahvemmin kuin sosiaalisen erilaistumisen käsite. Määrittely on kuitenkin vaikeaa, koska epätoivottavan erilaistumisen raja on hankala paikallistaa. (Vaattovaara 1998, 43.) Segregaatiolla on tarkoitettu myös Yhdysvalloissa ilmennyttä mustan ja valkoisen väestönosan välistä rotuerottelua (esim. Brown 1995 ja Allport 1992). Hynysen mukaan rakentamisella on Suomessa pyritty sosiaaliseen sekoittamiseen. 1990-luvun puolivälissä kasvava ulkomaalaisosuuden lisääntyminen toi uuden haasteen sosiaaliseen sekoittamiseen tähtäävään toimintaan. (Hynynen 1998, 85.)

Pääkaupunkiseudulla on pitkään harjoitettu kyseistä sosiaalisen sekoittamisen politiikkaa, jolla on pyritty estämään alueellinen erilaistuminen. Kun uusille asuinalueille sijoitetaan kaavoituksen avulla eri hallintasuhteisia taloja tietyssä määräsuhteessa, asukkaat valikoituvat muun muassa sosioekonomisin ja elämäntilanteeseen liittyvin perustein. Näin tuloksena on kaupunkirakenne, jossa asuinalueet ovat sisäisesti heterogeenisiä, mutta keskenään vertailtuna melko samanlaisia. Helsingissä on eroja eri alueiden välillä, mutta kaupunki on

kuitenkin sosioekonomiselta rakenteeltaan varsin tasainen, ainakin kansainvälisessä vertailussa. (Kortteinen, Vaattovaara & Alasuutari 2005, 477.)

Ulkomaalaisten määrän kasvu on edelleen keskittynyt itäisiin kaupunginosiin, mutta kasvu on hidastunut muihin alueisiin verrattuna Mellunkylässä, Myllypurossa ja Jakomäessä. Ulkomaalaisten määrä on kasvanut nopeasti Pasilassa ja Pohjois-Helsingissä. Helsingin ulkomaalaisväestö ei muodosta yhtenäistä väestöryhmää, vaan se on heterogeeninen niin työskentelyn, väestörakenteen kuin asumisenkin suhteen. Vuoden 2004 alussa Helsingissä asui 29 635 ulkomaan kansalaista. Määrä on viisinkertaistunut viidessätoista vuodessa. Ulkomaalaiset muodostivat Helsingin väestöstä 5,3 % vuonna 2004. Luku on suurempi, jos siihen sisällytetään ulkomailla syntyneet Suomen kansalaiset, eli ulkomaalaistaustaiset, joita oli 13 554 henkilöä. (Helsingin tietokeskuksen julk. 2005, 1-2, 13, 20.) Toisaalta ulkomaalaistaustaisten joukossa voi olla henkilöitä, jotka ovat vain ”käyneet” syntymässä ulkomailla, joten luvut eivät välttämättä ole täysin tarkkoja.

3. Identiteetti

3.1 Identiteetti välttämättömyytenä ja rajojen vetäjänä

Lisääntynyt muuttoliike valtioiden välillä on osaltaan johtanut lisääntyneeseen identiteetin kehittymisen tarkasteluun eri puolilla maailmaa. Monissa yhteyksissä identiteetillä käsitteenä on positiivinen arvolataus. Se on jotain, mitä yhteisöllä ja yksilöllä on oltava. Jos sitä ei ole, se on etsittävä. Identiteettikäsitettä on pidetty viime vuosikymmeninä staattisena, mutta nykyään sitä pidetään enemmänkin prosessiluonteisena, ja se saa ristiriitaisia sävyjä eri etnisten ryhmien kohdatessa ja näin ollen rakentaessa identiteettinsä suhteessa toisiin. (Kopsa-Schön 1996, 15-16.) Monikulttuurisuuden idea on uudenlaista identiteettien muodostumista ja se hylkää assimilaation sosiaalisena projektina (Friedman 2000, 72).

Tieteellisessä tarkastelussa identiteettejä käsitellään pikemminkin prosessuaalisesti ja kontekstuaalisesti kuin hetkellisesti tai sisällöllisesti, jolloin niiden rakentumista on mahdollista analysoida ja arvioida kriittisesti (Jukarainen 1999, 28). Identiteetin rakentumisesta ja sen rakentumisen seurauksista ei voida todeta mitään yleisesti pätevää. Se on aina kulloisenkin sosiaalisen kontekstin tulos, eli identiteetti on oman aikansa ja ympäristönsä

tuote. Castellsille (1997, 10) konteksti on verkostoyhteiskunta. Identiteetin käsittely toiminnan ja kontekstin yhteydessä on entistä houkuttelevampaa. Ajan ja tilan huomioiminen identiteettiin liittyvissä kysymyksissä on yksi tutkijoiden käyttämä strategia, jolla voidaan lisätä identiteettikäsitteen konkreettisuutta. (Hänninen 1998, 9-10.)

Identiteetti muodostuu aina suhteessa toiseuteen (Castells 1997, 27; Ruuska 1998, 284; Harle 1998, 4; Kupiainen 2003, 255). Se on myös aina samuuden kokemista suhteessa omaan ryhmään, joten suomalainen identiteetti on suomalaisten sisäisten erojen tasoittamista. Tämä tukee suomalaisuuden selittämistä yhdeksi, ja toisaalta ulkopuolisista muista kansoista erottautumista. Identiteetin käsitettä on verrattu sipuliin, josta ei tarpeeksi kuorittaessa jää jäljelle mitään. Kuten sipulilla, identiteetilläkin voidaan ajatella olevan kanta, johon se perustuu. Kyseinen kanta voi olla luokkatietoisuus, keho, alue tai kieli. (Ruuska 1998, 284.) Identiteetti ei kerro ainoastaan sitä, kuka ihminen on, vaan myös sen, kuka hän ei ole. Identiteetin rakentumisessa huomio kiinnittyy itsen sijasta ”toiseen”. (Harle 1998, 5.) Castells esittää ajatuksen ensisijaisesta identiteetistä, joka on pysyvämpi ja tärkeämpi kuin muut identiteetit, ja jonka ympärille merkitykset rakentuvat (Castells 1997, 7).

Castells kuvailee vastustusidentiteettiä, joka kehittyy sosiaalisille toimijoille, kun ne ovat paineen alaisia tai vallankäytön kohteita. Vastustusidentiteetti rakentuu historiallisten, biologisten tai maantieteellisten perusteluiden pohjalta aikaisempien identiteettien ”päälle”. Siten rajanvedot ovat helpommin luonnollistettavissa. Vastustusidentiteetti muodostaa yhteisöjä vetäessään kollektiivisen vastarinnan raja-aitoja, ja se saattaa Castellsin mukaan olla tärkein identiteetin rakentumisen muoto nykyään. (Castells 1997, 9.) Castellsin vastustusidentiteetti muistuttaa sitä, mitä Hynynen (ks. ed.) kuvailee kansallisen identiteetin korostumiseksi, silloin kun erillisten ryhmien muodostuminen yhteiskunnassa voimistuu. Siten väestöpohjan moninaistuminen erilaisten kulttuuristen ryhmien muodossa lisäisi kaikkien ryhmien tietoisuutta itsestään, ja vahvistaisi entisestään rajanvetoja näiden ryhmien välillä. Tämän kehityskulun mahdollisena seurauksena on yhteiskunnan jakautuminen eri ”heimojen” muodostamaan kokonaisuuteen (Castells 1997, 9).

Vastustusidentiteetit voivat kehittyä projekteiksi. Projekti-identiteetillä tarkoitetaan sosiaalisten toimijoiden uuden identiteetin kehittämistä. Uusi identiteetti rakentuu niistä kulttuurisista materiaaleista, joita on tarjolla, ja se auttaa määrittelemään jonkin yhteisön uudelleen muiden yhteisöjen keskuudessa. Siten projekti-identiteetti muokkaa sosiaalista

kehikkoa kokonaisuudessaan. Vastustusidentiteetti voi kehittymisprojektin kautta muuttua lopulta legitimoivaksi identiteetiksi, joka perustelee valtaansa suhteessa muihin. (Castells 1997, 8.) Siten identiteetti voi kehityskaaren lopulta muuttua siksi, jota vastaan se alunperin on alkanut toimia ja tarjonnut suojaa. Yhden ”osan” muutos vaikuttaa kaikkiin muihin osiin.

Yksilöllä tai yhteisöllä voi olla useita eri identiteettejä, mikä taas johtaa stressiin sekä sosiaalisessa toiminnassa että itsen representoinnissa. Yksilön eri roolien keskinäinen ristiriitaisuus aiheuttaa stressiä. Roolien ristiriitaisuus saattaa aiheuttaa päänvaivaa esimerkiksi urheilijalle, joka on samaan aikaan tupakoitsija. Identiteetti on kuitenkin roolia tärkeämpi tekijä, koska roolit pitävät sisällään toiminnan kun taas identiteetistä kumpuaa toiminnan syyt. (Castells 1997, 6-7.) Näin identiteetti olisi rooleja edeltävä ja siten myös niitä määräävä tekijä.

Castellsin ensisijainen identiteetti ja Ruuskan ajatus identiteettikannasta muistuttavat toisiaan. Tämä ”kanta” on todennäköisesti sama asia kuin se olennainen tekijä, joka kaikilta tietyn ryhmän jäseniltä kulloinkin vaaditaan, jotta voisi olla osa ryhmää. ”Kannan” määrittely on subjektiivinen seikka, ja siten se saatetaan määritellä erilaisesti tiiviinkin ryhmän sisällä. Todennäköisesti ryhmän hajanaisuuden kasvaessa kasvavat myös näkemyserot siitä, mikä on se tietty olennainen tekijä, joka sallii yksilön osallisuuden johonkin ryhmään, oli se ryhmä sitten kansa, kansallisuus tai etninen ryhmä. Tämänkaltaisen ajattelun mukaisesti yksilöillä pitää olla jokin tärkeä yhdistävä tekijä, olemuksensa ”ydin” – eli kanta – joka on heille kaikille yhteinen. Erilaisuus tietyn ryhmän sisällä voi olla sallittua, kunhan tärkein yhdistävä tekijä eli ”sipulin kanta” tai ensisijainen identiteetti on sama. Tämä selittää sen, että näennäisestä samankaltaisuudesta huolimatta vain yksi erottava seikka saattaa olla ratkaiseva ryhmään kuulumisessa tai sen ulkopuolelle jäämisessä.

Identiteetillä kuvataan itsenä olemisen tilaa, jota puolestaan voi kuvailla pysyvyydellä, yhtäläisyydellä, samuudella tai ykseydellä (Hänninen 1998, 108). Castellsin näkemyksen mukaan identiteetti ei ole tietynlainen piirre yksilössä, vaan se on yksilön näkemys, reflektio itsestään. Yksilön itsenäkemys on refleksiivinen prosessi. (Castells 1997, 10.) Harlen mukaan identiteetin määrittelyn peruslähtökohta onkin kysyä kuka minä olen. Kollektiivien identiteetistä puhuttaessa tulee siis kysyä keitä me olemme. Muista ihmisistä koko elämänsä erossa ollut yksilö ei voi kokea identiteettiä. (Harle 1998, 4.) Myös Eriksenin mukaan ihmiset tulevat tietoisiksi itsestään ja etnisyydestään vain kohdatessaan muita (Eriksen 2004,

341). On myös todettu, että yksilön tulisi tiedostaa se seikka, että hänen identiteettinsä on jatkuvan vuorovaikutuksen tuote. Yksilö on tämänkaltaisen näkemyksen mukaan myös velkaa niille yhteisöille, joita vasten hänen identiteettinsä muodostuu. Tällaisia perustavanlaatuisia yhteisöjä ovat muun muassa perhe, naapurusto ja kansakunta. (Lepola 2000, 279.)

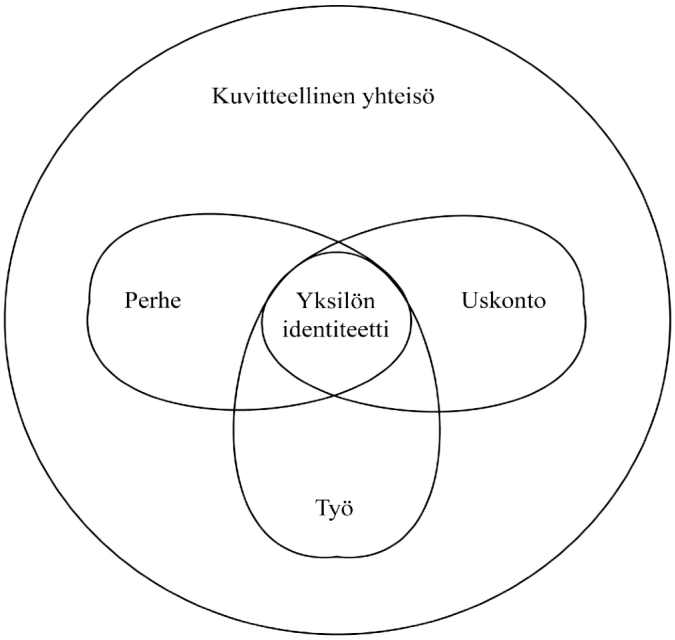

Kuva 1. Yksilön identiteetin muodostuminen.

Kuva havainnollistaa yksilön identiteetin muodostumista erilaisten vuorovaikutusten seurauksena. Erilaisia identiteetin muodostumiseen vaikuttavia sosiaalisen ympäristön tekijöitä voidaan erotella loputtomasti kuvassa esiintyvien lisäksi, esimerkiksi kieli, harrastukset ja sukupuoli. Nämä tekijät ovat päällekkäisiä ja toisiaan täydentäviä. Kuvitteellinen yhteisö toimii kokoavana yhteisen viitekehyksen tarjoavana taustatekijänä, mikä mahdollistaa subjektiivisten maailmankuvien yhteneväisyyden. Siten kuvitteellisen yhteisön synonyyminä voidaan tässä mielessä pitää kulttuuria, joka on siinä toimiville ihmisille yhtäläinen ja yhdistävä reunaehtoja asettava kehys.

Identiteetti muodostuu jatkuvassa muutos- ja neuvotteluprosessissa, joten sitä voisi kutsua myös itsenä olemisen prosessiksi, jota ei kuvaa staattisuus, vaan paremminkin liike ja muutos. Identiteetti on prosessi, eikä se sellaisena ole koskaan valmis tuote tai itsestään selvä (Paasi 2002, 166). Sellaiset identiteetin rakentumiselle tärkeät elementit kuten samuus ja pysyvyys joutuvat yhä useammin kyseenalaistetuiksi maailmaa eritavoin fragmentoivissa

prosesseissa. Väestöjä heterogenisoivat muuttovirrat ovat vain yksi esimerkki näistä prosesseista. Identiteettiä sivuavan tai koskevan tutkimuksen keskeisiä teemoja ovat viime aikoina olleet muun muassa alueellistuminen, glokalisaatio, aluetietoisuus ja paikkojen ja paikantajun katoaminen (Hänninen 1998, 10).

Identiteettiä voi pitää paradoksaalisena käsitteenä, koska se muodostuu prosessissa, jonka tavoitteena kuitenkin on tila, jota Hännisen (ks. ed.) sanoin voi kuvata pysyvyydellä. Siten identiteetin rakentumisessa on kyse aina jonkinlaisesta vakaasta mutta silti muuttuvasta. Itsereflektiivisyys johtaa suurempaan kykyyn muokata käsitystä itsestä, ja sitä kautta parempaan kykyyn sopeutua ympäröivän maailman muutokseen, kun taas ”paikoilleen jämähtänyt” näkemys itsestä ja ympäristöstä johtaa väistämättä ristiriitaan itsen ja maailman välillä. Näin ajateltuna maailman muutoksen kiihtyminen johtaa suoraan vaatimukseen suuremmasta itsereflektiivisyydestä. Itse asiassa maailman ei edes tarvitse muuttua, vaan kokemus sen muutosvauhdin kiihtymisestä riittää. Tässä tutkimuksessa identiteettiä käytetään ihmistoiminnan ymmärtämisen välineenä yritettäessä lisätä tietoa valtaväestön edustajien arjen kokemuksista. Siten tarkastelun kohteena ei ole niinkään ihmisen itsensä fyysiseen tilaan sijoittaminen, vaan yksilön sijoittautuminen sosiaaliseen yhteisöön. Identiteetti on olennainen tekijä yksilön subjektiivisen todellisuuden muodostumisessa (Berger & Luckmann 2002, 195).

3.2 Identiteetin määrittelystä ei vallitse yksimielisyyttä

Identiteettikäsitettä on pidetty liian etnosentrisenä käsitteenä (Kopsa-Schön 1996, 14). Jo 1900-luvun alussa etnosentrismi määriteltiin näkemykseksi, jonka mukaan muiden ryhmien sijoittaminen maailmankuvassa suhteutetaan aina omaan ryhmään. Tämän näkemyksen mukaan kaikki ryhmät ruokkivat omaa ylpeyttään ja turhamaisuuttaan alentaen näin ulkopuolisia eli muita ryhmiä. (Liebkind 1988, 24.) Identiteettiä on myös pidetty liian mutkikkaana, kehittymättömänä ja heikosti ymmärrettynä käsitteenä, jotta sitä voitaisiin testata (Hall 1999, 20). Identiteettiä voi pitää yhteen rakentavana elementtinä yksilön ja ympäröivän maailman välillä, jolloin se yhdistää yksilön ympäristöön ja vakauttaa tämän aseman kulttuurissa, minkä seurauksena sekä maailmasta että identiteetin omaavista subjekteista tulee ennakoitavampia (Hall 1999, 21-22).

Toisaalta identiteetti saattaa vaikuttaa pikaisesti katsottuna itsestään selvältä käsitteeltä, joka ei määrittelyjä kaipaa (Harle 1998, 4). Identiteetin käsitteestä ei voi antaa yhtä kattavaa määritelmää edes yhden tieteenalan sisällä. Osittain eri tieteenalojen näkemykset identiteetistä ovat yhteen sovittamattomia. (Zimmerbauer & Suutari 2004, 33.) Göran Therborn menee niinkin pitkälle, että hän kuvailee identiteettiä sosiaaliteorian ”tunnustamattomaksi äpäräksi” (1995, 11).

Identiteetti on analyyttinen työkalu, jolla yritetään tarkastella ihmisten tapaa jäsentää maailmankuvaansa ja sijoittumistaan tuossa maailmankuvassa. Tuo maailmankuva identiteetin luojana toimii pohjana ihmisen toiminnalle ja sitä kautta perusteluna ja motiivina yksilön aktiviteeteille. Siten identiteetin ja sen muodostumisen dynamiikan ymmärtäminen on tärkeää. Se osa ihmisessä, mitä tarkoitetaan identiteetillä, ei ole sinällään keskeneräinen, vaikka se muutoksessa olisikin. Tutkijoiden näkemykset kylläkin voivat olla vajavaisia ja keskenään ristiriitaisia. Niinpä yhtä tyhjentävää ja yleisesti hyväksyttyä identiteetin määritelmää on vaikea tehdä.. Identiteetin määrittelyä hankaloittaa sen prosessiluonne; sitä, mikä on jatkuvasti liikkeessä, on vaikea saada ”suurennuslasin alle”. ”Ihmisenä olemiseen liittyy koko joukko asioita, jotka voidaan käsittää, mutta ei nähdä eikä näyttää (Tuomi 1986, 57).” Identiteetti on eittämättä yksi tällaisista asioista.

Yhteenvetona identiteetistä voitaneen todeta, että etninen identiteetti on kollektiivinen identiteetti, joka kertoo yksilölle sen ryhmän, johon tämä kuuluu. Kaikki etniset identiteetit, ovat kollektiivisia, mutta kaikki kollektiiviset identiteetit eivät ole etnisiä identiteettejä. Yksilön identiteetti puolestaan on tietoisuutta siitä, mitkä ovat kyseisen ryhmän tavat ja normit – eli miten tähän ryhmään kuulutaan. Siten identiteetti on kulttuurisen kompetenssin tiedostamista käytännössä, joskin tiedostaminen ei välttämättä tarkoita hyväksymistä. Kulttuuri-identiteettiä voi pitää yksilöllisen ja kollektiivisen identiteetin leikkauskohtana, jossa minän sijoittuminen ajassa ja tilassa, eli sosiaalisessa ympäristössä, määrittyy.

3.3 Kansallinen identiteetti ja stereotypia

Kansallinen identiteetti voidaan ymmärtää jaettuna sosiaalisesti konstruoituna merkitysjärjestelmänä, jonka sen omaksuneet toimijat ottavat itsestäänselvyytenä ja johon he identifioituvat. Tämä merkitysjärjestelmä on niin itsestään selvä, että se tosiseikka, että se on

sosiaalisesti konstruoitu, jää usein huomaamatta. (Zolner 2000, 13.) Zolnerin sosiaalisesti konstruoitu merkitysjärjestelmä muistuttaa paljon sitä, mitä Peltonen (kts. alla) kuvailee suomalaiseksi mentaliteetiksi.

Kollektiivisten identiteettien uudelleentuottamisessa ja vakiinnuttamisessa rituaaleilla on olennainen osa. Rituaalit elvyttävät muistin ja tarkoituksen, ne organisoivat ja tuovat nähtäville yhteisöllisyyden sekä ilmaisevat kyseisen yhteisön oman jaetun yhteisymmärryksen. Kollektiivisten identiteettien luomisessa tällainen omakuvan luominen voi tapahtua viittaamalla potentiaalisen kollektiivin yhteiseen alkuperään, yhteiseen kykyyn tai tehtävään (esimerkkeinä viimeiseksi mainituista yhteinen kieli, palkkatyö ja tietynlainen koulutus), tai yhteisiin arvoihin, kuten liberaaleihin tai kristillisiin arvoihin. Yhteiselle alkuperälle pohjautuvat identiteetit ovat olleet kaikkein voimakkaimpia suhteessa siihen, kuinka paljon ne ovat saaneet ihmisiä liikkeelle sodan merkeissä. (Therborn 1995, 230-231.) Kollektiiviset identiteetit ovat aina sosiaalisesti rakentuneita nimenomaan suhteessaan erilaisiin poissulkemisen mekanismeihin ja rajoihin (Paasi 2002, 160).

Peltonen erottaa toisistaan suomalaisen identiteetin, suomalaisen mentaliteetin ja kansalliset stereotypiat, joiden alaryhmänä ovat kansalliset omakuvat. Identiteetti on rituaalien ja symbolien kautta välittyvää kokemuksellista yhteisyyttä. Kokemuksellisuus viittaa identiteetin kestoltaan lyhyeen tapahtuman kaltaiseen ilmiöön, kokemukseen, joka välähtää hetkessä ohitse toistuakseen myöhemmin uudelleen jossakin toisessa tilanteessa. Puhuttaessa suomalaisesta identiteetistä puhutaan kaikkien suomalaisten yhteisesti jakamasta ilmiöstä, jonka vuoksi identiteetti ei voi olla salaperäinen tai kerroksinen ilmiö. Peltosen mukaan identiteetin muodostavien symbolien ja niistä lähtöisin olevien peruskokemuksien täytyy olla kaikille tuttuja ja usein toistettuja. (Peltonen 1998, 20.) Lähes kaikille tuttuja symboleja tai rituaaleja löytyy monilta elämän aloilta, esimerkiksi Suvivirren laulu kevätjuhlassa tai saunassa käyminen, jotka ovat tuttuja joko oman tai lähipiirin kokemusten kautta. Tunne kuulumisesta voi olla kaikille itsestään selvä tai yksinkertainen ilmiö, mutta on eri asia lähestyä identiteettiä tutkimuksen kuin arkikokemuksen kannalta.

Suomalainen mentaliteetti tarkoittaa suhtautumistapoja, itsen ja maailman välisiä osittain tai kokonaan tiedostamattomia rutiineja. Kansallinen mentaliteetti muodostuu pitkän ajan kuluessa, ja se sisältää paljon julkilausumatonta, muilta ihmisiltä, erityisesti edellisiltä sukupolvilta opittua ja automaattisiksi reaktiovalmiuksiksi muuntunutta. Suomalaisesta

mentaliteetista puhuminen yksikössä sinänsä on hankalaa, mutta käsitteen pilkkominen pienempiin osiin helpottaa mentaliteettien sijoittamista. Esimerkiksi erot suomalaisen miehen ja naisen kokemusmaailman välillä voidaan käsitteellistää suomalaisen miehen ja naisen erilaisiksi mentaliteeteiksi. (Peltonen 1998, 21.)

Kansalliset stereotypiat/omakuvat ovat pitkäkestoisia ja sijoittuvat ajalliselta kestoltaan tapahtumaluonteisen identiteetin ja pitkäkestoisen mentaliteetin väliin. Ne ovat usein tekstejä tai diskursseja, joita kulttuuri ylläpitää ja välittää. Tietynlainen kuva ei välttämättä kerro mitään objektin ja objektia kuvaavan kuvan suhteesta, joten omakuvan ei välttämättä tarvitse olla kaikkien jakama. Suomalaisuuden omakuva voi säilyä kirjallisen eliitin traditioissa, joita media ja kirjallisuus koululaitoksen avulla ylläpitävät. Näin käsitetyssä omakuvassa voi tapahtua suhteellisen nopeita muutoksia, jotka muuntavat sitä kokonaan tai osittain. Omakuva representaationa mahdollistaa erilaiset subjektiiviset reaktiot, jolloin omakuva muotoutuu yksilöllisillä tavoilla jättäen pois yhtenäiskulttuurin oletuksen. Suomalainen identiteetti on siis eri asia kuin omakuvan suomalaisuus. Peltonen pitää identiteettiä kokemusluonteisena ja siten ominaisuuksiltaan monipuolisempana ja epävakaampana. (Peltonen 1998, 21-22, 23.)

Stereotyyppiset käsitykset eli joitakin ryhmiä koskevat yleistykset, ovat jossakin määrin välttämättömiä. Ne auttavat ennakoimaan, jäsentämään ja selittämään uusia asioita; ne auttavat toimimaan. Käsitysten stereotyyppisyys muuttuu ongelmalliseksi silloin kun omiin ennakkokäsityksiin ei olla valmiita suhtautumaan kriittisesti. Tällöin havaintomaailmaa katsotaan tavallaan prisman läpi, joka antaa maailmalle tietynlaisen sävyn. (Pitkänen 1997, 69.) Stereotypialla voidaan viitata myös yksilön depersonalisoimiseen. Tällöin ryhmän jäseniä ei juurikaan eroteta toisistaan yksilöinä, ja heidän oletetaan olevan keskenään samankaltaisia myös sellaisilla elämän alueilla, joilla ei ole mitään tekemistä heidän ryhmäjäsenyytensä kannalta. (Liebkind 1998, 74.)

On olemassa myös sellaisia stereotypioita, joita ei voi yhdistää sosiaalisiin tosiasioihin. Ei kuitenkaan voida sanoa yleisesti, missä määrin jotkut stereotypiat pohjautuvat tosiseikkoihin. (Eriksen 2004, 345.) Stereotypia oikeuttaa yksilön käytöstä jotakin tiettyä kategoriaa kohtaan (Allport 1992, 191). Siten ne eivät ole sama asia, mutta kuitenkin ne ovat läheisessä suhteessa toisiinsa. Kun stereotypia muuttuu tai lakkaa olemasta, myös suhtautuminen sen kohteena ollutta kategoriaa kohtaan muuttuu.

Tutkijat jäsentävät maailmaa stereotypioiden kautta siinä missä muutkin ihmiset (Järvelä 1986, 43). Tutkijoiden pitää kuitenkin pystyä sellaiseen itsereflektiivisyyteen, että he tajuavat joidenkin luokitteluidensa olevan ainoastaan yleistyksiä, ja sellaisina yksinkertaistuksia, jotka eivät ole yhtä kuin niiden kuvaama todellisuus. Toisaalta maailmankuvan ja sen kuvaaman maailman välistä eroa on turha yrittää erottaa, koska toiminta muokkaantuu sen mukaan, minkälaisena maailma koetaan. Siten kuvitellun yhteisön kuvitteellisuudella ei ole mitään merkitystä, koska toiminnan ja sen seurauksien kannalta jää merkityksettömäksi, voiko yhteisöä luonnehtia kuvitelluksi vai ei.

3.3.1 Luokitteluiden merkitys maailmankuvan jäsentymisessä

Luokittelu merkitsee sitä, että ihminen sijoittaa tietyn ärsykkeen (esimerkiksi toisen ihmisen) johonkin jo aikaisemmin muodostamaansa luokkaan (esimerkiksi ihmisten ryhmään) ja antaa uudelle ärsykkeelle tämän kyseisen luokan ominaisuuksia. Luokittelulle vastakkaisessa prosessissa ihminen erottelee ärsykkeitä luokista ja antaa heille luokasta poikkeavia ominaisuuksia. Tätä voidaan sanoa eriyttämiseksi. Ihmiset eivät myöskään aina yritä sovittaa kaikkea kohtaamaansa valmiiseen luokittelujärjestelmään, vaan he voivat myös luoda luokkia ja käsitteitä. (Liebkind 1988, 80-81.) Puhuttaessa yhteiskunnan fragmentoitumisesta eriytymisen vaatimus on osa sitä prosessia, joka yksilön on läpikäytävä, jotta maailmankuva voisi monisyistyä vastaamaan paremmin ympäröivää todellisuutta. Erotteluiden ja luokitteluiden kautta suhdetta maahanmuuttajiin voidaan käsitellä ja esittää, niin arkipuheessa kuin tieteellisessä analyysissäkin (Suurpää 2002, 20-21).

Sosiologisen näkökulman mukaan symboliset rajat toimivat kulttuurisen järjestyksen perustana. Sosiaaliset ryhmät ja yksilöt jäsentävät kuvaa maailmasta järjestämällä ja organisoimalla asioita eri luokittelujärjestelmiin. Tällaisen järjestelmän katsotaan perustuvan vakauteen ja pysyvyyteen. Kulttuurinen järjestys häiriintyy, kun henkilöä tai asiaa ei voi luokitella tututtuun tapaan. Esimerkkinä luokittelujärjestelmän ”häiriöstä” Suurpää käyttää maahanmuuttajaa, joka on sellaisessa asemassa, joka ei ole hänelle tavanomainen. (Suurpää 2002, 22.)

Rajat ja poissulkemisen mekanismit ovat olennainen osa sosiaalisten ryhmien ja niiden identiteettien rakentumista. Rajat sijaitsevat kaikkialla yhteiskunnassa ja niiden avulla tehdään kaikkialla ne sosiospatiaaliset rajaukset, joiden perusteella jotkut määrittyvät

kuulumaan rajojen sisäpuolelle kun taas jotkut jäävät ulkopuolelle. Näkyvät tai näkymättömät rajanvedot politiikassa, hallinnossa, taloudessa, kulttuurissa, etnisten suhteiden rakentumisessa, koulutuskäytännöissä ja muissa kansallisen sosialisaation muodoissa muokkaavat ihmisten tietoisuutta ”meistä” abstraktina, kuviteltuna yhteisönä. Rajanvetojen kautta luodaan ja ylläpidetään ajatuksia ”meidän” ja ”toisten” välisistä suhteista. (Paasi 2002, 158-159.)

Alati muuttuvassa ympäristössä jatkuva kriittinen suhtautuminen omaan maailman jäsentämistapaan voi olla raskasta. Ympäristön muuttuessa myös oma identiteetti muuttuu, koska se ympäristö muuttuu, johon sitä peilataan, ja jonka kautta se rakentuu. Luokitteluiden jatkuva uudelleenmäärittely vaatii työtä, jonka välttämiseksi nämä uudelleenluokittelua vaativat ryhmät tai tahot voidaan sulkea kokonaan pois. Muutos aiheuttaa stressiä, olipa se sitten myönteinen tai kielteinen (Puusaari 1997, 21). Verkostoituminen ja joustavuus muun muassa himmentävät kuuluvuuden rajoja (Castells 1997, 66). Luokittelut ovat välttämättömiä maailman jäsentämisessä, sillä niillä maailmaa tehdään ymmärrettäväksi, ja niiden kautta selviää myös oma kuuluvuus tiettyyn ryhmään tai paikkaan. Identiteetti kertoo yksilölle tämän paikan järjestelmässä. Heterogeenisyyden lisääntyessä kyseisen paikan määrittely voi vaikeutua. Yleisesti muutoksen ajatellaan koskevan maahanmuuttajia, mutta sosiaalisen yhteisön muutos koskettaa myös valtaväestön jäseniä. Eri yksilöiden suhtautuminen väestön heterogenisoitumiseen saattaa vaihdella suuresti. Voidaan tietysti kyseenalaistaa nykyinen yhteisöllisyyden kokemus, joka saattaa olla niin heikko, että väestön heterogenisoituminen ei siihen vaikuta.

Ajan ja kokemusten tuloksena kehittynyt merkitysjärjestelmä antaa yksilöille varmuutta, ja siten siihen on rakentunut sisäinen taipumus konservatiivisuuteen. Havainnoimalla ympäristöstä saadut vihjeet suhteutetaan hallitseviin kaavamaisiin hahmotustapoihin eli skeemoihin. Ristiriitaa aiheuttavat vihjeet jätetään tavallisesti huomiotta. Jos ne kuitenkin huomioidaan, koko oletusten rakenne täytyy muokata uudelleen. Oletusarvoja voi joutua muokkaamaan silloin, kun uusi kokemus on saatava asettumaan vanhojen kaavojen kokonaisrakenteeseen. Yksilö kykenee reflektoimaan omia perusluokitteluitaan ja kokemuksiaan, jotka eivät täysin mahdu olemassa oleviin luokkiin. Kategorioiden poikkeamia voidaan käsitellä useilla eri tavoilla. Niihin voidaan suhtautua kielteisesti, jolloin ne yksinkertaisesti sivuutetaan ilman että niitä edes havaitaan, tai jos ne havaitaan, niitä paheksutaan. Myönteinen suhtautuminen puolestaan johtaa uuden käsitysmallin luomiseen,

jolla todellisuutta pyritään kuvaamaan. Yksilö voi muokata omia henkilökohtaisia hahmotustapojaan, mutta koska yksilöt eivät elä eristyksissä, osa maailman hahmotustavoista on ainakin osittain perua toisilta ihmisiltä. (Douglas 2000, 87-90.)

Kun maailma muuttuu liian suureksi, jotta sitä voisi hallita, sosiaaliset toimijat pyrkivät pienentämään sitä hallittaviin mittoihin (Castells 1997, 66). Allport piti tätä ”vähimmän vaivan periaatteena”. Ihmiset ovat joidenkin asioiden suhteen avoimia ja kriittisiä, kun taas joidenkin toisten asioiden luonteen he hyväksyvät niiden todenmukaisuutta sen turhemmin kyseenalaistamatta. Elämän rajallisuuden vuoksi kaikkea ei voi käsittää toisista asioista irrallisina. Luokittelu yksinkertaistaa ja tekee elämisen tehokkaammaksi. Tämä suhtautuminen pätee myös ryhmien välisiin suhteisiin. (Allport 1992, 173.)

Etnisten kategorioiden luominen rajanvedoilla on yritystä luoda järjestystä maailmaan, jossa erilaisia ihmisryhmiä on yhä enemmän. Tämänkaltainen järjestyksen luominen voi edistää ongelmien kehittymistä, koska se ei voi olla yhtä monimuotoinen kuin se todellisuus, jota se kuvaa. Meidän ja heidän välisessä erottelussa voi olla useita eri toiseuden asteita. Monietnisessä ympäristössä toimijat kehittävät standardisoituja käyttäytymisen muotoja toisia toimijoiden kategorioita kohtaan. Toiset kategoriat ovat lähempänä omaa kuin toiset, jolloin toiset kategoriat ovat sosiaalisesti kauempana kuin muut. Tällaisia erotteluja, jotka sallivat vaihtelua eri ryhmien erilaisuuden asteissa, kutsutaan analogisiksi. Ne eivät perustu selkeisiin rajanvetoihin meidän ja heidän välillä. Sellainen luokittelu, jossa kaikki ulkopuoliset niputetaan samaan kategoriaan eli heihin, on digitaalinen. Analogisessa luokittelussa on siis nähtävissä useita erilaisia ryhmiä, joiden rajat eivät ole selkeitä, kun taas digitaalisessa on vain kaksi ryhmää. (Eriksen 1993, 66-67.)

Ryhmien välisten eroavaisuuksien tarkoituksellinen huomioimatta jättäminen voi joissakin yhteyksissä kääntyä itseään vastaan, vaikka alkuperäinen tarkoitus olisikin ollut vähentää ryhmien välistä epätasa-arvoa. Ensinnäkin ryhmien välinen epätasa-arvo voi kyseisen prosessin seurauksena voimistua, mikäli toinen ryhmä tarvitsisi jonkinlaista erityistukea päästäkseen samaan asemaan kuin paremmassa asemassa oleva ryhmä. Toiseksi, ryhmäeroista piittaamattomuus saattaa johtaa assimilaatiota muistuttaviin käytäntöihin, joissa vähemmistöryhmän edustajien odotetaan mukautuvan valtaväestön käytäntöihin ilman poikkeuksia. Siten pluralismi on parempi vaihtoehto kuin yritys olla huomioimatta erilaisia ryhmiä. (Brown 1995, 266-267.)

Toiseuden käsite sopii mihin tahansa toisen, muun tai erilaisen erotteluun, ellei sitä yksilöidä jollakin tavalla. Käytännön tasolla toinen voi olla yhtä hyvin ystävä kuin vihollinenkin. Toiseuden käsite ja toiseuden sosiaalinen funktio eivät sinällään vaadi tai ennakoi vihamielisyyttä tai ristiriitaa toisen ja minän välillä. Toinen on siis erotettavissa ainakin käsitteellisesti negatiivisesta toisesta, eli vihollisesta. (Harle 1998, 4,6.)

Ihmiset eroavat fyysisesti toisistaan, mutta nämä erot sijoittuvat biologiselle jatkumolle. Siten esimerkiksi rodut ovat kategoriana tai luokkana pelkkä myytti. (Liebkind 1988, 137; vrt. Hall 1999, 55.) Maailmankuvan jäsentämisessä rodut ovat kuitenkin edelleen yleinen käsite, eikä niiden tärkeyttä ihmisille voi kiistää, vaikka analoginen maailmanjäsennys teorian kannalta vaikuttaakin "järkevämmältä". Terminologian muutos (rodun sijasta voidaan puhua etnisistä ryhmistä) ei vaikuta siihen seikkaan, että ihmisvariaatioiden luokittelu ja erottelu jatkuu (Douglas 2000, 133).

Vaikka rotu käsitetään yleisesti biologisena kategoriana, se ei ole sellainen, vaan diskursiivinen. Tämä tarkoittaa sitä, että rotu kategoriana organisoi sellaisia puhetapoja ja representaation järjestelmiä (diskursseja), joissa jotkut ihmisten fyysisten piirteiden löyhät kasaumat näyttäytyvät symbolisina merkitsijöinä, jotka erottavat jonkin ryhmän sosiaalisesti toisista. Tämänlaiset piirteet – kuten ihonväri, hiusten koostumus ja muut ruumiilliset piirteet – ovat usein epätarkasti määriteltyjä (Hall 1999, 55.) Epätarkkuus kyseisten piirteiden määrittelyssä edesauttaa kategorioiden olemassaoloa. Jos tietyt piirteet määriteltäisiin tarkoin, luokittelu voisi käydä liian monimutkaiseksi. Näin, paradoksaalisuudestaan huolimatta, epätarkkuudesta aiheutuva jousto luokittelussa on se, mikä mahdollistaa järjestelmän pysyvyyden,

Kollektiiviset representaatiot ovat vakio-oletuksia tai vakiintuneita kategorioita – ne ovat siis ajattelun yleiskaavoja (Douglas 2000, 134). "Meidän" ja "toisen" väliset rajat ilmenevät tyypillisesti tällaisten kollektiivisten representaatioiden muodossa: määritelminä, arvoina, normeina tai tuntemuksina, jotka ovat muokkaantuneet yhteiskunnallisissa käytännöissä erilaisten sosiaalisten yhteisöjen vuorovaikutuksessa. Nuo rajat ovat ennen kaikkea sosiaalisen ja kulttuurisen erottelun välineitä. Käsitys toisesta voi alueellisten yhteisöjen tapauksessa perustua omakohtaiseen kokemukseen, mutta todennäköisesti kollektiivisten representaatioiden merkitys on suurempi. (Paasi 1998a, 221.) Yksilö voi siis torjua jonkun ryhmän kokonaisuutena, ja silti samaan aikaan hyväksyä sen jäseniä yksilöinä. Ruuskan

identiteettikanta-ajattelun mukaisesti yksilö voi kokea jonkun tietyn ryhmän jäsenen olevan muilla tavoin erilainen itseensä verrattuna, paitsi tuon kannan osalta. Tällainen käyttäytyminen mahdollistaa ulossulkemisen luokitteluiden eli ryhmien tasolla ja samanaikaisesti kanssakäymisen eri muotoja yksilötasolla. Maailman jäsentämisessä käytetyt luokittelut eivät välttämättä sanele arjen käytäntöjä, ja siten suhtautuminen toiseuteen voi olla hyvinkin paradoksaalista.

Yksilön pyrkimystä muuttaa ympäristöään tai olosuhteitaan itselleen sopivammiksi voidaan sanoa alloplastiseksi. Autoplastiseksi voidaan puolestaan kutsua pyrkimystä muuttaa itseä sopivammaksi ympäristön olosuhteisiin ja vaatimuksiin. Autoplastista suhtautumistapaa on helppo pitää järkevämpänä, sillä tietysti ihmisen on helpompi sopeutua olosuhteisiin muuttamalla omia toimintamallejaan kuin pyrkiä muuttamaan vallitsevaa kontekstia. Vastaavasti alloplastista suhtautumista voidaan pitää sopeutumattomuutena tai irrationaalisena toimintana. Esimerkiksi poliittinen toiminta muutoksen aikaansaamiseksi voidaan näin leimata epänormaaliksi ja siten sulkea pois järkevyyden piiristä. Valtaa pitävät ryhmät voivat käyttää tällaista irrationaalisen retoriikkaa pitääkseen yllä valta-asemaansa ja oikeuttaessaan vallitsevan tilanteen säilymistä. (Liebkind 1988, 54.)

Autoplastisessa suhtautumistavassa yksilön voidaan ajatella muokkaavan paremminkin omia luokitteluitaan ympäröivästä ympäristöstä kuin toimintaansa. Näin yksilö sopeutuu tilanteeseen muuttamalla omaa maailmanjäsennystään. Tällöin kyseessä on eräänlainen pseudoautoplastisuus, koska todellinen muutos ympäristössä saatetaan jättää hyväksymättä ja se voidaan poissulkea luokitteluiden tasolla. Esimerkiksi väestörakenteen muutos voidaan kokea kohdentuvaksi vain tietylle alueelle, jolloin muut alueet jäävät ikään kuin vapaiksi muutoksesta. Sikäli tällainen näkemys yksilön haluttomuudesta hyväksyä ympäristön muutos on pessimistinen, koska sen perusolettamuksena on yksilön halu minimoida ympäristön muutoksesta aiheutuva stressi omassa toiminnassa ja sikäli se pohjautuu näkemykseen yksilön laiskuudesta itsereflektiivisyyden suhteen. Itsereflektiivisyyden puute voi ilmetä haluttomuudessa kyseenalaistaa omat vanhat käsitykset. Alati fragmentoituvassa maailmassa vaatimukset maailman “pelkistämiselle” kovenevat. Ihmisen omille käsityksille vastakkaiset käsitykset eivät voi ilmetä ilman, että ne häiritsevät sitä, jonka käsitykset ovat joutuneet ristiriitaan (Durkheim 1990, 100).

3.3.2 Alue sosiaalisen toiminnan kontekstina

Aluetta ja alueellisuutta voidaan pitää niiden laajassa merkityksessä inhimillisen todellisuuden ilmauksina, jotka ovat muodostuneet historian kuluessa. Alue ja alueellisuus ovat myös perinteisiä ”maantieteellisen mielikuvituksen” kohteita. Alueen pitäminen vain maantieteellisesti merkittävänä todellisuuden jäsentäjänä on kuitenkin yksinkertaistus. On yleistä, että todellisuutta tehdään näkyväksi alueiden kautta. Alueellinen näkökulma on läsnä yhtälailla tavallisten ihmisten spatiaalisessa kokemusmaailmassa kuin esimerkiksi yhteiskuntatutkijoiden ja virkamiesten ajattelussa. Siten todellisuuden alueellinen jäsentäminen on yhteiskunnallisesti tärkeä puhetapa. (Häkli 1994, 61-62.) Territorioiden sisällä sosiaalinen ja spatiaalinen ovat erottamattomasti yhteen kietoutuneet (Kuusisto 2005, 57).

Alueet ovat yhä useammin tietynlaisia julkisia representaatioita, jotka sijoittuvat arkisen elämän yläpuolelle. Ne voivat muotoutua joukoksi sosiaalisia käytäntöjä ja diskursseja, jotka puolestaan voivat vaikuttaa ihmisten tulkintaan ympäristön tapahtumista ja sitä kautta myös toimintaan. Kyse on prosessista, jossa sosiaalinen tila ja alueellisuus ovat molemmat samanaikaisesti sekä sosiaalisen toiminnan tuotteita ja kyseistä toimintaa määrittäviä tekijöitä. (Paasi 1998b, 170-171.) Yhteiskunnallisissa käytännöissä muovaantuneita alueita voidaan pitää symbolisina rakenteina, jotka yhdistävät ihmisiä jaetun symboliikan kautta. Valtiot, maakunnat ja kunnat ovat paitsi maantieteellisesti rajattuja alueita, myös tällaisia symbolisia yhteisöjä, jotka rakentuvat ihmisten yhteisen tietoisuuden tasolla. Yhteistä tietoisuutta voidaan pitää sekä yksilöiden sosiaalistumisen tuloksena, myös sosiaalisen kanssakäymisen edellytyksenä. (Häkli 1994, 65.) Hallinnollisesti määritellyt alueet eivät todennäköisesti kata kaikkia symbolisina yhteisöinä olemassa olevia alueita, eivätkä symboliset yhteisöt välttämättä aina ole rajoiltaan yhdenmukaisia hallinnollisten tai poliittisten rajaviivojen kanssa.

Alue muokkaantuu tietynlaiseksi erilaisissa konteksteissa sen mukaan ”keiden” alueesta kulloinkin on kyse (Jukarainen 1999, 40). Alue on ryhmän toiminnan ja määrittelyiden seurausta. Jotta alueilla olisi jonkinlainen merkitys toiminnan jäsentämisessä, niiden on oltava läsnä ihmisten tietoisuudessa. Muun muassa lehdistö ja kouluopetus ovat välineitä, jotka rajaavat ja representoivat tiettyä kuviteltua yhteisöä, jonka kautta toisilleen tuntemattomat ihmiset voivat mieltää menneisyytensä, nykyisyytensä ja tulevaisuutensa yhteiseksi.

(Paasi 1998b, 176.) Verkostojen purkaessa aikaa ja tilaa ihmiset ankkuroituvat paikkoihin ja ottavat uudelleen käyttöön historiaa koskevan muistinsa (Castells 1997, 66).

Paikallisyhteisöllisyyden katoamista voidaan pitää osana yleistä yhteiskunnallista kehitystä, jossa paikalliset yhteisöt sulautuvat suurempaan yhteiskunnalliseen kokonaisuuteen (Anttila 2004, 192). Castellsin (1997, 60) mukaan ihmiset kuitenkin sosialisoivat ja ovat vuorovaikutuksessa paikallisessa ympäristössään, oli se sitten kylä, kaupunki tai lähiö. Yksilön näkökannalta kaikki toiminta konkretisoituu paikallisesti, eli kaikella toiminnalla on paikallinen kiinnitys. Sikäli paikallisyhteisön totaalinen häviäminen ja yhteiskunnan atomisoituminen ovat vaikeasti hyväksyttävissä olevia näkemyksiä. (Järvelä 1986, 40.) Yhteiskunnassa toimivat yksilöt tietävät aina jotain myös sen ”alueellisesta hahmosta”. Tämä tieto on usein niin itsestäänselvyys, että sen puuttumista voidaan pitää epänormaalina ja häiritsevänä. (Häkli 1994, 65.)

On mielekästä pyrkiä näkemään paikallisyhteisö yksilön ja yleisten yhteiskuntarakenteiden väliin sijoittuvana sosiaalisen toiminnan perustana ja arkipäivän toimintayhteytenä. Niin kauan kuin ihmiset jäsentävät elämäänsä sen mukaan mistä he ovat kotoisin, mitä he tekevät työkseen, missä he asuvat tai missä ja keiden kanssa he haluaisivat asua, on paikallisyhteisön kysymys ajankohtainen yhteiskunnan kokonaisuuden organisoitumisessa. (Järvelä 1986, 41.) Edellä mainitut yksilön identifikaation kohteet ovat edelleen olennaisia, vaikkakin vastauksen ”tietäminen” niihin saattaa olla nykypäivänä hankalampaa kuin aikaisemmin. Perinteisten instituutioiden järkkyminen avaa tilaa uusille identifikaation kohteille, jolloin heterogeenisyys lisääntyy ja maailman jäsentäminen käy vaikeammaksi. Siten myös oman itsen määrittely ja sijoittaminen maailmassa hankaloituu.

Klassisen sosiologian ja yhteisötutkimuksen perinteen mukaan paikallisyhteisöllisyyttä voi tutkia vain, jos tekee periaatteellisen eron yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten suhteiden välille. Paikallisyhteisöjen tutkimuksessa onkin ollut suosittu lähestymistapa pitää yhteisöä ja yhteiskuntaa täysin erilaisina sosiaalisten suhteiden tyyppinä. (Anttila 2004, 181-182). Vaikka paikallisyhteisöä ja yhteiskuntaa pidettäisiinkin täysin erilaisina sosiaalisina vuorovaikutusverkostoina, eikä ainoastaan eri mittakaavan yhteisöinä, niitä ei voi erottaa toisistaan muuten kuin käsitteiden tasolla. Näkemys oman yhteisön alueellisuudesta tai yhteiskunnallisuudesta kattavuudesta, tai kaiken yhteisöllisyyden puuttumisesta, on

subjektiivisen määrittelyn piirissä ja sellaisenaan yksilön näkemyksestä kiinni. Yhteisöllisyys tarkoittaa eri asioita eri ihmisille.

3.4 Aluetietoisuus ja identiteetti

Alueellisella identiteetillä voidaan viitata alueen identiteettiin tai ihmisten samaistumiseen tiettyyn alueeseen eli alueen asukkaiden identiteettiin, jota voidaan kutsua myös aluetietoisuudeksi (Paasi 1998b, 172-174). Alueellinen identiteetti yhdistää alueen subjektiivisen ulottuvuuden sen materiaaliseen ulottuvuuteen. Subjektiivinen ulottuvuus käsittää yksilölliset ja kollektiiviset representaatiot, kun taas materiaalinen (jota voi kuvata myös objektiiviseksi) pitää sisällään luonnon, kulttuurin ja talouden. Alueellinen identiteetti on teoreettinen käsite, joka on tärkeä pyrittäessä ymmärtämään alueiden luonnetta. Sillä pyritään hahmottamaan yhteiskunnan, yksilön ja tilan välistä organisoitumista. (Paasi 1986, 33.) Alueelliset identiteetit ovat jonkinlaisia kertomuksia siitä, ketä ”me” olemme, ja millainen ”meidän alueemme” on (Paasi 1998b, 179).

Territoriaalista identiteettiä (joka on kollektiivinen sosiaalinen identiteetti) rakennettaessa omaa erityisyyttä peilataan suhteessa johonkin ulkopuoliseen eli toiseen. Toinen voi olla kulttuuritaustaltaan, kieleltään, uskonnoltaan tai muulla tavalla erilainen kuin ”me”. Toinen sijoittuu oman identiteetin määrittelemän territorion ulkopuolelle. Esimerkiksi nationalistisen ajattelun mukaan tällainen rajattu alue olisi valtio. Rauhanomaiset suhteet vaarantuvat, jos toinen tunkeutuu omalle rajatulle alueelle. Tällöin toisesta saattaa tulla vihollinen ja identiteetistä yhteiskunnallisten konfliktien voimanlähde. Siten tila ja sen määrittely voivat toimia konfliktin lähtöpisteenä. (Kuusisto 2000, 57.)

Alue tunnetaan yhteiskunnallisessa ja alueellisessa tietoisuudessa niiden symbolien kautta, jotka kiinnittyvät alueeseen. Alueen territoriaalinen hahmottuminen pakottaa erotteluihin aluetietoisuuden tasolla. Sosiaalisen luokittelun tasolla alueen hahmottumisen seurauksena erottuu ”me”. (Paasi 1986, 32.) Liikkuneisuus on kuitenkin suurta vakiintuneessakin urbaanissa ympäristössä, joten kaupunginosan asukaskunta voi olla hyvinkin heterogeeninen nimenomaan paikallisidentiteettinsä osalta (Järvelä 1986, 51).

Aluejakoja syntyy yhteisöjen sosiaalisessa prosessissa, ja ne ilmenevät tyypillisimmin hallinnollisina alueina, joiden kautta sekä yksilöt että yhteisöt jäsentävät ja kontrolloivat sosiaalista toimintaa (Paasi 1998b, 175). Hallinnollisen statuksen saavuttaminen on yksittäisen alueen osalta sen institutionalisoitumisprosessin huipentuma. (Paasi 1986, 33). Alueen institutionalisoituminen on ennen kaikkea kielellinen prosessi, jossa on kyse erilaisten puhuntojen kamppailusta, minkä seurauksena tietyt puhunnat säilyvät ja vahvistuvat (Zimmerbauer & Suutari 2004, 34). Alue ei ole palautettavissa yksilöiden elämän merkitysrakenteisiin, koska se on instituutioihin kytkeytyvä rakenne, joka kantaa mukanaan yhteiskunnan ja alueen suhteen historiallista ja kulttuurista sisältöä. Alueen ja paikan ero määrittyy yksilön kokemuksessa niistä. Siten tärkeää ei ole objektiivinen spatiaalinen laajuus tai erilaisuuden skaala, vaan kokemus. Siten laajatkin alueet voivat näyttäytyä paikkoina, yksilöllisen kokemuksen keskuksina. (Paasi 1986, 29-30.)

Alueiden identiteettiä voidaan pitää vakaampana kuin ihmisten alueellista identiteettiä, koska kertomukset alueiden identiteetistä ovat yleensä jaettuja ja dokumentoituja, jonka seurauksena ne ovat myös pysyvämpiä, kun taas yksilön aluetietoisuus on aina henkilökohtaisen historian subjektiivinen tuotos, joka voi olla seurausta useista erilaisista ja vaihtuvista aluetietoisuuksista. (Paasi 1998b, 172-176, 179). Yksinkertaisesti sanottuna yksilö voi vaihdella alueeseen samastumistaan muuttaessaan olinpaikkaansa, mutta alue ei muuta mihinkään ja on siten sidottu omaan rakenteeseensa ja historiaansa, joiden seurauksena kertomukset tietystä alueesta ovat suhteellisen pysyviä, joskin kehittyviä. Kun alue on saavuttanut tietyn asteen institutionalisoitumisprosessissaan, siitä tulee itseään ylläpitävä.

Puhe alueiden identiteetistä on siinä mielessä hämmentävää, että alueella itsellään ei sinänsä voi olla identiteettiä. Identiteetti muodostuu suhteessa toiseuteen, eikä alue voi olla mitenkään tietoinen sen enempää itsestään kuin toiseudestakaan. Ian Hackingin sanoin alueen fyysinen rakenne on vuorovaikutukseton, koska se ei ole vuorovaikutuksessa alueen idean kanssa (Hacking 2001, 105).

Alue ei siis pelkkänä fyysisenä oliona voi reagoida siihen, miten sitä representoidaan. Alue kylläkin luo reunaehtoja fyysisellä rakenteellaan, mutta alueen identiteetti on loppujen lopuksi olemassa vain ja ainoastaan ihmisten mielissä kyseisestä alueesta. Kyse on siis ihmisten identiteetistä ja niistä representaatioista, joita ihmiset alueesta luovat. Ihmiset luovat alueen identiteetin kollektiivisesti kertomuksillaan ”meistä” ja ”alueesta”, eli Paasin

termein on järkevää puhua aluetietoisuudesta. ”Alue on yhteiskunnallisena ilmiönä olemassa aina ja kaikissa tapauksissa inhimillisenä ja sosiaalisena riippumatta siitä, miten tai mistä tekijöistä käsin alueen ajatellaan muodostuvan.” (Häkli 1994, 64). Alueesta on myös todettu, että sitä ei käytännössä ole olemassa, jos ihmiset eivät tunne kuuluvansa alueelle, tai tiedä sen olemassaoloa. Tällöin alueen kehittämisponnisteluilla ei ole pohjaa, koska niihin ei sitouduta. (Zimmerbauer & Suutari 2004, 31.)

Aluetietoisuutta voidaan verrata kuviteltuun yhteisöön jollakin tietyllä alueella. Alueen identiteetti on juuri niin pysyvä, kuin ihmisten kollektiiviset representaatiot siitä ovat. Jos tietty alue tyhjennetään asukkaista ja korvataan uusilla, niin aluetta koskevat määrittelyt ja representaatiot muuttuvat vastaamaan uusien asukkaiden tulkintajärjestelmää. Tästä lähtökohdasta käsin toiseuden kulminoiminen tietylle alueelle luokitteluiden tasolla on alueen identiteetin varjelua, tietysti edellyttäen, että kulminoituminen ei tapahdu sille alueelle, jonka muuttumattomuutta juuri halutaan varjella.

4. Läpileikkaus arkeen

4.1 Haastateltavat arjen asiantuntijoina

Olen valinnut tutkimuksen kohdealueeksi hieman yli 8000 asukkaan Pasilan peruspiirin, joka sijoittuu pääradan molemmille puolille Helsingin keskustasta noin kaksi kilometriä pohjoiseen. Tutkija-haastattelijalla ei ole Pasilasta muuta omakohtaista kokemusta kuin satunnainen kauttakulkeminen. Esimerkiksi tutkijan sukulaisia tai tuttavia kyseisellä alueella ei ole asunut. Pasilassa ulkomaalaistaustaisten osuus koko väestöstä on yli 10 % eli lähes kaksi kertaa enemmän kuin keskimäärin Helsingissä, ja siellä ulkomaalaisten määrä on kasvanut kolmanneksella vuosina 2000-2004 (Helsingin tietokeskuksen julk. 2005, 11). Sellaisilla alueilla, joilla ei asu maahanmuuttajia, suhde maahanmuuttajiin ei rakennu oman kokemuksen vaan toisen käden tiedon ja mielikuvien kautta. Siten Helsingin asukkaat keskimäärin ovat eri asemassa suhteessa maahanmuuttajaväestöön kuin sellaisten alueiden asukkaat, joilla maahanmuuttajaväestön osuus on pieni tai olematon. (Suurpää 2002, 17.)

Pasilassa yhdistyy ulkomaalaistaustaisten korkea osuus koko väestöstä sekä ulkomaalaistaustaisten määrän nopea kasvu viime vuosina – molemmat ovat tutkimusasetelman kannalta

oleellisia tekijöitä. Helsingistä löytyy Pasilaan verrattuna alueita, joilla on suurempi tai huomattavasti pienempi ulkomaalaisten osuus koko väestöstä. Pasilaa ei ole valittu minkään erityisen tekijän vuoksi, vaan alue olisi voinut olla yhtä hyvin mikä tahansa alue, jolla on huomattava ulkomaalaistaustainen väestönosa. Muun muassa Leena Suurpää on suomalaisten maahanmuuttaja-asenteita käsittelevässä väitöskirjassaan päätynyt valitsemaan tutkimuksensa kohdealueiksi sellaisia alueita, joilla on suhteellisen paljon maahanmuuttajia (Suurpää 2002, 31-32). Haastateltavat tulee alusta alkaen valita siten, että he kykenevät tuomaan esille tutkimuksen kannalta olennaisia asioita. Aineiston pitää olla tarkoituksenmukaista, jolloin siinä tulee olla esillä tutkimusongelman kannalta keskeiset piirteet. (Raunio 1999, 327-328.)

Tämän tutkimuksen haastateltavia yhdistää ensinnäkin suomalaisuus (valtaväestön kansallinen/kollektiivinen identiteetti, jonka olemassaololle yhteinen historia on oleellinen), toiseksi jokapäiväinen elinympäristö, jossa tuota identiteettiä pidetään yllä (tutkimuksen kohdealue eli Pasila), ja kolmanneksi kieli, joka on suorassa yhteydessä suomalaisuuteen. Toki on olemassa suomen kansalaisia, jotka eivät osaa suomea lainkaan, mutta heidät on rajattu ulos. Viimeksi mainitut kolme seikkaa ovat ne perusteet, jotka haastateltavien pitää omata voidakseen antaa informaatiota tämän tietyn kontekstin omaavan väestönosan elämästä, ja sen arkitodellisuuden mahdollisista muutoksista. Lisäksi voisi edellyttää sellaisia elämänkontekstia rajaavia seikkoja kuin sukupuoli, ikä, ammattiryhmä tai vaikkapa perhekoko ja uskonto. Puhuttaessa kansallisesta identiteetistä ja sen suhteesta lisääntyvään väestön heterogeenisyyteen valitut kriteerit ovat olennaisimpia.

Sitä ei voi sanoa, mikä yksilön maailmankuvaa (vallitsevista konteksteista) ja toimintaa määrittää eniten. Se seikka on jokaisesta yksilöstä kiinni, mihin hän ensisijaisen identifikaationsa kiinnittää (Ruuhkan ”sipulin kanta” tai Castellsin ensisijainen identiteetti), sikäli kuin sellainen on olemassa. Toisille se on sukupuoli, toisille ammatti tai sitten joku muu. Eri identifikaatioiden kohteiden tärkeysjärjestys vaihtelee ajasta ja erityisesti tilanteesta riippuen. Jokatapauksessa näitä konteksteja on hankala erottaa toisistaan, koska ne ovat ihmisen elämässä kaikki yhtä aikaa läsnä ja vaikuttavat toimintaan.

Tärkeää on kuitenkin todeta, ketä voidaan pitää valtaväestön – eli suomalaisuuden – edustajana, eli mahdollisena haastateltavana. Kielitaidon ja asuinalueen määrittely on helppoa, mutta suomalaisuus on jokaisen yksilön itsensä määriteltävissä. Ylimpänä yhteisenä

nimittäjänä haastateltaville voidaan pitää heidän omaa näkemystään valtaväestöön kuulumisestaan. Siten haastateltavien kelpoisuus olisi lähtöisin heidän omasta maailmankuvastaan. Toisin sanoen haastateltavan tulee olla sellainen, jolle suomalaisuus on näyttäytynyt aina tärkeimpänä kuviteltuun yhteisöönsä viittaavana ryhmänä. Näin suomalaisuuden määritelmänä olisi se, että pitää suomalaisia tärkeimpänä kuviteltuna yhteisönään, eli on identiteetiltään suomalainen. Identiteetin ”kannaksi” jäisi näin yksinkertaisesti vain halu kuulua tiettyyn ryhmään. Tästä seuraa kuitenkin jälleen ongelmia, koska kuviteltuun yhteisöön kuuluminen on yleensä tiedostamatonta, joskaan tieteen termein tarkoitettu tiedostamattomuus ei merkitse käytännössä tietämättömyyttä omasta tiettyyn ryhmään kuulumisesta. Tämän ajattelukulun seurauksena jääkin jälleen tutkijan harteille ottaa selville, mikä on haastateltavan ensisijainen kuviteltu yhteisö, valtaväestö, vaiko joku siihen verrattavissa oleva vähemmistö. Käytännön tasolla yksilölle lienee helppoa ainakin Suomen tapauksessa määritellä oma ensisijainen yhteisönsä.

Maahanmuuttajilla on aikaisempi käsitys vanhasta kuvitellusta yhteisöstään ja siten heillä on myös vanha identiteettinsä, joka saattaa yhä olla voimissaan ainoana tai sitten uuden asuinalueen mukana tulleen uuden identiteetin rinnalla. Tämä tekijä erottaa kaikkia maahanmuuttajia ja valtaväestön edustajia. Toisille asuinalueen muutos on ollut kertatapahtuma, kun se toisille näyttäytyy, jos yleensäkään näyttäytyy, suhteellisen hitaana prosessina, johon on sopeuduttava tavalla tai toisella. Mutta miten suhtautua haastateltavien valinnan kannalta maahanmuuttajaan, joka kokee olevansa täysin assimiloitunut ja valtaväestöön yksiselitteisesti kuuluva? Rajatessaan tällaisen henkilön ulos haastateltavien joukosta tutkija syyllistyisi pahemman kerran vanhojen raja-aitojen ylläpitoon ja me ja he-ajattelun uusintamiseen. Jos henkilö ei ole alkuperäinen suomalainen, hänen haastattelemisensa ei välttämättä palvele parhaalla mahdollisella tavalla tutkimusasetelmaa. Tutkijan on varottava lisäämästä mahdollisia etnosentrisiä käsityksiä haastateltavien omasta ryhmästä. Muutenkin eri ryhmien välisen paremmuusjärjestyksen rakentumista on vältettävä. (Liebkind 1988, 135.)

Tutkimuksen keskeiset käsitteet eivät ainoastaan välttämättä kuvaile todellisuutta, vaan ne voivat myös arvottaa sekä ympäröivää todellisuutta että käsitteen käyttäjää sekä hänen suhdettaan ympäristöönsä. (Suurpää 2002, 29). Sovellettaessa relativistista otetta on muistettava, että jokainen tutkija on aina identiteetin rakentumista ja rakennetta purkaessaan myös omien identifikaatioidensa, eli identiteetin kiinnittymistensä ohjaama. Tutkija on oman

arvomaailmansa ja maailmankatsomuksensa vanki. Pierre Bourdieun (1985, 30) sanoin tieteellinen diskurssi on niiden yhteiskunnassa vallitsevien voimasuhteiden vanki, joita se yrittää paljastaa. Näin ollen tutkijasta riippumaton ja puhtaasti objektiivinen analyysi on mahdoton. Tietty etäisyys tutkittavaan identiteettiprosessiin voi kuitenkin olla tutkimusta auttava asia. Se, ettei tutkijalla ole voimakasta tunnelatausta tai omaa kokemustaustaa suhteessa tutkimuskohteisiin, saattaa helpottaa ainakin tutkimuskysymyksen ja lähtökohtien asettamista avoimin silmin. (Jukarainen 1999, 28.)

Toisin sanoen, tutkittavaa kohdetta on helpompi tarkastella useilta eri puolilta mitään seikkoja etukäteen pois sulkematta tai joitakin seikkoja korostaen, jos tutkimuskohteesta ei ole juurikaan omakohtaista kokemusta. Läheinen kontakti tutkittaviin voi vääristää tutkimustilannetta siten, että tutkimustilanne muodostuu liian luonnolliseksi, tai siten, että tutkija samaistuu emotionaalisesti liikaa tutkittaviinsa (Raunio 1999, 285). Tässä tutkimuksessa tutkimuksen tekijällä ei ole minkäänlaista kokemusta kohdealueen sosiaalisesta yhteisöstä, jos se käsitetään vain alueen/kaupunginosan kuvitelluksi yhteisöksi. ”Ulkopuolisen” on helpompi havaita seikkoja, jotka ovat jo täysin luonnollistuneet havaitsemattomiksi niille, jotka ovat olleet pitempään luomassa tiettyä aluetta tai yhteisöä. Jos yhteisöä kuitenkin tarkastellaan kansallisena kuviteltuna yhteisönä, niin tutkija kuuluu haastateltavien kanssa samaan ryhmään.

Empiirisen aineiston avulla tarkastellaan akkulturaatioprosessia Pasilan kantaväestön näkökulmasta. Tarkoituksena on lisätä ymmärrystä kulttuurisen moninaistumisen aiheuttamista seurauksista tietyn alueen asukkaiden kokemusmaailmasta käsin. Kyse on siis sosiaalisen todellisuuden jäsentämisestä. Haastatteluilla pyritään saamaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Millaisia merkityksiä kantaväestön jäsenet antavat maahanmuuttajien ja valtaväestön kanssakäymiselle ja miten nämä merkitykset palvelevat merkitysten luojia?
- Miten kantaväestön edustajat kokevat maahanmuuttajien vaikuttavan elinympäristöönsä, eli minkälaisia vaikutuksia maahanmuuttajilla on oman asuinalueen representoimiseen hyvän/huonon asumisen paikkana kantaväestön näkökulmasta?

4.2 Aineisto ja vuorovaikutus haastattelussa

Yksilöiden intersubjektiivisten näkemysten kartoittamiseksi tehtiin kahdeksan haastattelua aikavälillä 18.1.-27.2.2006. Tässä tutkimuksessa käytetty haastattelurunko ei ole ortodoksisimman käsitteen mukainen teemahaastattelurunko, sillä kolmen laajan teeman tueksi on listattu useita konkreettisia kysymyksiä. Kaikki haastateltavat olivat haastattelijalle ennestään täysin tuntemattomia.

Teemahaastattelu on laadullinen aineistonkeruumetodi. Se on puolistrukturoitu haastattelu, jonka haastattelurunko muodostuu joidenkin pääteemojen ympärille. Siten haastattelu kohdentuu tiettyihin teemoihin, joista keskustellaan empiirisen aineiston keräämiseksi. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47-48.) Teemojen tulisi olla niin väljiä, että ne mahdollistavat tutkittavan ilmiön moninaisuuden säilymisen, mutta toisaalta analyysin onnistumisen kannalta on tärkeää, että aineistoa kerättäessä ei pyritä keräämään informaatiota kaikista mahdollisesti kiinnostavista seikoista, vaan asioiden ”luonnollista kehkeytymistä” tutkittavien maailmassa rajoitetaan (Raunio 1999, 314).

Ryhmähaastattelu sopii erityisen hyvin tietojen saamiseen haastateltavien sosiaalisesta ympäristöstä, mutta tämän tutkimuksen aiheen vuoksi yksilöhaastattelu on parempi vaihtoehto, koska se mahdollistaa avoimemman omien kantojen esiintuomisen. Kokonaan strukturoimaton haastattelu saattaa olla hankala pitää oikeassa aihepiirissä. Teemahaastattelurunko ohjaa keskustelua ja toimii haastattelijan kompassina hankalassakin haastattelutilanteessa. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa puhutaan harkinnanvaraisesta näytteestä, jolla voidaan pyrkiä saamaan tietoa paikallisesta ilmiöstä (Hirsjärvi & Hurme 2001, 59).

”Jo vakiintuneen alueen nykykuvan merkityksen tutkiminen käy päinsä hankkimalla eri menetelmien avulla tietoja alueiden asukkailta” (Paasi 1986, 37). Ennen esimerkiksi haastatteluiden aloittamista tutkijan on päätettävä, pitääkö hän aluetta niin vakiintuneena, että on todennäköistä, että myöskin haastateltavat kokevat alueen sellaiseksi. Kun tietynlaisen puhunnan hegemonisoituminen tarkoittaa puhunnan vakiintumista arjen totuudeksi ja itsestäänselvyydeksi, niin voidaan ajatella että alueiden institutionalisoitumisessa on kyse juuri puhunnoista. Siten aluepuhunta on seurausta määrittelyvallan omaavan ryhmän alueen kielellisestä tuottamisesta. (Zimmerbauer & Suutari 2004, 34.)

Aineiston keräämisessä lähdetään siitä, että yksilön maailmankuva on tarpeeksi kehittynyt, jolloin se ei synny vain haastattelutilanteen vuorovaikutuksen aiheuttaman pohdinnan seurauksena. Suurpää toteaa, että ikä näyttää määrittävän olennaisesti niitä valmiuksia, joiden avulla yhteiskunnallisista ja kulttuurisista kysymyksistä voidaan käydä keskusteluja (Suurpää 2002, 33). Osaksi siksi tässä tutkimuksessa alle 18-vuotiaat on rajattu pois harkinnanvaraisesta näytteestä. Toinen syy on se, että on arveluttavaa ottaa haastateltavaksi henkilöitä, joiden maailmankuvan kehittymiseen tutkijalla ja haastattelutilanteella saattaa olla odottamattoman suuria vaikutuksia.

Etnisyydestä on todettu, että tutkija löytää sen, mitä on lähtenyt etsimään (Ruuska 1998, 283). Lähtökohtana on kuitenkin se, että käsitys omasta elinympäristöstä ja sen vaikutuksista omaan toimintaan on niin pysyvä, että tuosta suhteesta tutkija kykenee keräämään informaatiota siten, että tulokset eivät heijastele ainoastaan tutkijan itsensä näkemyksiä tai seurauksia tutkijan läsnäolosta. Tarkoitus ei ole herättää tietoisuutta elinympäristön tilasta, tai muuttaa jo olemassa olevia käsityksiä, olivat ne sitten millaisia tahansa. Tarkoituksena ei ole opettaa tai valistaa, vaan yksinkertaisesti saada mahdollisimman totuudenmukainen kuva tietystä tilanteesta sen kokijoiden kokemusmaailmaan perehtymällä. ”Totuus on aina likiarvo” (Hirsjärvi & Hurme 2001, 18).

Haastattelija ei kuitenkaan voi pitää itseään erillisenä tutkittavasta maailmasta, vaan hän on osa tuota maailmaa ja siten osallistuu sen luomiseen. Tarkoituksena ei ole arvottaa näkemyksiä, vaan etsiä niitä syitä ja prosesseja, joiden seurauksena yksilön kokemusmaailma kehittyy. Hyvä lähestymistapa on pyytää haastateltavaa itseään kertomaan mitä prosesseja hän kokee olevan käynnissä omassa asuinympäristössään, nyt, menneisyydessä ja tulevaisuudessa. Jokatapauksessa haastateltavalle on pyritty antamaan mahdollisuus kertoa avoimesti omasta kokemuksestaan omasta elinympäristöstään.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on yleensäkin tärkeää hahmotella tutkittavan ilmiön perusluonnetta (Hirsjärvi & Hurme 2001, 66). Pitää kuitenkin muistaa, että edes syvähaastattelut eivät voi avata suoraa tietä yksilön tietoisuuteen, ja tieto on aina suhteessa omaan tulkintaan (Liebkind 1988, 56). Tutkija ei voi olla koskaan varma siitä, milloin aineistoa on niin paljon, että uutta tietoa ei enää ole löydettävissä ja tutkijan onkin itse päätettävä, koska aineistoa on niin paljon, että voidaan saada aikaan merkittäviä tuloksia. (Hirsjärvi & Hurme, 2001, 60.) Aineiston tarkastelussa ei pitäydytä ainoastaan haastateltavien käyttämissä

käsitteissä ja luokitteluissa, joten tämän tutkimuksen lähtökohtana ei ole induktiivisuus. Haastateltavien näkemyksiä pyritään ymmärtämään viitekehyksen luoman kehikon kautta.

Esihaastattelu on tärkeä ja välttämätön osa teemahaastattelumetodia. Esihaastatteluun ei tule ryhtyä ennen kuin lopulliseksi tarkoitettu haastattelurunko on valmis. Esihaastattelut antavat kuvan haastattelurungon toimivuudesta sekä haastattelun kestosta. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 72-73.) 11.1.2006 tehdyn pilottihaastattelun jälkeen haastattelurunkoa muokattiin olennaisesti. Kysymyksiä lisättiin ja niistä tehtiin osittain konkreettisempia. Esimerkiksi ”täällä” -sana korvattiin Pasila-sanalla, niin että haastateltavalle ei jäisi epäselväksi mitä ”täällä” -sanalla tarkoitetaan. Osa kysymyksistä puolestaan poistettiin niiden osoittauduttua liian abstrakteiksi. Myös kysymysten järjestystä vaihdettiin osittain. Pilottihaastattelua ei otettu osaksi varsinaista aineistoa.

Varsinaiset haastattelut kestivät noin tunnin. Poikkeuksena oli kuitenkin yksi muita lyhyempi haastattelu, jonka kesto oli noin 40 minuuttia. Lyhyt kesto ei kerro haastattelutilanteen huonosta onnistumisesta, vaan haastateltavan kokemuksesta omasta arjestaan ja maahanmuuttajaväestön vähäisestä vaikutuksesta siihen. Tunninkin mittaiset haastattelut voivat olla työläitä, erityisesti jos haastateltavat kertovat avoimesti elämästään ja kokemuksistaan, jotka eivät aina välttämättä ole positiivisia. Haastatteluita ei tehty päivässä yhtä enempää.

Haastattelujen kertyessä kävi ilmi, että aiheesta kiinnostuneille haastateltaville konkreettisia kysymyksiä ei tarvitse juurikaan esittää, koska vain jonkin yleisen teemaan johdattavan asian mainitseminen johti mielipiteiden esittämiseen, minkä seurauksena aineistoa kertyi lähes ilman haastattelijan aktiivista keskusteluun osallistumista. Ennen haastatteluiden aloittamista ei esitetty mitään varsinaisia ”verryttelykysymyksiä”, jotka Grönfors (1982, 107) mainitsee. Otollisen haastatteluilmapiirin luomiseksi vältin kuitenkin mahdollisimman ripeää suoraan asiaan menemistä, ja keskustelin lyhyesti haastatteluhetkellä ajankohtaisista ja yleisistä asioista, kuten vaikkapa säästä tai asunnosta avautuvasta näköalasta. Tällä pyrin ilmapiirin keventämiseen ja molemminpuolisen jännityksen purkamiseen.

Vaikka tässä tutkimuksessa – kuten ei kvalitatiivisessa yleensäkään – ei olekaan kovin osuvaa puhua otoksesta, niin haastateltavia kuitenkin haettiin ja myös löydettiin niin sanotun lumipallo-otannan mukaisesti. Lumipallo-otanta tiivistää olennaisesti haasteltavien ryhmän

homogeenisyyttä, koska haasteltavia yhdistää jokin yhteinen asia. Ensimmäinen ja viimeinen haastateltava eivät välttämättä ole ikinä kuulleetkaan toisistaan, mutta tuttavuuksien ketju kuitenkin leimaa kaikkia haastateltavia. Se, että haastateltavat voivat ilmoittaa eteenpäin haastattelun sisällöstä niille henkilöille, joiden yhteystiedot he ovat antaneet haastattelijalle, voi vaikuttaa haastateltavan suhtautumiseen haastatteluun. Tämä voi vaikuttaa vastauksiin ja siten aineistoon. Luottamuksen rakentaminen haastattelijan ja haastateltavan välille onnistui useimmissa haastatteluissa hyvin. Osa haastatelluista esitti hyvinkin kärjistyneitä näkemyksiä ja osa antoi mielellään uusien potentiaalisten haastateltavien yhteystietoja. Tietysti käsitys luottamuksellisen tilanteen kehkeytymisestä on ainoastaan haastattelijan subjektiivinen näkemys.

Haastatteluiden nauhoittamisessa käytettiin C-kasetteja, joilta ne purettiin valikoiden jälkeenpäin. Nauhalta kuuntelun perusteella tutkimuksen kannalta epäoleellisimmat kohdat jätettiin litteroimatta, mikä helpotti sekä analyysin tekoa että vähensi mekaanisen työn määrää. Haastatteluissa esiintulleita nimiä, esimerkiksi sukulaisten tai negatiivisia kokemuksia aiheuttaneiden henkilöiden nimiä ei myöskään kirjoitettu, vaan ne korvattiin x-merkinnällä. Julkisuuden henkilöiden, esimerkiksi presidenttiehdokkaiden, nimet kylläkin kirjoitettiin. Purkamisen ohessa tehtiin kuitenkin jo myös aineiston arviointia siten, että oleellisimmat kohdat kursivoitiin, ja tutkijan omia huomioita kirjoitettiin sulkuihin suoraan kiinnostavien kohtien viereen. Lisäksi sulkeisiin kirjoitettiin sellaisia asioita, joita haasteltava on haastattelun aikana tarkoittanut tai näyttänyt, mutta joita ei voi pelkästään litteroidusta tekstistä ymmärtää. Litterointi pyrittiin tekemään mahdollisimman pian haastattelun suorittamisen jälkeen, jotta tällaiset viittaussuhteet ja oleellisimmat eleet olisivat olleet vielä mahdollisimman hyvin haastattelijan muistissa. Aineiston kasvaessa on mahdotonta muistaa ilman tarkkaa dokumentointia, mitä haastateltava on joissakin kohdissa tarkoittanut.

Haastattelutilanteessa voi olla hankalaa saada esille haastateltavien rehellisintä näkemystä maahanmuuttajien vaikutuksesta arkipäivän kokemuksiin, sillä on helppo tietää miten tällaisiin kysymyksiin kuuluu vastata ”poliittisesti korrektisti”, vaikka tietysti todelliset tuntemukset voivat yhtä hyvin olla samoilla linjoilla vallitsevan normin kanssa. Jos tutkija jää ulkokohtaiseen tutkijan rooliin haastattelutilanteessa, ihmiset saattavat toimia ja puhua tutkijan läsnä ollessa eri tavalla kuin tilanteissa, joissa tutkijaa häiriötekijänä ei olisi. Tällöin tutkimustulokset eivät vastaa sitä mitä ne olisivat luonnollisessa tilanteessa ja tutkimuksen

ongelmaksi muodostuu reaktiivisuus, millä viitataan siihen, että tutkittavien reaktiot tutkijaan ja tutkimustilanteeseen vaikuttavat tuloksiin (Raunio 1999, 285.) Sikäli tämänkaltaisen reaktiivisuuden pohdinta on turhaa, että haastattelua ei voi missään tapauksessa tehdä ilman haastattelijan ja haastateltavan välistä vuorovaikutusta.

Haastattelutilanteessa tutkijan on pyrittävä siihen, että haastateltava voi tuoda mahdollisimman aidon näkemyksensä esiin. Omaa käyttäytymistään säätelemällä yksilö voi melko pitkälti antaa itsestään sellaisen kuvan kuin hän haluaa (Liebkind 1988, 85). Haastattelutilanteessa ihmiset yrittävät tavallisesti antaa yhdenmukaisen kuvan itsestään ja näkemyksistään (Suurpää 2002, 36).

Asuinalue on kuitenkin fyysinen tila, ja sellaisenaan vuorovaikutukseton suhteessa ihmisen näkemykseen siitä, joten sen arvostelussa tuskin on minkäänlaista poliittisen korrektiuden estettä. Hynynen esittää kuitenkin tapauksen puhunnasta, missä ihmiset kysyttäessä eivät koe omalla alueellaan olevan mitään erityisiä ongelmia. Hynynen vertaakin tätä Matti Kortteisen ”onnellisuusmuuriin”. (Hynynen 2005, 524.) Jos väestön kulttuurisen taustan moninaistuminen koetaan ongelmaksi, niin tämän tutkimuksen viitekehyksen näkökulmasta tällainen asuinaluetta koskeva onnellisuusmuuri voi olla seurausta pyrkimyksestä pitää oma kuvitteellinen yhteisö tietyllä alueella muuttumattomana, jolloin kyseinen ongelma heijastetaan muiden asuinalueiden ongelmaksi.

Haastattelut tehtiin kahta lukuunottamatta haastateltavien kotona. Yksi haastattelu suoritettiin taloyhtiön yhteisissä tiloissa, ja yksi ravintolan tiloissa. Tutun ympäristön valinta on tärkeä tekijä vapautuneen ilmapiirin luomisessa, mikä puolestaan edesauttaa avointa mielipiteiden esittämistä. Kärjistyneitä näkemyksiä voi olla hankalampaa esittää julkisella paikalla, esimerkiksi vaikkapa kahvilassa. Haastateltavia etsiessäni pyrin kuitenkin aina esittämään vaihtoehtoisena haastattelun suorittamispaikkana ”jotakin rauhallista kahvilaa”. Ihannepaikka haastattelun suorittamiselle on kuitenkin koti, jossa haastateltava on ennalta tutussa ympäristössä, ja jossa mahdolliset hälyäänet eivät keskeytä, ja jossa ajatukset pysyvät varmasti helpommin niillä linjoilla, jotka ovat lähimpänä omia todellisia näkemyksiä. Omassa kodissa poliittisen korrektiuden vaatimus ei ole niin suuri kuin paikassa, jossa on muita, vieraita henkilöitä. Haastattelurungossa käytetyt käsitteet muuttuivat haastattelutilanteessa yleensä helposti haastateltavan käyttämiksi käsitteiksi, esimerkiksi tutkimuksen

tilastollisessa tarkastelussa ollut termi ulkomaalaistaustainen muuttui joko maahanmuuttajaksi tai ulkomaalaiseksi – eli yleisesti käytössä oleviksi käsitteiksi.

Edelleen lähtökohtana on se että samalla alueella asuvilla ja samaan kulttuuriin (yhteinen historia ja kieli) kuuluvilla yksilöillä on tarpeeksi samankaltaiset tavat jäsentää ympäristöään, jolloin kulttuuristen säännönmukaisuuksien etsintä on mahdollista (ks. edellä kontekstuaalinen relativismi). Haastatteluiden näkemykset eivät välttämättä ole yleisiä koko valtaväestön keskuudessa tai edes kohdealueen väestön joukossa. Saatujen tulosten perusteella voidaan kuitenkin päätellä jotakin niistä prosesseista, joita on käynnissä enemmistön ja vähemmistön välillä tiettynä aikana tietyssä paikassa, eli tiettyjen olosuhteiden vallitessa. Näin voidaan saada aikaan yleisiä suuntaviivoja, jotka voivat olla tyypillisiä muissakin tapauksissa kuin vain juuri haastateltujen joukossa.

Tutkimuksen läpinäkyvyyden lisäämiseksi lukijalle pyritään kuvaamaan niitä ajatuskulkuja, joita tutkija on seurannut aineistoa analysoidessaan. Siten lukijalla on paremmat mahdollisuudet muodostaa oma näkemyksensä johtopäätösten ja synteesin paikkansapitävyydestä. Analyysi alkaa oleellisimpien kohtien ja yhtenäisyyksien kuvailulla ja tulkinnalla, mistä edetään yhteenvetoihin ja johtopäätöksiin. Tulkitsevassa lähestymistavassa on oleellista tehdä tutkijan analyysiprosessi mahdollisimman näkyväksi, eli aineiston lukemisen ja käsitteellistämisen tavat on avattava niin, että lukija pystyy nämä tavat ymmärtämään (Suurpää 2002, 40).

5. Käytännön kontaktista arvojen konfliktiin

5.1 Toimijoita vai toiminnan kohteita

Analyysissä käytetään Suurpään kehittämiä jaotteluita, ja tässä tutkimuksessa kerättyä empiiristä aineistoa peilataan osittain Suurpään väitöskirjassaan esittämiin pohdintoihin. Tämä on aiheellista ja mahdollista, koska Suurpään tutkimusasetelma on ollut samansuuntainen, joskin tutkimuskysymys, haastateltavien ryhmä ja keskeisimmät käsitteet eroavat oleellisesti toisistaan. Suurpään tutkimus käsittelee suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Tämän tutkimuksen haastateltavien puhunnoissa Itä-Pasilan yhteisenä ”suurena kertomuksena” näyttäytyi alueen muutos alun lapsivaltaisesta

tiiviin yhteisöllisyyden alueesta hiljaisemmaksi alueeksi, jossa alkaa tauon jälkeen esiintyä jälleen enemmän lapsiperheitä. Tällä kertaa lapsien lukumäärän kasvun koetaan johtuvan maahanmuuttajaperheiden isosta perhekoosta.

Puhe ulkomaalaisista tarkoittaa kategorioiden luomista. (Suurpää 2002, 109). Suurpää on kehittänyt analyyttisen hierarkian haastattelemiensa nuorten näkemyksien pohjalta. Nuorten representaatiot erilaisuudesta jakaantuvat Suurpään jaottelun mukaan neljään erilaiseen kategoriaan; kesyyn uhriin, vaativaan muukalaiseen, uhkaavaan sivustakatselijaan ja harmittomaan kaveriin. Yksilöä tai ryhmää voi kuitenkin kuvailla useilla edellä mainituilla tavoilla yhtäaikaisesti kontekstista riippuen. (Suurpää 2002, 39, 111.) Suurpään (2002, 99) haastateltavana on ollut 39 17-18 –vuotiasta nuorta, kun taas tässä tutkimuksessa on haastateltu huomattavasti haastattelija-tutkijaa (haastatteluhetkellä 26 vuotta) vanhempia henkilöitä, joita voisi kaikkia luonnehtia eri sukupolveen kuuluviksi. Käytän Suurpään jaottelua kuvatakseni hedelmällisemmin tämän tutkimuksen aineistoa, joka kerättiin haastattelemalla kuutta naista ja kahta miestä, ja etsiäkseni mahdollisia yhtäläisyyksiä ja erovaisuuksia Suurpään aineiston ja tämän tutkimuksen aineiston välillä.

Kesy uhri viittaa siihen, että huolimatta maahanmuuttajien todellisesta taustasta tai statuksesta Suomessa, heidät nähdään pakolaisina, jotka tulevat traagisista olosuhteista. Näin on etenkin, jos maahanmuuttaja on tummaihoinen. Edelleen maahanmuuttajien koetaan olevan usein kotoisin kehitysmaista ja Euroopan ulkopuolelta. Kesyä uhria kuvaa parhaiten puute; hän on taloudellisessa mielessä köyhä, ja hän on voimaton myös taloudellisessa ja poliittisessa mielessä. (Suurpää 2002, 111-112.) Tämän tutkimuksen haastateltavat eivät koe maahanmuuttajia lähtökohtaisesti rahallisesti köyhinä, vaan ennemminkin päinvastoin. Pakolaisuus sen sijaan kytketään maahanmuuttoon tiiviisti, vaikkakin myös työnhaku näyttäytyy mahdollisena, joskaan ei yleisenä motiivina maahanmuutolle. Huomio maahanmuutossa kiinnittyy kuitenkin helposti ainoastaan pakon takia Suomeen tulleisiin, eli lähinnä pakolaisiin tai turvapaikanhakijoihin.

Jos maahanmuuttaja käy työssä, häntä voidaan pitää työn anastajana, jos ei, häntä voidaan pitää valtion tuella elävänä siipeilijänä. Stereotypiat eivät toimi ainoastaan luokkien välillä vaan myös luokkien sisällä. Maahanmuuttaja saattaa siis joutua tällaisen oman luokittelunsa sisällä toimivan vastakkaisen stereotyypittelyn kohteeksi. Käy hän töissä tai ei, hän vahvistaa itsestään jo olemassa olevaa stereotypiaa. Haastatteluaineistossa tämä suhtautumisen

paradoksaalisuus tulee esille siinä, että toisaalta maahanmuuttajia ei tarvita enempää, koska Suomessa ei voi olla työvoimapulaa vallitsevan työttömyystilanteen takia. Toisaalta maahanmuuttajia ei katsota hyvällä, koska heidän voidaan kokea olevan valtion tukien varassa juuri heidän huonon työllisyystilanteensa vuoksi. Työllisyystilanne taas koetaan seuraukseksi joko haluttomuudesta hakea töitä, tai sitten kyvyttömyydestä saada töitä. Suomessa oleminen tulisikin ansaita omalla työpanoksella ja paikalliset normit hyväksymällä. Maahanmuuttajien hankala työllistyminen mielletään osittain suomalaisten syyksi, koska maahanmuuttajia ei haastateltavien näkemyksen mukaan palkata siinä missä suomalaisia.

Hierarkkisella kulttuurisella työnjaolla viitataan tilanteeseen, jossa yhden etnisen ryhmän kaikilla jäsenillä on korkea sosiaalinen asema, kun taas toisen ryhmän jäsenien on tyytyminen matalaan asemaan työmarkkinoilla (Allardt & Starck 1981, 48). Käsitys kulttuurisesta työnjaosta ja sen hierarkkisoitumisesta tuli esiin yhdessä haastattelussa. Tässä tapauksessa haastateltava kokee hierarkian tarjoavan etuja sekä valtaväestölle että vähemmistölle, jonka ahkeruus mahdollistaa kyseisen jaottelun syntymisen. Kun markkinoille tulee lisää tarjontaa, se pakottaa myös valtaväestöä kehittymään ja siten automaattisesti siirtymään hierarkiassa askeleen ylöspäin.

> [1] *”Kun me törpöt suomalaiset ei kerran pidä niitä pikkupubia, kun suomalaiset pitää taas kalliimpia ravintoloita, --- ja kaikki pitsapaikat, kebabit taitaa olla ulkomaisia.”*

Koska hyvän toimeentulon koetaan olevan lähtöisin valtion tuista, sen ei katsota olevan niin ansaittua, kuin jos se olisi työssäkäymisen seurausta. Valtion tuella hyvin eläminen koetaan erityisen ärsyttäväksi, jos valtio ei tarjoa samoja resursseja itselle. Valtion resurssien käyttäminen herättää jonkinasteista katkeruutta. ”Monikulttuurisuuden toteuttaminen on useimmiten valtionhallinnan toimintaa, jolloin maahanmuuttajien yhteisöjen tehtäväksi jää heidän oman kulttuurinsa ylläpitäminen valtion taloudellisella tuella” (Lepola 2000, 210).

> *”Suomihan on ainoo kaikista maista joka ottaa vuodeks ne mässäilemään tänne meidän verorahoilla tää on totta ihan.”*

[1] Katkelmat haastatteluista ovat lainausmerkeissä ja ne ovat sekä kursivoituja että sisennettyjä. Yhdysmerkit osoittavat kohtia, joissa haastateltavan sanoja ei ole kirjoitettu tutkimusraportiin. T= tutkija, H= haastateltava.

Kyösti Pekonen nimesi tutkimuksessaan *Politiikkaa urbaanissa betonilähiössä* tietynlaiset maahanmuuttajia koskevat väitteet urbaaneiksi legendoiksi. Tällaisia käsityksiä ovat muun muassa maahanmuuttajien hyvä taloudellinen tilanne ja yleinen epäsiisteys asumisessa. (Pekonen 1998, 128-129.) Molemmat ”legendat” esiintyivät tiheästi myös tämän tutkimuksen haastatteluissa, ja monesti myös molemmat samassa yhteydessä kuten seuraavassa katkelmassa.

> *” (---) ja ehkä suomalaisilla ei ole varaakaan maksaa, se on helppoa kun kaupunki maksaa kaikki. Tommosia kauhujuttuja kuulee kuinka ne pistää muutamassa viikossa kämpän remonttikuntoon.”*

Myös maahanmuuttajien sijoittuminen tietylle alueelle ja jopa yksittäisiin taloihin koetaan ylhäältä päin ohjatuksi toiminnaksi. Siten maahanmuuttajaväestö koetaan lähinnä yhtenäisenä toiminnan objektina, jonka käyttäytymistä voitaisiin ohjata paremminkin hallinnollisin toimenpitein. Tässä tapauksessa maahanmuuttajat koetaan ryhmäksi, eikä yksilöiden joukoksi, joka vapaasti päättää sijoittumisestaan ja käytöksestään.

> *”Monet jo sanoo että siellä on liikaa jo pantu siihen yhteen taloon”*

> *” Kyllä täällä Itä-Pasilan alueella on ollut hankaluuksia ja sanoisin että juuri sen tähden että tänne on liian pienessä ajassa työnnetty liian paljon maahanmuuttajaperheitä.”*

Maahanmuuttajien koetaan siis olevan ainakin jossakin määrin kontrolloituja, vaikka kontrolloiva taho ei aina toimikaan niin kuin jotkut haastateltavat toivoisivat. Kukaan haastateltavista ei pelkää tai ainakaan mainitse maahanmuuton kontrolloimattomuutta, mikä on huomionarvoinen seikka. Laitonta siirtolaisuutta ei siis vielä koeta uhaksi. Tämän havainnon yleisyyden varmistaminen määrällisellä tutkimuksella olisi kuitenkin kyseenalaista, sillä lomakkeen täyttäminen varmasti herättäisi aiheetontakin epävarmuutta koskien kyseistä asiaa. Kokemus maahanmuuton kontrolloitavuudesta todennäköisesti heikentää uhkan tunnetta.

Suurpään jaottelun toinen luokka on ”vaativa muukalainen”. Tässä ideaalityypissä risteytyy perinteinen käsitys voimattomasta pakolaisesta ja aktiivisesta sosiaalisesta toimijasta. Tämänkaltaiset henkilöt saattavat aiheuttaa ongelmia, ja heidän tapauksessaan tulee ratkaista myös se seikka, ovatko heidän tavoitteensa ymmärrettäviä ja hyväksyttävissä normatiiviselta näkökannalta, eikä ainoastaan sitä asiaa, kuinka outoina heidän tapojaan tai perinteitään

pidetään. Aktiivisena sosiaalisena toimijana ja samanaikaisesti pakolaisena nähty tyyppi astuu julkisen alueelle, jonne hän ei lähtökohtaisesti kuulu. Kyseinen tyyppi on hankala asettaa vallitsevan luokitteluviitekehyksen raameihin, koska hän ei asetu kesyn uhrin kuvaukseen. Häntä luonnehtii pakolaisuuteen yhdistetty köyhyys ja uhriutuminen, mutta samanaikaisesti kulttuurinen ja sosiaalinen osallistuminen. (Suurpää 2002, 114.)

Suurpää havainnollistaa ”vaativan muukalaisen” ideaalityyppiään somaliväestöllä, joka hänen aineistossaan on saanut paljon huomiota. Somalien pyrkimykset sosiaalisen statuksen tavoittelussa voidaan Suurpään aineiston mukaan kokea ristiriitaisina heidän taustaansa nähden. (Suurpää 2002, 115-116.) Myös tämän tutkimuksen kaikissa haastatteluissa huomio keskittyi somaliväestöön maahanmuuttajista puhuttaessa. Siten huomio keskittyy niin sanottuun ”näkyvään maahanmuuttoon”, mikä tarkoittaa maahanmuuton huomaamista fyysisten piirteiden perusteella. Suurpään ”vaativa muukalainen” rakentaa outoa, ennestään tuntematonta Suomea (Suurpää 2002, 111). Alueen sosiaalisen ympäristön muutos voi aiheuttaa ahdistusta. Ympäristön muutos kyseenalaistaa myös seuraavan haastatellun kotipaikkatunteen:

> ”(---) *mä ajattelin että olenks mää enään kotona, mä tulin silloin pihaan justiin mis oli nää kaikki rättipäät.”*

”Uhkaava sivustakatselija” näyttäytyy puolestaan potentiaalisena uhkana tai ikään kuin pinnan alla vaanivana riskinä yhteisön sosiaaliselle järjestykselle. Tähän ryhmään kuuluvat ovat yleensä Suurpään aineiston valossa sosiaalisesti poissuljettuja, ja kontaktit heidän kanssaan ovat pinnallisia. (Suurpää 2002, 116-117.) Tämän tutkimuksen aineistossa yhtenä potentiaalisena uhkana näyttäytyy maahanmuuttajaväestön nykyiset lapset, jotka saattavat tulla jossakin vaiheessa vaikeammin kontrolloitaviksi vanhetessaan.

”Harmiton kaveri” on osa suomalaista yhteiskuntaa sekä sosiaalisesti että kulttuurisesti. Heidän ei uskota salaavan mitään, ja he ovat kontrollin alaisena. He ovat oppineet käyttäytymään siten, että he vaikuttavat oppineen käyttäytymään ja ajattelemaan Suomessa hyväksytyillä tavoilla, tai he eivät ainakaan kyseenalaista näitä tapoja. Toisaalta tämä kategoria osoittaa Suurpään mukaan ”hyvienkin” maahanmuuttajien sosiaalisen liikkumavaran pienuutta. He ovat jopa tervetulleita, mutta vain tietyssä ennaltamäärätyssä kontekstissa, kuten tyypillisessä roolissa ravintolanpitäjänä. (Suurpää 2002, 117.)

Tämä Suurpään aineistonsa pohjalta muodostama tyyppi on ehkä lähellä kotiutujan ihannetyyppiä, joka ei kyseenlaista vallitsevaa tilannetta, vaan omaksuu sen muitta mutkitta. Toisaalta kotiutuja-sanan käyttö tässä yhteydessä voi olla väärin, sillä täydellinen kotiutuja tässä mielessä olisi lähempänä sulautujaa, jolloin kyseessä olisi assimilaatioprosessin eikä integraatioprosessin tuotos. Tämän tutkimuksen haastateltavien näkemyksissä on sekä sellaisia näkemyksiä, että maahanmuuttajien tulee omaksua paikalliset tavat ja arvot ilman muuta, ja myös sellaisia, että maahanmuuttajat voivat pitää omat tapansa siinä missä suomalaisetkin.

> *”Kyllähän nää oman kulttuurinsa saa pitää ja tämmösensä että sehän se heillä jos haluaa mutta nuoremmat ei varmaan niin välitä siitä, ne suomalaistuu kun ne kasvaa.”*

”Harmittomana kaverina” voidaan pitää sellaista henkilöä, johon löydetään jokin yhteys, oli se sitten maantieteellinen, kulttuurinen tai ikään liittyvä. Muista Euroopan maista tulevat näyttäytyvät Suurpään haastatteluiden perusteella enemmän tai vähemmän samanlaisina kuin suomalaiset, historiallisten ja kulttuuristen lähtökohtien perusteella. Heidän eronsa eivät ole kovin merkittäviä, ja ne mitä on, koetaan rikkaudeksi. (Suurpää 2002, 118.) Myös tämän tutkimuksen aineiston perusteella kulttuurinen erilaisuus näyttäytyy rikkautena johonkin pisteeseen asti, kunnes erilaisuus kääntyy liian jyrkäksi. Maahanmuuttajaryhmien välillä koetaan olevan suuriakin eroja. Seuraava haastateltava kokee englannin kielen niin tärkeäksi tekijäksi, että sen osaaminen vähentää erottelua itsen ja tienkysyjän välillä.

> *”Ne tuli kysymään et mitä kautta he pääsee kämppiin tonne, ni se tuntu jotenkin niin luonnolliselta niinkun ne oli englanninkielisiä, ne oli niinkun meitä.”*

Sisäryhmään samastumisen mallin mukaan ihminen voi luokitella samanlaisiksi mieltämänsä ihmiset ”meikäläisiksi” pelkän mielikuvan perusteella, mikä voi johtaa myönteisten asenteiden kehittymiseen näitä ”meikäläisiksi” luokiteltuja henkilöitä kohtaan. (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 371). Yleisesti ottaen suomalaisten suhtautuminen on ollut torjuvampaa niitä ihmisiä kohtaan, jotka ovat olleet Suomea köyhemmistä maista lähtöisin, ja ovat eronneet suomalaisista selvästi ulkonäöltään ja kulttuuriltaan. Somalit ja arabit ovat joutuneet pysyvän torjunnan kohteeksi poikkeavan ulkonäkönsä vuoksi, kun taas venäläisten torjunnan syynä on ollut historiallinen vihanpito. Näiden ryhmien maahantuloon suhtaudu-

taan kielteisesti, eikä asiaan ole vaikuttanut se, että ryhmät ovat asuneet Suomessa pitkään. (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 370.) Vuosina 1993 ja 1998 tehdyissä asennetutkimuksissa suomalaiset ovat suhtautuneet myönteisimmin inkerinsuomalaisiin, pohjoismaalaisiin, englantilaisiin ja yhdysvaltalaisiin. Kielteisintä suhtautuminen oli somalialaisia, venäläisiä, arabeja ja kurdeja kohtaan. (Jaakkola 1999, 82-83.)

Etnisten ryhmien erilainen arvostus johtaa erilaisiin vaatimuksiin valtaväestön taholta. Arvostettujen ryhmien jäsenten liittyminen valtaväestöön hyväksytään usein näiden omilla ehdoilla, ja heiltä voidaan myös odottaa integraatiota. Ei-arvostetulta ryhmältä voidaan odottaa täydellistä eristäytymistä tai assimilaatiota. Syrjintä maahanmuuttajia kohtaan lisääntyy sitä mukaa, mitä suurempi ristiriita valtaväestön odotusten ja maahanmuuttajien akkulturaatioratkaisujen välillä on. (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 377.)

Tämän tutkimuksen haastateltavien mielikuvat maahanmuuttajista eivät ole täysin yhteensopivia minkään Suurpään tekemän esimerkkityypin kanssa, mutta samoja piirteitä on kuitenkin paljon. Erityisesti ”kesy uhrin” ja ”harmittoman kaverin” piirteitä on löydettävissä tämänkin tutkimuksen aineistosta. Suurpään haastateltavat ovat olleet huomattavasti nuorempia, ja siten täysin erilaisessa elämäntilanteessa.

5.2 Rasismileima kontaktin estäjänä

Haastatteluissa tulee selvästi esiin, että kaikki ei-positiivinen mielipiteen ilmaisu maahanmuuttajaväestön toimintaa kohtaan leimataan helposti rasismiksi maahanmuuttajaväestön taholta, jolloin monet ovat mieluummin täysin erillään niistä, joiden kanssa jossakin mielessä negatiivinen kanssakäyminen voisi tuoda rasistin leiman. Monet haastateltavat ovat tietoisia rasistiksi leimautumisen riskeistä ja jopa todennäköisyydestä lievässäkin ristiriitatilanteessa. Myös haastattelutilanteessa monelle oli tärkeää antaa itsestään sellainen kuva, ettei ole rasisti.

> ”V*oi olla että ne on ite vähän liian herkällä korvalla että ne niin herkästi tarttuu tohon rotusortoon sitten.”*

Sosiaaliset järjestelmät tarvitsevat sääntöjä eli normeja, joissa määrittäytyy toivottu, sallittu ja kielletty. Osa niistä on suoraan esitettyjä, kun taas osa perustuu niiden hiljaiseen

noudattamiseen. Kyseiset säännöt toimivat kaikilla elämän tasoilla, ja niiden tärkeys vaihtelee. Osa normeista koskee kaikkia yhteiskunnan jäseniä, osa vain rajattuja ryhmiä. Normit eivät vaadi toimiakseen täydellistä yksimielisyyttä tai kunnioitusta. Kaikkien normien yhteinen tekijä on se, että niiden rikkomisesta seuraa sanktioita. Normit kertovat yhteiskunnan keskeisistä arvoista. (Eriksen 2004, 88.)

Rasismin negatiivisena sanktiona on yksilön näyttäytyminen suvaitsemattomana ihmisenä, mikä ei ole hyväksyttävää kuten suvaitsevaisuus – tämä on täysin tutkijan itsensä tekemä yleistys suomalaisesta arvopohjasta, eikä sellaisena välttämättä kuvaa kaikkien arvoja. Toisaalta myös Suurpään aineistossa suvaitsevaisuuden normi yhdistettiin avoimuuteen ja nykyaikaisuuteen (2002, 51). Rasistiksi leimaaminen voidaan kokea syvästi loukkaavana, mikäli sen ei koeta olevan oikeutettua.

> *”Mä sain rasisti-nimen ja tota mää loukkaannuin siitä hirveesti ja seuraavalla viikolle he tuli pyytelemään anteeksi et ei he niinku tarkoittanut sitä et mä olen totaalisesti rasisti.”*

Näin rasismin täydellinen vastustus, ja rasisti-stigman välttely on kääntynyt itseään vastaan. Huonona puolena on se, että tämä välttely sulkee neuvotteluyhteyden syntymisen, mikä taas johtaa eri väestöryhmien eristäytymiseen toisistaan ja/ tai pitää yllä tätä erottelua. Epäkohdista vaikenemaan joutuminen voi johtaa turhaantumiseen ja paineiden kasaantumiseen, kun taas asiallinen neuvottelu saattaa viedä molempia osapuolia tyydyttävään ratkaisuun. Seuraavassa katkelmassa haastateltava korostaa sitä seikkaa, että neuvotteluyhteyden aikaansaamiseksi pitää korostaa asiapitoisuutta, joka poissulkee sen mahdollisuuden, että hänen sanomaansa voitaisiin pitää rasistisena.

> *”(---) että pitäis osata ottaa se sillä tavalla että kuule, nyt mä sanon sulle ihan näin rauhallisesti, ni sit ne ymmärtää, mut ei meillä ole kaikilla sitä samanlaista malttia.”*

Myös vähemmistö voi käyttää joissakin yhteyksissä samankaltaisia toiseutta, eriarvoistamista ja eroja tuottavia käytäntöjä, kuin enemmistö. Tämänlaisissa tilanteissa voidaan puhua symbolisesta rasismista, koska sillä ei välttämättä ole laajoja tai kestäviä seurauksia, eikä sitä käytetä yhteiskunnallisen vallan vahvistamiseen, kuten saattaisi olla enemmistön harjoittamassa toiseuden tuottamisessa. Vähemmistön tuottamilla toiseuden käytännöillä voi kuitenkin olla paikallista ja hetkellistä merkitystä. (Puuronen 2003, 194.) Kyse voi olla

tilanteesta, jossa enemmistöä luonnehtiva piirre, joka yleensä määrittää ”normaaliuden” ja jota vastaan poikkeavuus määritetään, onkin muutettu negatiiviseksi, kuten seuraava haastattelukatkelma havainnollistaa:

> *”(---) mua saa sanoo valkolaiseks ja nimitellä suomalaiseks mä hyväksyn sen ihan ei mulla oo mitään ongelmia.”*

6. Vuorovaikutus arjessa

6.1 Kontaktista konfliktiin

Haastatteluaineistossa esiintyy monenlaisia näkemyksiä maahanmuuttajaväestön vaikutuksen erilaisista ilmenemismuodoista ja määrästä sosiaaliseen ympäristöön. Haastateltavat myöskin korostavat omaa henkilökohtaista näkemystään toteamalla toistuvasti, että tämä on vain oma henkilökohtainen mielipide. Toisin sanoen haastateltavat ovat tietoisia näkemyksensä subjektiivisuudesta ja he myös haluavat tuoda sen esille. Näin he antavat tilaa muiden mielipiteille, olivat ne sitten yhteneväisiä tai eivät. On kuitenkin kiistaton seikka, että joillakin kantaväestön edustajilla on vaikeuksia sopeutua tilanteeseen. Tämä ei välttämättä johdu ensinkään siitä, että he olisivat rasisteja sanan varsinaisessa merkityksessä, vaan näkemykseni mukaan siitä, että he kokevat elämäntapansa ja arvojensa joutuvan uhatuksi. Tätä kokemusta ei voi ylenkatsoa. Ei voida todeta yksipuolisesti, että ”väärin koettu”. Pienistä epäkohdista saattaa muodostua toiston mukana huomattavaa turhautumista aiheuttavia seikkoja.

> *”(---) nää ei oo pikkujuttuja, nää on jokapäiväisiä asioita kun nää tulee aina esiin.”*

Kontaktien lisääntyminen voi johtaa konfliktien lisääntymiseen ja etnisten jännitteiden kasvuun samalla kun kulttuurien välinen toleranssi saattaa kehittyä vuorovaikutusprosessin seurauksena. Jos kontaktitilanteet ovat päivittäisiä ja jatkuvia, voivat ne kärjistyä helpostikin. Kireä kulttuurinen ilmapiiri voi aiheuttaa pientenkin asioiden merkityksen kasvun, jolloin ne voivat paisua alkuperäisiä ristiriitoja suuremmiksi. Tällöin alkuperäinen syy on vain jännitteiden purkamisen näennäinen julkisivu. (Kupiainen 2003, 255.)

”(---)mut jos kaikista tämmösistä pienistä arkisista asioistakin tulee kahnausta niin ei se hyvää, hyvältä näytä.”

Pekonen nimittää arjen ongelmista kumpuavaa torjuntaa ”probleemien rasismiksi”, jossa ei ole kyse tietynlaisen poliittisen ideologian kehityksestä, vaan kontaktien välttelystä. Kielteinen suhtautuminen ilmenee puheissa, mutta ei teoissa. (Pekonen 1998, 149.) ”Probleemien rasismin” syyt ovat usein selkeästi sidonnaisia aikaan ja paikkaan, eli pelko ja torjunta ovat seurausta koetuista asioista. Pekosen mukaan arjessa syntyvää kahnausta eri ryhmien välillä ei voi selittää rasismilla, eikä valtaväestön leimaaminen suvaitsemattomaksi ole hedelmällistä. (Pekonen 1998, 155.)

Maahanmuuttajien määrän vaikutuksesta asenteisiin on olemassa kaksi vastakkaista teoriaa. Konfliktiteorian mukaan ulkomaalaisvastustus ja syrjintä lisääntyvät, mitä enemmän eri ryhmät joutuvat toistensa kanssa tekemisiin, kun vähemmistön suhteellinen koko kasvaa ja kun vähemmistö ja enemmistö kilpailevat samoista rajallisista resursseista, kuten työpaikoista tai sosiaalieduista. (Jaakkola 2000, 29.) Konfliktiteorian mukaan ryhmien väliset asenteet voidaan nähdä tuloksena ryhmien välisestä kilpailusta (Duckitt 1992, 95). Ennakkoluulot eivät kuitenkaan aina kehity ryhmien välisessä kilpailussa fyysisistä resursseista (Duckitt 1992, 108).

Siinä missä konfliktiteoria keskittyy ryhmien väliseen kamppailuun ”todellisista” resursseista, kilpailua sosiaalisen identiteetin kannalta tarkasteleva teoria olettaa, että silloin kun kahden ryhmän välinen ero on selkeä, ihmisellä on perustavanlaatuinen tarve saavuttaa positiivinen identiteetti suhteessa toiseen, mikä johtaa sosiaaliseen kilpailuun. Tämän seurauksena ryhmät omaksuvat kilpailullisen asenteen toisiaan kohtaan kamppailussa statuksesta ja arvovallasta, vaikka minkäänlaista ”reaalimaailman” kamppailua fyysisistä resursseista tai vallasta ei olisikaan käynnissä. Yksilötasolla kamppailua käydään positiivisesta identiteetistä, ja ryhmätasolla ryhmän statuksesta. (Duckitt 1992, 109.) Suora kilpailu ryhmien kesken lisää ennakkoluuloisia asenteita, minkä seurauksena toinen ryhmä koetaan uhkana ja vastakkainasettelu ja vihamielisyys lisääntyvät. Tämä prosessi saattaa edesauttaa ryhmiä kilpailemaan tehokkaammin. (Duckitt 1992, 100.)

Myös hallinta ja riisto lisäävät ennakkoluuloisia asenteita ryhmien välille, mutta eri tavalla kuin kilpailevassa kanssakäymisessä. Hallittua ja/ tai riistettyä ryhmää ei välttämättä pidetä uhkana, mutta sitä pidetään alempiarvoisena. Kuva alempiarvoisesta ryhmästä rationalisoi ja oikeuttaa riistoa. (Duckitt 1992, 102.)

Suurpää pohtii, onko kollektiivisen identiteetin rakentumisen kannalta väistämätöntä, että toiseus määrittyy nimenomaan kielteisin termein (Suurpää 2002, 50). Näin ei ainakaan lähtökohtaisesti tarvitse olla, vaan toiseus voi olla neutraalia (ks. Harle 1998 yllä). Vaikka omaa ryhmää aina suosittaisiinkin, niin suhtautuminen toiseen ryhmään ei välttämättä ole negatiivista (Duckitt 1992, 110). Toiseus voi alkaa määrittyä negatiivisesti, jos kaikki kontaktit tulevat ristiriitatilanteissa, tai jos ensikontakti on negatiivinen. Omakohtainen kokemus on tärkeää, ja sen mukaan leimataan koko muukin ryhmä helposti joko positiivisessa tai negatiivisessa merkityksessä.

Kontaktiteorian mukaan ennakkoluulot vähenevät lisääntyvän kanssakäymisen seurauksena. Kanssakäymisen lisääntyessä kontaktit tulevat monipuolisemmiksi ja henkilökohtaisemmiksi, jonka seurauksena ihmiset saavat tietoja toisesta ryhmästä ja oppivat ymmärtämään sen jäsenien käyttäytymistä. Sekä konflikti- että kontaktihypoteesi ovat saaneet tukea Pohjoismaissa tehdyissä tutkimuksissa. Suhtautuminen maahanmuuttajiin riippuu siitä, kuinka paljon heidän kanssaan ollaan tekemisissä ja koetaanko heidät kilpailijoiksi. (Jaakkola 2000, 29.) Ennakkoluulot eivät kuitenkaan vähene automaattisesti kontaktien lukumäärän lisääntyessä, ja kontaktien laadulla on suuri merkitys. Jos kontaktit ovat vääränlaisia – satunnaisia, lyhytkestoisia tai pinnallisia – ennakkoluulot voivat lisääntyä niiden seurauksena. (Brown 1995, 237.) Olivatpa kontaktit minkälaisia tahansa, ne eivät välttämättä vähennä kaikkien yksilöiden kokemaa ennakkoluuloisuutta (Allport 1992, 279).

Onnistuakseen kontaktit tarvitsevat lähtöasetelman, joka koostuu useista eri taustatekijöistä. Niistä käsitellään seuraavassa tärkeimpiä. Jotta kontakteilla olisi positiivinen merkitys ryhmien välisille suhteille, niitä tulisi ensinnäkin olla tarpeeksi usein ja niiden pitäisi kestää tarpeeksi kauan. Lisäksi ne eivät saisi jäädä liian pinnallisiksi. Jos nämä ehdot täyttyvät, kontaktien seurauksena yksilö voi löytää oman ja vieraan ryhmän välillä samankaltaisuuksia, joista hän ei aiemmin ole ollut tietoinen. Myös negatiiviset stereotypiat voivat osoittautua perättömiksi. (Brown 1995, 239-240.) Toisaalta, vaikka ryhmien väliset ystävyyssuhteet

vahvistuisivat jossakin tietyssä ympäristössä, kuten koulussa, yleisemmät stereotypiat voivat silti jatkaa olemassaoloaan (Brown 1995, 259).

Riittävän läheisen kontaktin laatua on hankala määrittää, kuten myös kontaktiin vaadittua aikaa tai kontaktitiheyttä. Edellämainitut tekijät ovat yksilöstä kiinni. Joillekin ihmisille saattaa riittää tervehtiminen silloin tällöin, kun taas jotkut saattavat vaatia pitkääkin rupattelua voidakseen tuntea, että he ovat oppineet tuntemaan paremmin jonkun heille ennestään tuntemattoman henkilön. Todennäköisesti riittävän kontaktin luonne ja pituus määrittyvät myös kulttuurisidonnaisesti. Seuraavassa katkelmassa haastateltava toteaa, että hänen kontaktiensa laatu ei ole ollut kovin merkityksellistä:

> *”Täytyy sanoa että ainakaan minä en ole ollut juuri minkäänlaisissa tekemisissä. Ne ei oikeastaan ota kontaktia, ehkä ne vanhemmat ei osaa suomea ja sit taas nääkin mitä mää oon näitten lasten kanssa, nää muutama esimerkki, niin kyllä ne on lähinnä semmosia että ne on ollut pahanteossa niitä on pitänyt komentaa se on semmoinen varsinainen kanssakäyminen jäänyt vähiin.”*

Kontaktin tulisi tapahtua sellaisten yksilöiden välillä, joilla on samanarvoinen status. Monet ennakkoluuloiset stereotypiat perustuvat uskoon, että toiseen ryhmään kuuluvat eivät kykene suorittamaan joitakin tehtäviä siinä määrin kuin omaan ryhmään kuuluvat. Mikäli vähemmistöryhmän jäsen on tietyssä tilanteessa statukseltaan alempiarvoinen kuin enemmistöryhmän jäsen, niin olemassa olevat stereotypiat todennäköisesti vain vahvistuvat kontaktin seurauksena. Siten kohtaaminen tasa-arvoisina on tärkeää, mikä vaatii tietyn ympäristön kontaktille, esimerkiksi luokkahuoneen oppilaille. (Brown 1995, 242-243.) Vaikka oppilas-status toimiikin tasa-arvoistavana tekijänä, voivat muut tilanteeseen vaikuttavat tekijät vesittää tilanteen; opettajan käytös olisi kyseisessä tilanteessa tärkeä tekijä. Jotta erilaiset ryhmät voisivat olla samanlaisessa asemassa yhteiskunnallisessa mielessä, niillä tulisi olla samanlaiset oikeudet ja velvollisuudet. Työelämähierarkian kehittyminen on yksi tekijä, mikä estää yhtäläisen statuksen muodostumista.

Mikäli eri ryhmiin kuuluvat ovat riippuvaisia toisistaan pyrkiessään yhteiseen tavoitteeseen, niin heillä on syy kehittää läheisempiä suhteita toisiinsa. Siten ryhmien välinen yhteistyö on olennainen tekijä negatiivisten ennakkoluulojen vähentämisessä. Yhteinen tavoite on yleensä pienimuotoinen ja konkreettinen, ja saavutettavissa yhteisillä ponnisteluilla. Toisaalta ryhmien intressit voivat yhdistyä vaikkapa katastrofin jälkihoidossa. Yhteistyön tulee

kuitenkin olla onnistunutta muuttaakseen suhtautumista positiivisempaan suuntaan. (Brown 1995, 245.) Kaikki kansalliset poikkeustilat eivät kuitenkaan välttämättä lähennä yhteiskunnassa olevia toisiinsa ennakkoluuloisesti suhtautuvia ryhmiä. Päinvastoin, elämän ennakoitavuuden vähentyminen yhdistettynä lisääntyvään ahdistuneisuuteen voi johtaa ryhmien välisten suhteiden huonontumiseen. (Allport 1992, 224.)

Yksilöt voivat lopulta sisäistää ennakkoluulojen vähentämiseen tähtäävät lait omiksi asenteikseen, joten tietynlaiseen käytökseen pakottava lainsäädäntö voi helpottaa eri ryhmien välistä kanssakäymistä (Brown 1995, 238). Toisaalta tämä on ristiriidassa Allportin toteamuksen kanssa, minkä mukaan sen enempää pluralismia kuin assimilaatiotakaan ei voida pakottaa. Allport toteaa myös, että yhteisön evoluutio on hidas prosessi, ja että kyseiseen prosessiin on itseensä suhtauduttava avarakatseisesti ja rennosti. (Allport 1992, 240.) Lainsäädäntö voi tässä asiassa toimia ohjaavana taustatekijänä, mutta liian radikaalit päätökset tai liian nopeat muutokset saavat todennäköisesti aikaan vastareaktion, joka voi viedä pohjan hyvältä tarkoitukselta. Pahimmassa tapauksessa jyrkimmät päätökset, esimerkiksi juuri lainsäädännössä, voivat näyttäytyä tarkoituksellisina provokaatioina, joiden tarkoituksena on herättää eripuraa eri ryhmien välillä.

Myös suomalaisten asenteissa on ollut havaittavissa sekä kontakti- että konfliktihypoteesien mukaista käyttäytymistä (Jaakkola 1999, 14). Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajia kohtaan oli torjuvimmillaan 1993, jolloin Suomeen oli saapunut somalipakolaisia samaan aikaan, kun maata vaivasi suurtyöttömyys ja lama. Asenteet muuttuivat myönteisemmiksi laman jälkeen, vaikka maahanmuuttajien määrä kasvoi edelleen. Siten työllisyystilanteen parantuminen ja henkilökohtaisten kontaktien lisääntyminen muokkasivat asenteita positiivisemmiksi – kontaktihypoteesin mukaisesti. (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 370.) Joidenkin tutkimustulosten mukaan asenteet eivät kuitenkaan muokkaudu kontaktien seurauksena, vaan yleisen asenneilmapiirin tuloksena (Duckitt 1992, 94). Henkilökohtaiset kontaktit ovat kuitenkin tärkeä osa yleisen asenneilmapiirin kehittymisessä, joten niiden merkitystä ei kannata aliarvioida.

Pääkaupunkiseudulla tapahtunut maahanmuuttajien keskittyminen ja lisääntyminen ei sanottavasti lisännyt kontaktien määrää vuosien 1993 ja 1998 välisenä ajanjaksona (Jaakkola 1999, 133). Alemmassa sosioekonomisessa luokassa olevat ryhmät ovat ennakkoluuloisimpia (Duckitt 1992, 101). Mikäli maahanmuutto sijoittuu alimpien sosioekonomisten ryhmien

alueille, ei ole yllättävää, että vaikka maahanmuuttajien lukumäärä lisääntyy, kontaktit eivät välttämättä lisäänny samassa suhteessa.

Osa haastateltavista pohti analyyttisesti omaa käyttäytymistään Suomessa ja ulkomailla. Ulkomailla kontaktin ottaminen tuntuu olevan helpompaa. Kulttuurisen välttelyn poisjääminen ulkomailla voi aiheutua siitä, että siellä on itse mahdollinen valtakulttuurin kyseenalaistaja, eikä oma identiteetin lähde tule kyseenalaistetuksi. Näin käsitys oman yhteisön pysyvyydestä mahdollistaisi avoimemman kanssakäymisen.

6.2 Ristiriidat ja eristyminen selitetään erilaisella kulttuurilla

Erilaisella kulttuurilla selitetään herkästi kaikki itse havaitut epäkohdat, kaikki pienet väärinymmärrykset. Maahanmuuttajan suomalaisessa yhteiskunnassa toimimisen kompetenssin puute häiritsee silloin kun siitä on itselle haittaa. Suomalaiselle itsestään selvä asia ei ole välttämättä muille itsestään selvä, mistä ollaan tietoisia. Kulttuurisen kompetenssin puute voi herättää sekä hilpeyttä että loukkaantumisen tunnetta. Aluksi väärinymmärrys saattaa vaikuttaa hupaisalta, mutta jos jonkinlainen normista poikkeava käyttäytyminen jatkuu, niin sitä saatetaan alkaa pitää osoituksena joko välinpitämättömyydestä tai kunnioituksen puutteesta valtaväestön tapoja kohtaan. Passiivilla haastateltava viittaa maahanmuuttajaväestöön.

> ”O*llaan ylimielisiä (---) ei haluta noudattaa niitä ohjeita ja määräyksiä*”

Erilaisista kulttuurisista käytännöistä mainitaan runsaasti esimerkkejä, jotka voi jakaa kahteen erilaiseen luokkaan: eroihin jokapäiväisissä käytännöissä ja eroihin arvoissa. Tavalliseen arkeen vaikuttavia väärinymmärryksiä syntyy muun muassa pesutuvan käytössä tai roskapussien viemisessä, kun taas erilainen arvopohja näyttäytyy esimerkiksi suhtautumisessa naisen asemaan sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tietoisuus erilaisista arvoista ehkäisee kanssakäymistä, kun taas erot jokapäiväisissä käytännöissä aiheuttavat konkreettisia riitoja.

Sosiaalisia ristiriitoja voidaan jaotella erilaisilla tavoilla. Etu- ja arvoristiriitojen erottaminen toisistaan on usein hedelmällistä kyseisen problematiikan ymmärtämiseksi. Kun kaksi osapuolta kilpailee edusta tai kohteesta, jota molemmat osapuolet arvostavat yhtä paljon, on

kyse eturistiriidasta. Kun taas osapuolilla on jonkin hyödyn tai asiaintilan arvoa koskeva erimielisyys, on kyse arvoristiriidasta. Arvoristiriidat voivat olla voimakkaidenkin aggressioiden lähtökohtana. (Allardt &Starck 1981, 43.) Haastatteluissa painottuvat näkemykset erilaisesta kulttuurista, jolla viitataan lähtökohtaiseen ja kokonaisvaltaiseen erilaisuuteen. Tämä viittaisi arvoristiriitaan. Puhetta eturistiriitoihin luokiteltavista seikoista, kuten kilpailusta työpaikoista tai vastakkaisen sukupuolen huomiosta, ei juurikaan esiintynyt. Tämä on todennäköisesti seurausta haastateltavien ikärakenteesta. Kilpailu työstä tai puolisosta ei ole ajankohtaista, mutta kulttuuriset piirteet ovat elämässä jatkuvasti läsnä.

Osa haastateltavista kokee, että vaikka he kunnioittavat maahanmuuttajien erilaista kulttuuria, kunnioitus ei ole molemminpuolista, mikä koetaan loukkaavaksi. Voidaan kokea, että monikulttuurisuus ajatuksena on olemassa vain vähemmistön kulttuurin suojelemiseksi, kun taas enemmistön tulee joustaa. Eräskin haastateltava kokee, että maahanmuuttajaväestö ei hyväksy suomalaista kulttuuria siinä määrin kuin pitäisi. Yhteiskunnan muutos monikulttuurisempaan suuntaan voi näyttää tapahtuvan suomalaisuuden kustannuksella.

> T: Mitä mieltä olet monikulttuurisuudesta?
> H: ”*Kyllä sen periaatteessa pitäis olla rikkaus,mutta sen pitäsi olla semmosta että suvaitaan kaikki muutkin sitten samantien ettei olla niin yksisilmäisiä että heidän on vaan yksi ainoa ja naapurit on vihollisia melkein (---) se pitäis olla molemminpuolin sitten se suvaitsevaisuus.*”

Sekä suvaitsevaisuus että monikulttuurisuus ovat nousseet maahanmuuttoa koskevassa keskustelussa tavoitteiksi, sekä humaanin ihmisen määreiksi. Suvaitsevaisuuden lisäämisellä tarkoitetaan usein suomalaisten asenteiden parantamista, koska keskustelussa suvaitsevaisuudesta se painottuu yleensä suomalaisten eli ”meidän” ongelmaksi. Jos suvaitsevaisuuden kasvu mielletään vain solidaarisuuden lisääntymisenä asennetasolla, niin se pitäytyy ainoastaan toiseuden sietämisen ja suojelun tasolla, kun se voisi olla eri ryhmien välisten valtahierarkioiden ja rajojen esiintuomista. (Suurpää 2002, 213.)

Myös Jari Kupiainen kyseenalaistaa suvaitsevaisuuden käsitteen, koska se tulkitaan hänen mielestään usein niin, että se johtaa ongelmien syvenemiseen. Tai sitten seurauksena ei ole ainakaan ongelmatilanteiden aito ratkeaminen. Suvaitsevaisuus tarkoittaakin itse asiassa useimmiten sitä, että kulttuurista erilaisuutta siedetään hieman enemmän, ilman että ollaan valmiita muuttamaan omia näkemyksiä tai lähtökohtia. Siten suvaitsevaisuus on piilo-

hierarkkinen ja epätasa-arvoisuuteen johtava elementti. Yksi osapuoli suvaitsee ja toinen suvaitaan. Yhteiskunnassa tämä näyttäytyy enemmistön yksisuuntaisena suvaitsemisena vähemmistöön päin. (Kupiainen 2003, 252.) Käytännössä piilohierarkkinenkin suvaitseminen on lähtökohtaisesti parempi kuin suvaitsemattomuus. Toiseuden läsnäolon hyväksyminen voi lopulta johtaa omien näkemyksien pohdintaan ja uudelleenarvottamiseen, vaikka hyväksyntä aluksi olisikin enemmänkin ”sietämistä”. Kysymys onkin, missä määrin enemmistön tulee muokata omia näkemyksiään.

Myös Suurpään haastateltavat ovat pyrkineet antamaan itsestään suvaitsevaisen, tai ainakin ei-rasistisen kuvan (2002, 51). Suvaitsevaisuus on helppo tapa antaa omasta itsestä edullinen kuva sekä moraalisessa että eettisessä mielessä. Itsen ”hyvänä ihmisenä” esittäminen voi kuitenkin samaan aikaan toimia keinona rajojen ylläpitämiselle eri kulttuurien välillä, pitäen näin yllä etäisyyttä eri ryhmien edustajien välillä. Suvaitsijoiden ja suvaittujen välinen hierarkia estää tasa-arvoisen tilanteen ja aidon vuorovaikutuksen kehittymistä. (Kupiainen 2003, 252.)

Oman itsen määrittely rasistiksi on kuitenkin mahdollista, jos omat kokemukset ovat niin negatiivisia, että niiden koetaan riittävän perusteluiksi omalle suhtautumiselle, vaikka tämä suhtautuminen olisikin vallitsevan normin vastaista. Eräs haastateltava kokee, että hänen suhtautumisensa ei ole hänestä itsestään lähtöisin, vaan toisen ryhmän käytös on tehnyt hänen käytöksestään sellaisen kuin se on; hänet on ikään kuin pakotettu tiettyyn tilanteeseen, mikä ei ole toivottavaa. Näin haastateltava ei tavallaan itse olekaan vastuussa nykytilanteestaan, eikä hän siten itse ole rikkonut normia. Vastuu on siirretty muille.

> *”Emmä tiedä mä en oo koskaan ennen ollut rasisti mut nyt mä olen, noi somalit* (---) *ne on tehnyt musta rasistin.”*

Mitä suuremmat kulttuurierot ovat yhteiskunnassa olevien ryhmien välillä, sitä hankalammin ihmisten kanssakäyminen on yhteen sovitettavissa. Pluralismista puhuttaessa lähtökohtana on kuitenkin ajatus, että on olemassa jokin erilaisista kulttuurisista käsityksistä riippumaton perusta, jonka pohjalta erimielisyyksiä ja konflikteja on mahdollista käsitellä. Tämä merkitsee pluralismin rajojen etsintää sellaisessa yhteiskunnassa, jossa on erilaisia ryhmiä, joilla on toisistaan poikkeava kulttuurinen normijärjestelmä. (Pitkänen 2003, 268.) Toisin sanoen maailmankuva täytyy muokata uudelleen uutta tilannetta vastaavaksi. Tässä

prosessissa vanhat luokittelujärjestelmät kyseenalaistuvat ja identiteetin merkitys korostuu, koska se kertoo yksilön sijainnin uudessakin tilanteessa.

Toleranssin kasvu kulttuuristen ryhmien välillä ei ole automaattinen seuraus erilaisten kulttuuristen ryhmien välisestä vuorovaikutuksesta, kuten ei ole myöskään ristiriitojen lisääntyminen. Kanssakäyminen vieraan kulttuurin kanssa voi johtaa ryhmäidentiteettien ja niihin liittyvien stereotyyppisten ajatusten vahvistumiseen, sen sijaan, että kulttuurierojen luonnetta koskeva ymmärrys lisääntyisi. Usein jatkuva kontakti ja vuorovaikutus erilaisten yhteisöjen välillä johtaa hankaukseen ja ristiriitoihin, eikä vuorovaikutus lopulta johda kulttuurierojen katoamiseen. Tämä ei kuitenkaan ole itsestäänselvä tai ainoa mahdollinen kehityskulku. Kupiainen peräänkuuluttaa vastavuoroisuuteen ja tasa-arvoon perustuvaa yhteistyötä eri ryhmien välillä. Yhteistyö voi olla pientä ja arkista, mutta Kupiaisen mielestä se on lopulta ainoa kestävä tapa muodostaa kestävää monikulttuurisuutta. (Kupiainen 2003, 256.)

Oman identiteetin puolustaminen on normaalia niille, joilla sellainen on – eli kaikille. Identiteetin puolustamista ei saisi heti leimata rasistiseksi. Jos näin tehdään, voi hyvinkin suuri osa valtaväestöstä joutua kyseisen käsitteen määrittelyn piiriin silloin, kun maahanmuuttajaväestön suhteellinen lukumäärä kasvaa sellaiseksi kuin se Itä-Pasilassa on. Pitäisi kyetä erottamaan selkeä häiriökäyttäytyminen uuden tilanteen sulattelusta. Tietysti identiteetin suojelu voi saada negatiivisia tai liiallisia muotoja. Toisaalta tilanteen pitäisi lakata olemasta ”uusi” jonkin ajanjakson jälkeen. Lisäksi pitää osata varoa rasismin pukemista oman identiteetin suojelun viittaan, mihin Jokisalo viittaa todetessaan, että etnopluralistisen käsityksen mukaan kansojen eloonjäämisen edellytyksenä on niiden oman kulttuurisen identiteetin säilyttäminen (Jokisalo 2003, 25).

Rasistista ulkomaalaisvastaisuutta voidaan perustella luonnollisena toimintana, jos kulttuurien sekoittumista pidetään uhkana ihmiskunnan moninaisuuden säilymiselle. Kulttuurien sekoittumisen voidaan kokea johtavan yhteen maailmanlaajuiseen sivilisaatioon, minkä estämiseksi kulttuurisen ominaislaadun säilyttäminen edellyttää muukalaisvihaa. Muukalaisviha voidaan näin kuvata ihmisen ja kansan luonnolliseksi puolustusmekanismiksi, jolloin sitä voitaisiin pitää universaalina inhimillisenä tunteena ja reagointitapana, pahuuden ilmauksen sijaan. Tällä perustelulla ulkomaalaisten maahanmuuttoa voidaan rajoittaa nimittämällä käytäntöä oman identiteetin ja kulttuurin arvostuksena, siinä missä

kyseinen käytäntö suojelisi muidenkin kulttuurien käytäntöjä. (Jokisalo 2003, 25-26.) Tämänkaltainen retoriikka unohtaa täysin sen seikan, että kaikki kulttuurit ovat jo nyt tulosta muutoksesta ja sekoituksesta. Muukalaisvihan perustelu kuvitellun yhteisön kulttuurisen eheyden säilyttämisellä ei ole hyväksyttävää. On kuitenkin ymmärrettävä, että identiteetin muodostuminen erilaisten väestöryhmien välisessä kanssakäymisessä saattaa olla työläs prosessi molemmin puolin, sekä vähemmistön että enemmistön kannalta.

6.3 Kieli – näkymätön este

Myös kielimuuri koetaan tärkeäksi kontaktia ennaltaehkäiseväksi tekijäksi. Vaikka joidenkin maahanmuuttajien kielitaitoisuudesta ollaan tietoisia, juttelemaan menemistä kartetaan pelkästään sen mahdollisuuden takia, että yhteistä kieltä ei löytyisikään. Jos keskustelunaihe tulisi olemaan negatiivinen, olisi joidenkin haastateltavien mielestä mahdollista, että kielitaidottomuutta teeskenneltäisiin. Näin kielimuuri ei ole ainoastaan faktuaalinen mahdollisuus, vaan se voidaan kokea aktiivisena torjunnan keinona maahanmuuttajien taholta silloin, kun jotakin negatiivista seikkaa ei haluta käsitellä. Jos maahanmuuttajaväestön koetaan haluavankin pysyä erillään, kontaktin ottaminen on yhä vaikeampaa. Yhteisen kielen puuttuminen estää myös jokapäiväisen ”small-talkin”, mitä kautta monet yhteisen kielen käyttäjät saattavat tutustua toisiinsa.

> *”Se tekee varmaan se kielitaidottomuus sen ettei ole kontakteja kun tulee vastaan niin ei voi sanoa mitään silloin ei tule minkäänlaista kontaktia siitä. Se on ihan niinkuin vieraat ihmiset vain kohtaa, vaikka paikalliset ihmiset saattaa sanoa että tuleepas lunta vaikka ei tunnekaan.”*

6.4 Oman ryhmän toiminnan määrittely yksilön oman toiminnan perusteluna

Haastateltavien kertomat kokemukset maahanmuuttajista liittyvät suurimmaksi osaksi negatiivisiin tilanteisiin. Se johtunee osittain siitä, että negatiiviset asiat jäävät pidemmäksi aikaa mieleen. Positiivista tai ”normaalia” kanssakäymistä ei tule huomioitua samalla tavalla. Lisäksi omakin ryhmä voidaan määritellä negatiivisesti, millä selitetään omaa suhtautumista toiseuteen. Toisaalta erään haastateltavan mainitsema ”metsäkansa” voi

merkitä positiivista määrettä haastateltavalle, kun se tutkimuksen tekijälle näyttäytyy lähinnä taantumuksen ja jälkeenjääneisyyden synonyyminä. ”Metsäkansa” näyttäytyy tässä yhteydessä vastakohtana hyväksynnälle. Oman ryhmän negatiivinen määrittely saattaa helpottaa oman suhtautumistavan legitimointia silloin, kun se on kielteinen tai torjuva. Haastateltava viittaa monikon ensimmäisellä kaikkiin suomalaisiin.

> *”Me ollaan liian semmosia metsäkansaa vielä et me ei niinku jollain tavalla hyväksytä.”*

Stigmatisoidessaan suomalaisuutta itserasistinen puhetapa saattaa kertoa, mikä on yhteisön näkökulmasta vielä siedettävää toimintaa. Norminvastainen toiminta on yhteisölle ominaista, jolloin se ei ole yhteisön yksittäisen jäsenen vika tai ominaisuus. Tämänkaltainen puhe mahdollistaa ja saattaa myös tehdä helpoksi henkilökohtaisen osallisuuden myytin mukaiseen toimintaan. (Ruuska 1999, 301.)[2] Myyttinä on tässä tapauksessa suomalaisten metsäkansaisuus, mikä leimaa sekä yksilöä että suomalaisia ryhmänä. Näin haastateltava perustelee hyväksymättömyyden vetoamalla ”metsäkansaan”. Haastateltava perustelee toimintaa sen subjektiivisen representaation mukaisesti, mikä hänellä on suomalaisista. Tämänkaltainen metsäkansalla perustelu ei voi toimia sellaisen henkilön kohdalla, jonka representaatio suomalaisista ei vastaa tätä kuvaa. Toisaalta tämänkaltainen ”kulttuurin kautta puhuminen” helpottaa vuorovaikutusta, ja voi myös auttaa kasvojen säilyttämisessä keskustelukumppanin silmissä (Ruuska 1999, 301). 1990-luvulla suosituin suomalaisuuden pelkistys oli Apon mielestä ”metsäläisyys” (1998, 84). Haastateltavat kuvasivat suomalaisuutta muun muassa myös sellaisilla adjektiiveilla kuin nöyrä, jäyhä, tiukkapipo, ja itsekäs.

Oman ryhmän negatiivinen määrittely saattaa auttaa legitimoimaan omaa suhtautumista toiseuteen, mutta mistä tällainen määrittely alkuaan on peräisin? Apon (1998) mukaan tämä määrittely juontuu sosiaalisesta jännitteestä, joka on syntynyt eliitin halusta korostaa eroavaisuuttaan kansanihmisistä ja näiden elämänmuodosta. Tällä tavoin kansakuntaa rakentanut eliitti on pyrkinyt erottautumaan työväestöstä, maanviljelijäväestöstä ja porvaristosta (Apo 1998, 90). Apo pitää itserasismin käsitettä käyttökelpoisampana kuin ”pilatun identiteetin” käsitettä, silloin kun pyritään kuvaamaan kielteisiä suomalaisuuden

[2] Artikkelissaan ”Negatiivinen suomalaisuuspuhe yhteisön rakentajana” Ruuska käsittelee suomalaisten itsensä muodostamia puhuntoja suomalaisuudesta. Ruuskan loppupäätelmänä on, että herrapuheessa ja kansapuheessa on läsnä yhteisöä rakentavia piirteitä silloinkin, kun puhe näyttää koskevan perustavanlaatuisia eroja kansalaisten välillä. (Ruuska 1999.)

malleja ja siihen liittyviä stigmoja tai negatiivisuuden stereotypioita. Tämä johtuu puolestaan siitä, että suomalaiset ovat itse syypäitä identiteettinsä pilaamiseen. Negatiivisia suomalais-kuvia suomalaiset ovat itse perustelleet biologisilla ja kulttuurisilla tekijöillä. (Apo 1998, 85, 120.) Puhe suomalaisuudesta ei ole kuitenkaan ainoastaan negatiivista tai positiivista, vaan näitä molempia ja niiden välimuotoja, myös samanaikaisesti (Apo 1998, 88-89).

Oman kuvitellun yhteisön koskemattomuuden puolustaminen esiintyy puheessa isänmaallisuudesta, missä peräänkuulutetaan uskollisuutta yhteisille arvoille ja yksilön alkuperälle. Tämänkaltaisen ajattelun mukaan yksilön tulee tunnistaa alkuperänsä, ja olla tälle myös uskollinen. Seuraavassa katkelmassa haastateltava kuvaa selkeästi tutkimuksen viitekehyksen käsitettä identiteetti, joka kertoo yksilölle tämän alkuperän ja sen ryhmän, jolle tämän tulisi osoittaa uskollisuutta. Haastateltavan näkemyksen mukaan tämän alkuperäisen lojaliteetin vaihtaminen uuteen ei vaikuta mahdolliselta, ainakaan rehellisesti. Joskin tässäkin on haastateltavankin mukaan yksilökohtaisia eroja.

> *”Jos ihminen ei halua sanon näin tunnustaa minkämaalainen hän on,minusta aina tuntuu että jotain on vialla, et minä kävisin sanomaan jossain että minä olen saksalainen tai ranskalainen niin minusta tuntuis ihan hullulta peitellä että niin paljon täytyy olla isänmaanrakkautta ja syntymämaan rakkautta että sen tunnustaa taikka on sitä mitä on sitä mää en osaa sanoa mistä tää tulee tämmöinen, eikö se oo vähän joka ihmisellä, sisäänrakentunut asia.”*

Ajatukseen kulttuurisesta alkuperästä voidaan liittää sekä negatiivisia että positiivisia konnotaatioita. Kulttuuri voidaan nähdä taakkana tai rikkautena. (Suurpää 2002, 48.) Kuten edellinen haastattelukatkelma osoittaa, oma alkuperä voidaan nähdä myös neutraalina ja muuttumattomana seikkana.

”Vähemmistön erilainen elämäntapa voi synnyttää uhan tunnetta” (Allardt & Starck 1981, 27). Mitä erilaisempi elämäntapa on, sitä suurempi voi olla myös uhantunne. Kun vähemmistön kulttuurinen erilaisuus yhdistyy jollakin alueella kyseisen vähemmistön huomattavaan lukumääräiseen kasvuun suhteessa valtaväestöön, voi seurauksena olla uhan tunteen lisäksi suoranaista pelkoa oman elämäntavan puolesta. Elämäntavalla tarkoitan tässä normeja ja tapoja. Vähemmistön nousu lukumääräisesti vahvemmaksi tietyssä paikassa koetaan herkästi uhkatekijäksi. Maahanmuuttajaväestön keskittyminen koettiin huonoksi seikaksi, koska silloin valtaväestö saattaa jäädä jalkoihin kyseisellä alueella. Osalla

haastateltavista on sellainen käsitys, että poismuuttopäätöksiä on tapahtunut Itä-Pasilassa kantaväestön keskuudessa maahanmuuttajaväestön lukumääräisen paikallisen keskittymisen seurauksena. Siten Hynysen (2005, 527) ajatus korttelin kippaantumisesta ei välttämättä ole kovinkaan kaukainen ajatus. Monikulttuurisuus voidaan kuitenkin kokea rikkautena, kunhan se ei mene liiallisuuksiin, mikä tarkoittaa sitä, että kantaväestö pysyy selvästi valtaväestönä.

6.4.1 Hyvä asuinalue

Keskeisin yhdistävä tekijä haastatteluissa on kokemus Itä-Pasilasta hyvänä asuinalueena. Tätä havaintoa selittää varmasti haastateltavien pitkä asuinaika kyseisellä alueella. Kaikki haastatellut ovat asuneet alueella vähintään 1980-luvulta alkaen yhtäjaksoisesti. Alueella pitkään olleet ovat todennäköisesti sellaisia, jotka ovat alueeseen tyytyväisiä. Toisaalta myös haastatteluihin on kahdestakin eri syystä saattanut valikoitua sellaisia henkilöitä, joilla on positiivinen käsitys omasta asuinalueestaan. Ensinnäkin, lumipallo-otannassa jo haastatellut henkilöt voivat antaa mieluummin sellaisten henkilöiden yhteystietoja, joilla on heidän käsityksensä mukaan positiivinen kokemus alueesta. Toiseksi, haastatteluihin voivat herkemmin suostua positiivisen kokemuksen omaavat henkilöt. Itä-Pasilan parhaimpina puolina mainitaan joka kerta liikenne ja sijainti solmukohdassa, josta pääsee tarvittaessa joka suuntaan nopeasti ja sujuvasti.

Myös palveluiden hyvää saatavuutta korostetaan. Kaikki haastateltavat kokevat Pasilan osana ydinkeskustaa, eikä kukaan haastateltavista pidä Pasilaa lähiönä. Toisaalta haastateltavat ovat tietoisia varsinkin Itä-Pasilan heikosta kuvasta sellaisten henkilöiden mielikuvissa, jotka eivät siellä asu. Vallitsevan asiaintilan onnistunut legitimointi on yksi tyytyväisyyden kulmakivi. Eräs haastateltavista totesi osuvasti:

> ”*Liian kauan asunut niin kaikki tuntuu hyvältä.”*

Asuinalue koetaan siis hyvänä asumisen paikkana, vaikka maahanmuuttajaväestön vaikutus olisikin koettu neutraaliksi tai negatiiviseksi. Tämänkaltainen suhtautuminen ehkäisee ”korttelin kippautumista”, jonka Hynynen on esitellyt mahdollisena seurauksena eri ryhmien epäonnistuneesta kanssakäymisestä. Tosin alueella kauan eläneet voivat pitää tiukemmin kiinni positiivisista näkemyksistään, kuin sellaiset henkilöt, jotka ovat eläneet alueella vähemmän aikaa. Alueelle juurtuneen asukkaan aluetietoisuus voi olla niin vahva, että näkemys alueen tilasta ei helposti muutu.

Haastateltavat eivät koe muita alueita kovin merkityksellisiksi, sikäli kun ne eivät ole oleellisia omien toimien kannalta. Siten vain oma alue on arjen kokemisessa oleellinen – tämän aineiston pohjalta ei ole havaittavissa minkäänlaista negatiivisten asioiden keskittämistä jollekin toiselle alueelle. Tosin erilaisista hierarkioista eri kaupunginosien välillä haastateltavat kyllä ovat tietoisia.

Myös vuodenajoilla on oma merkityksensä kulttuuristen erojen huomaamisessa. Kesäaikana ulkona oleskelusta tulee houkuttelevampaa, jolloin piha-alueesta tulee asujaimiston yhteistä tilaa, mikä saattaa huonossa tapauksessa kärjistää tilannetta, koska vuorovaikutustilanteet lisääntyvät. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole mahdollista sanoa, toimiiko piha-alue kesäaikaan yleisesti yhdistävänä vai erottavana tekijänä. Todennäköisesti piha yhteisenä oleskelutilana kuitenkin lisää vuorovaikutuksen intensiteettiä.

”(---) ei siellä oo enää valkolaisii siellä pihalla.”

6.4.2 Kantaväestön vaatimukset

Haastateltavilla on erilaisia näkemyksiä siitä, minkälaisissa merkeissä vähemmistön ja valtaväestön akkulturaatioprosessin tulisi tapahtua. Osalle akkulturaation tulisi olla assimilaatiota, kun taas osa korostaa integraation tärkeyttä. Assimilaatioprosessi ei kuitenkaan tapahdu sitä vaativien henkilöiden mukaan siten kuin he haluaisivat, mikä johtuu siitä, että heidän mielestään maahanmuuttajaväestö ei yleisesti ottaen edes tunnu haluavan valtaväestöön sulautumista. Tämä aiheuttaa turhautumista. Kaikkia maahanmuuttajia koskevaa yleistystä ei kuitenkaan herkästi tehdä. Positiivisetkin poikkeustapaukset voivat siis jäädä mieleen.

”Pitää tässäkin lähteä siitä että kaikkea ei voi yleistää, täällä on sellaisia perheitä hyvinkin paljon jotka ovat mielestäni aika hyvin sopeutuneet meidän suomalaisten elintapoihin tällä alueella. On valitettavan paljon, liian paljon sellaisia perheitä, jotka eivät tunnu sopeutuvan meidän tapoihin, järjestysmääräyksiin ja ohjeisiin, he elävät miten haluavat tai sitten heidän tavallaan, miten he ovat entisessä maassaan asuneet ja joskus on tullut aika kiivaitakin yhteenottoja.”

Myös molemminpuolista sopeutumista korostavat haastateltavat haluavat pitää selkeästi kiinni suomalaisuuden piirteistä. Maahanmuuttajaväestön läsnäolo voidaan kuitata olankohautuksella siihen asti, kunnes se konkretisoituu jonkinlaisena vaatimuksena, tai muutoksena ympäröivissä olosuhteissa. Haluttomuus oppia tai kyvyttömyys oppimiseen voidaan selittää joidenkin haastateltavien mukaan ”huonolla asenteella”.

Haastateltavia yhdistää sellainen käsitys, että ulkomaalaistaustainen väestönosa ei juurikaan ole tekemisissä kantaväestön kanssa Itä-Pasilassa. Maahanmuuttajien halukkuus kanssakäymiseen kyseenalaistetaan herkästi. Tämä koetaan lähinnä ”luonnollisena”, tai melkein itsestäänselvänä asiaintilana, mille näyttäytyy syyksi kulttuurien erilaisuus ja vuorovaikutuksen hankaluus kielimuurista johtuen. Yhdessä haastattelussa eri väestöryhmien erossa pysyminen selittäytyy kuitenkin urbaanille ympäristölle ominaisella anonymiteetillä; väestörikkaassa kaupunkiympäristössä on normaalia, että vuorovaikutus muihin alueella asuviin jää vähäiseksi tai olemattomaksi. Maahanmuuttajien keskittyminen, tai paremminkin keskittäminen, voidaan myös kokea yhdeksi tekijäksi, mikä ehkäisee valtaväestön ja vähemmistön välisen vuorovaikutuksen syntyä. Tarpeeksi lukuisa maahanmuuttajaväestö muuttuu itseriittoiseksi, jolloin sen ei katsota tarvitsevan sosiaalista kanssakäymistä valtaväestön kanssa.

> *”(---) sit kun sanotaan tulis yks tai kaks perhettä niin ne varmaan ystävystyis ja olis pakkokin hakee kavereita kantaväestöstäkin, mutta nyt heille riittää ne omat piirit kun heitä on noin paljon.”*

Sellaisessa kommunikatiivisen kyvyttömyyden edesauttamassa tilanteessa, jossa ulkomaalaista vähemmistöä kohtaan ei tunneta kiinnostusta eikä sitä katsota tarvittavan, voidaan vakiinnuttaa ”kulttuurisen välttelyn” menettelytapa. Tällöin kansallisen identiteetin vahvistaminen näkyy sosiaalisten piirteiden ja kulttuuristen samankaltaisuuksien yhdistämisessä valtaväestön keskuudessa. Vähemmistö voi puolestaan kokea tämän kulttuuriseksi poissulkemiseksi. (Sabour 2003, 112-113.) Tästä saattaa olla seurauksena molemminpuolinen toisen välttely, mikä on itseään koko ajan vahvistava kehä, jonka seurauksena kulttuurinen sopivuus ei lisäänny, kontaktit jäävät väistämättömien negatiivisten kohtaamisten varaan ja kanssakäyminen vaikeutuu. Mikäli maahanmuuttajaväestö jää ”persoonattoman abstraktion” (ks. Berger & Luckmann 2002, 44) tasolle, eli henkilökohtaiset kokemukset jäävät kokonaan puuttumaan, mielikuva voi muodostua kokonaan toisen käden tietojen kautta.

”Meiän talossa ei onneks asu, mutta mitä mä nyt olen kuullut noilta tuttavilta ja puolituttavilta niin on niillä melkosia ongelmia toisilla siellä (---)”

Vaikka sekä valtaväestö että maahanmuuttajat pitäisivät integroitumista parhaana vaihtoehtona maahanmuuttajaväestölle, valtaväestö voi kuitenkin luulla, että maahanmuuttajat suosivat enemmän valtaväestöstä eristäytymistä, vaikka tämä vaihtoehto olisikin kaikkein vähiten suosittu maahanmuuttajien keskuudessa. Näennäinen yksimielisyys ei siten välttämättä riitä, varsinkin kun integraatio pelkkänä käsitteenä voi tarkoittaa maahanmuuttajille ja valtaväestölle erilaisia asioita. Syrjintä voi jatkua valtaväestön ennakkoluulojen vuoksi riippumatta siitä, millaista kanssakäymistä maahanmuuttajaväestö todellisuudessa toivoisi. (Jasinskaja-Lahti & Liebkind 2005, 377.) Tämän mallin mukaisesti noidankehän katkaisemin olisi kiinni enemmänkin tiedonkulun onnistumisesta kuin asennemuutoksesta.

Maahanmuuttajaväestön keskittymisessä voidaan nähdä ainakin kaksi kantaväestön kannalta negatiivista seikkaa. Ensinnäkin kulttuurisen erilaisuuden lisääntyminen saattaa tuntua uhkaavan valtaväestön määrittelyvaltaa, ja vähemmistön mahdollisuus eristäytyä oman yhteisönsä sisälle saattaa lisätä ennakkoluuloja vähemmistöä kohtaan. Allardtin ja Starckin 1981 esittämän oletuksen mukaan lisääntyvä informaation välitys heikentää eristäytyneiden miljöiden mahdollisuuksia säilyä. Joustavuuden ja eristettyjen alueiden ylläpitämisen mahdottomuuden he näkivät yhteiskuntaa järjestävinä periaatteina, joiden he ajattelivat lieventävän etnisyyden ilmenemismuotoja. Tämän seurauksena he ajattelivat vakavien väkivaltaisten etnisten ristiriitojen vaaran vähenevän. (Allardt & Starck 1981, 46.) Haastateltavien halu hajasijoittaa maahanmuuttajat on loogisessa yhteydessä sulautumisen vaatimukseen. Hajasijoittaminen ei kyseenalaista valtakulttuurin asemaa siinä missä keskittäminen.

Edellä mainittujen kirjoittajien ajatus etnisyydestä rinnastetaan tässä nyky-Suomessa tapahtuvaan akkulturaatioprosessiin valtaväestön ja maahanmuuttajaväestön välillä. Eri väestöryhmien sijoittuminen alueellisesti on totta, mutta haastatteluaineiston perusteella sosiaalinen vuorovaikutus ei tietyllä alueella välttämättä lisäänny samassa mittakaavassa (tämänkin käsityksen yleisyyden kontaktien vähäisyydestä voi varmistaa kyselyllä). Ryhmien väliset rajat ovat edelleen olemassa, eikä yksilöiden subjektiivisuuden merkityksen korostuminen ole poistanut kategorisoinnin tarvetta sosiaalisen todellisuuden jäsentämisessä.

Vaikka maahanmuuttajataustaisen vähemmistön lukumäärä Pasilassa on viime vuosina kasvanut selvästi, ei se ole ainakaan kaikkien mielestä lisännyt positiivisen kanssakäymisen määrää, vaan päinvastoin.

6.4.3. Maahanmuuttajuus ja sukupolven vaihtuminen

Myös lapset saattavat näyttäytyä eri ryhmien välissä ikään kuin epävarmoina toimijoina, jotka ovat toistaiseksi kahden kategorian välissä. Toisaalta tämä voidaan kokea tulevaisuuden kannalta hyväksi asiaksi, toisaalta huonoksi. Lasten voidaan kokea hyväksyvän helpommin rinnakkaiselo eri ryhmän kanssa, mikä saatetaan kokea miinukseksi perinteisen suomalaisuuden kannalta, jos tähän hyväksyntään sisältyy sellaisten tapojen omaksuminen, joita ei pidetä hyvinä.

> *”(---)ja huom ne on nää somalilapset jotka kiljuu siellä, ei suomalaiset lapset.(---) Ja siellä on muutama suomalainen lapsi sitten,(---) mä huomasin et se tarttuu se huutaminen niihinkin.”*

Toisaalta kykyä vastata monikulttuurisuuden vaatimuksiin voidaan pitää nuoremman polven ominaisena piirteenä ja viitteenä suvaitsevaisuudesta. Siten lapset voivat näyttäytyä yhtäaikaisesti sekä uuden, edistyneemmän suomalaisuuden edustajina, kuin myös mahdollisina vanhan suomalaisuuden hylkääjinä.

> *”Nuoret on paljon suvaitsevaisempia, kyllä mää huomaan meidänkin nuorista, me kun on sodan aikaan eletty* (---) *kyllä se on muuttunut tässä munkin aikana ihan muuttunut paljon, nuoret on paljon kansainvälisempiä kuin vanhat parrat, ja hyvä on. Eihän kukaan maa voi eristäytyä”*

Lapset ovat avainasemassa tulevaisuuden muotoutumisen kannalta, mikä voi olla syynä siihen, että lapsia ”suojellaan” vieraan kulttuurin vaikutukselta. Yhden haastateltavan mukaan tehdyt muuttopäätökset tapahtuivat osittain juuri lasten kasvuympäristön perusteella; vieraat tavat eivät olisi olleet hyväksi. Aikuisia pidetään valmiina pitämään tavalla tai toisella ne rajat voimassa, jotka he ovat aikaisemmin oppineet. Lapset siis pidetään erillään muutoksesta ympäröivässä yhteisössä, koska he voisivat olla turhan alttiita sopeutumaan tuohon muutokseen. Tämä pätee myös näkemykseen maahanmuuttajista, joiden aikuisten tietoisuutta omasta kulttuuristaan voidaan pitää niin vahvana, että heidän sulautumisensa näyttää hyvin vaikealta, kun taas lapset ovat todennäköisiä sulautujia synnyttyään ja elettyään lapsuutensa Suomessa.

”Kun ne on tarpeeksi kauan ja ne saa kavereita täällä niin ehkä ne muuttuu sitten.”

Aikuiset ovat siis ”turvassa” omissa ryhmissään sekä valtaväestössä että maahanmuuttajaväestössä, kun taas lapset voivat saada vaikutteita sekä vähemmistöstä että enemmistöstä. Maahanmuuttajataustaiset lapset voidaan myös kokea tulevaisuuden uhkana, sikäli kuin heidän kotiutumisensa ei mahdollisesti onnistu.

”Pikku hiljaa kun ne tulee murrosikään, niin se voi olla että muutaman vuoden päästä on pikkasen ongelmia.”

Siirtolaisryhmän luonne muuttuu silloin, kun siihen alkaa kuulua yhä enemmän toisen sukupolven siirtolaisia. Ongelmat voivat muuttua erilaisiksi ja niistä voi tulla vakavampia. Siirtolaisten alhaisempi sosiaalinen asema ja hierarkkinen kulttuurinen työnjako huomataan sitä helpommin, mitä pidempään ryhmä on asunut maassa. (Allardt & Starck 1981, 91.) Toisaalta maahanmuuttajien sosiaalisen aseman ei pitkän oleskelun jälkeen enää pitäisi poiketa valtaväestöstä. Millä perusteilla on edes olemassa toisen sukupolven siirtolaisia? Käsite on kyseenalainen, mutta kuitenkin käytössä, mikä edesauttaa erotteluiden tekemistä eri ryhmien välillä. Suomessa ollaan siinä pisteessä, jossa voidaan pian puhua maahanmuuttajien toisesta sukupolvesta, ainakin huomattavasti laajemmassa mittakaavassa kuin aikaisemmin. Tämä kyseinen kategorisoiva luokittelu on kuitenkin terminä kyseenalainen, koska Suomessa syntyneen ja Suomessa koko ikänsä asuneen henkilön kohdalla on turhaa puhua enää maahanmuutosta. Henkilön muuttohistoriaan vetoaminen pitää yllä tämän eroavaisuutta valtaväestöstä.

7. Päätelmät

Tämän tutkimuksen haastatteluaineiston mukaan alueen representoiminen ei välttämättä ole yhteydessä siihen, miten maahanmuuttajaväestön koetaan vaikuttavan omaan elämään. Asuinalue voidaan kokea hyvän asumisen paikaksi, vaikka maahanmuuttajaväestöön ei olisikaan positiivisia kontakteja. Nämä asiat voidaan pitää toisistaan erillään. Suhtautuminen asuinalueeseen voi olla positiivinen ja sosiaaliseen toiseen negatiivinen. Toisaalta haastateltavilla on ollut pitkä kokemus kohdealueella asumisesta jo ennen maahanmuuttaja-

taustaisen väestön läsnäolon vahvistumista, mikä voi vaikuttaa näkemyksiin alueesta ja sen sosiaalisesta järjestyksestä. Vakiintuneet näkemykset eivät muutu helposti.

Haastateltavat vaativat maahanmuuttajaväestöltä suomalaisen yhteiskunnan tapojen opettelua ja kunnioittamista, sekä arvojen tunnustamista. Maahanmuuttaja saa kuitenkin pitää identiteettinsä ja hän voi tiedostaa alkuperänsä ja olla ylpeä siitä. Tämä tietoisuus ei haastateltavien näkemyksen mukaan saa kuitenkaan olla kilpailevassa asemassa suomalaisten vastineidensa kanssa. Tätä suhtautumistapaa voi kutsua tiiviin integraation vaatimukseksi, jonka mukaan maahanmuuttajan ei tarvitse edes yrittää assimiloitua täydellisesti, mutta perusteellinen suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisen kompetenssin omaksuminen on edellytys arvostuksen saamiselle. Siten suomen kielen oppiminen on tärkeää. Monikulttuurisuus koetaan huonona asiana, jos sen edistämisen nimissä valtaväestö joutuu muuttamaan omia tapojaan ja totuttuja käytäntöjään.

Haastatteluiden perusteella voidaan todeta, että näkemykset maahanmuuton vaikutuksista arkeen vaihtelevat positiivisen ja melko negatiivisen välimaastossa. Perusvireenä on kuitenkin − ilmeisesti kontaktien vähäisyydestä johtuva − kysyvä epätietoisuus. Myös suoranaista pelkoa esiintyy. Pekonen (1998, 135) päätyi samansuuntaisiin päätelmiin oman haastatteluaineistonsa perusteella. Epärealistista retoriikkaa kulttuurisen homogeenisyyden palauttamisesta ei haastatteluissa esiintynyt. Maahanmuuttajaväestön läsnäolon oikeutusta ei myöskään kyseenalaistettu, ainoastaan olemisen tapa.

Yhdelle kansalle ominainen kansallinen kulttuuri on modernin ajan tuotos. Läntisissä yhteiskunnissa alueeseen, uskontoon tai kansaan kohdistunut uskollisuus ja identifikaatio ovat asteittain siirtyneet kohdistumaan kansalliseen kulttuuriin. (Hall 1999, 46.) Näin stereotyyppiset käsitykset erilaisten kulttuuristen ryhmien välillä ovat kukoistaneet ja rajanvedot ovat perustuneet eron tekemiseen meidän ja heidän välillä.

Kansallisvaltion ja nationalismin kehityskulku on muokannut käsitystä kuvitellusta yhteisöstä, joka homogeenisena kulttuurisena ja väestöllisenä saarekkeena on erottautunut muista saarekkeista. Ja totta onkin, että eri ryhmillä on itselleen tunnusomaisia piirteitä, joiden perusteella niitä voidaan erotella muista. Yksittäisille ja erityisille saarekkeille perustuva maailmankuva on kuitenkin tullut kyseenalaistetuksi eri ryhmien vaihtaessa tuota saareketta. Silloin kun puhutaan maahanmuutosta ja monikulttuurisuudesta, monikulttuuri-

suuden käsitteen vastinparina on ”monokulttuuri”, joka on juuri kuviteltu yhteisö, symboleissa ja jokapäiväisissä käytännöissä aikojen saatossa yhä uudelleentuotettu. Paradoksaalisesti nationalismin idea on mahdollistanut monikulttuurisuuden synnyn. Strukturalistista näkemystä lainaten voidaan kärjistäen todeta, että ilman käsitystä yhtenäisestä kulttuurista ei voisi olla olemassa ajatusta kulttuurin sekoittumisesta tai väestön pluralisoitumisesta. Valmiiksi sekoittunut väestö voisi tietysti sekoittua enemmän, mutta Suomessa kuva kansan homogeenisyydestä on ollut erittäin vahva. Perusta nykyprosessille on siis luotu jo silloin, kun suomalaisuuden representaatioita alettiin tuottaa rajanvedoiksi muita ryhmiä vastaan.

Erilaisten kulttuuristen ryhmien välinen kamppailu vallitsevista säännöistä tapahtuu Suomessa kenties myöhempään kuin monissa sellaisissa maissa, joissa maahanmuuttoa on tapahtunut huomattavassa määrin jo aikaisemmin kuin 1990-luvulta lähtien. Toistaiseksi tilanne on pysynyt kontrollissa. Vallitsevan normijärjestelmän kyseenalaistuminen aiheuttaa kuitenkin eräänlaisia yhteisön kasvukipuja, kun sekä valtaväestö että uusi maahanmuuttaja-väestö totuttelevat toisiinsa. Totuttelu uuteen vaatii aina aikansa, eikä se ole täysin mutkaton prosessi. Kasvamiseen kuuluu yhtälailla onnistumisia ja takaiskuja.

Kulttuurisen moninaistumisen prosessi vaikuttaa molempiin osapuoliin, eikä valtaväestöä pidä jättää siihen uskoon, että se joutuu yksipuolisesti sopeutumaan yhteiskunnan muutokseen. Yleensä keskitytään vain maahanmuuttajaväestön pärjäämisen uudessa tilanteessa, ja enemmistön oletetaan pysyvän muuttumattomana. Näin ei kuitenkaan ole, sillä muutos näkyy kuitenkin valtaväestönkin elämässä. Joillakin alueilla muutos on kouriintuntuva ja jokapäiväiseen arkeen vaikuttava seikka, joka voi saada hyvinkin konkreettisia muotoja. Yksilötasolla tilanne voi pahimmillaan olla ahdistava. Kaikilla nyky-Suomen asukkailla ei enää ole, eikä voikaan olla, samaa kulttuurista kompetenssia. Erilaisten arvojärjestelmien vallitsevuuden ja yhteensopivuuden etsintä saa vanhat käsitykset natisemaan, ja joskus rajojen hakeminen saa rajujakin muotoja. Ryhmien välinen kanssakäyminen neuvotteluprosessina on kuienkin ainoa väylä etenemiselle, vaikka siitä aiheutuukin työtä, ja ehkä tuskaakin, molemmille, tai kaikille mukana oleville osapuolille.

Eristäytyminen on huono vaihtoehto, koska se ei vie tilannetta eteenpäin. Muuttuva yhteiskunta tarvitsee kommunikointia siitä suunnasta, mihin se on menossa. Jos jokin osapuoli sulkeutuu tuosta neuvottelusta ulos, se aiheuttaa varmasti kyseiselle osapuolelle

turhautumista, mikä puolestaan johtaa ennen pitkää konflikteihin. Myös enemmistö voi kokea ainakin paikallisesti, että se jää tuosta neuvotteluprosessista ulkopuoliseksi.

Maahanmuuttajien alueellisen keskittymisen dynamiikan seurausten eroja suhteessa hajasijoittumiseen voitaisiin tutkia määrällisellä tutkimuksella tarkastelemalla alueita, joilla maahanmuuttajat ovat lähinnä ”persoonaton abstraktio”. Näillä alueilla elävien ihmisten representaatioita maahanmuutosta tulisi verrata näkemyksiin, joita on sellaisilla ihmisillä, jotka asuvat alueilla, joilla maahanmuuttajat ovat konkreettinen tekijä jokapäiväisessä elämässä. Näin voitaisiin lisätä ymmärrystä kontaktien vaikutuksesta asenteisiin ja toisen käden tiedon merkityksestä asenteiden kehittymisessä maahanmuuttoa kohtaan.

Rajojen ylläpitäminen on normaalia ja jossakin määrin myös välttämätöntä identiteetin säilymisessä, ja oikeiden keinojen löytäminen rajojen ylläpitämiseksi vaatii etsintää, joka saattaa joskus olla hankalaa. Ei kannata kiistää prosessin vaikeutta eikä varsinkaan sen olemassaoloa, koska se saattaa johtaa koko prosessin todelliseen jäätymiseen, minkä seurauksena yhteiskunnassa on erillään eläviä ryhmiä, jotka eivät tunne tai lähesty toisiaan millään tavalla, mikä on omiaan ruokkimaan ennakkoluuloja ja sitä kautta lopulta konflikteja. Ennenkaikkea ei tule kiistää kaikkien osapuolten halua pitää kiinni parhaaksi näkemistään tavoista pyrkiä muokkaamaan uudenlaista monikulttuurista yhteiskuntaa, koska tämä mahdollistaa keskustelun eri näkemyksien välillä. Luokittelut, luokista muodostetut stereotypiat ja identiteetti, tulevat kaikki säilymään yksilön maailman käsittämisen ja itsen paikantamisen työkaluina. Uusien luokitteluiden muodostaminen osana sosiaalisen maailman muutosprosessia tulee tarjoamaan yksilöille niin mahdollisuuksia kuin haasteita-kin myös tulevaisuudessa.

Lähteet

Allardt, Erik & Starck, Christian (1981). *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta*. Porvoo-Helsinki-Juva. WSOY.

Allport, Gordon W. (1992). *The Nature of Prejudice*. 16.painos (alkuteos 1954). Reading, Massachusetts. Addison-Wesley.

Anderson, Benedict (1991). *Imagined communities Reflections on the origin and spread of nationalism*. Uudistettu painos. London & New York. Verso.

Anttila, Erkko (2004). *Paikallisyhteisöllisyys ja sen katoaminen Helsingin seudun työläisesikaupungeissa*. Sosiologia 41:3. Westermarck-seura. 181-194.

Apo, Satu (1998) Suomalaisen stigmatisoinnin traditio. Teoksessa *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti.* (Toim.) Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri. Tampere. Vastapaino. 83-128.

Appadurai, Arjun (1998). *Modernity at large*. Cultural Dimensions of Globalization. 4. painos. Minneapolis & London. University of Minnesota press.

Bauman, Zygmunt (2000). The Making and Unmaking of Strangers. Teoksessa *Debating Cultural Hybridity*. 2. painos. (Toim.) Werbner, Pnina & Modood, Tariq. London and New Jersey. Zed Books Ltd. 46-57.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2002). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. 3. painos. Helsinki. Gaudeamus.

Boje, Thomas P; Steenbergen van Bart & Walby, Sylvia (1999). *European Societies. Fusion or Fission?* London and New York. Routledge.

Bourdieu, Pierre (1985). *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere. Vastapaino.

Bradley, Harriet (1996). *Fractured identities*. Cambridge. Polity Press.

Brochmann, Grete (1996). *European Integration and Immigration from Third Countries.* Oslo. Scandinavian University Press.

Brown, Rupert (1995). *Prejudice. Its Social Psychology*. Oxford UK & Cambridge USA. Blackwell.

Castells, Manuel (1997). *The Power of Identity*. *The information age: Economy, Society and Culture.* Massachusetts & Oxford. Blackwell Publishers.

Douglas, Mary (2000). *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi.* Tampere. Vastapaino.

Duckitt, John (1992). *The Social Psychology of Prejudice*. Connecticut & London. Praeger.

Durkheim, Emile (1990) *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki. Gaudeamus.

Eriksen, Thomas Hylland (1993). *Ethnicity and Nationalism*. London. Pluto press.

Eriksen, Thomas Hylland (1995). *Small places, Large issues An Introduction to Social and Cultural Anthropology*. London. Pluto Press.

Eriksen, Thomas Hylland (2004). *Toista maata johdatus antropologiaan*. Helsinki. Gaudeamus.

Friedman, Jonathan (2000). Global crises, the Struggle for Cultural Identity and Intellec tual Porkbarreling: Cosmopolitans versus Locals, Ethnics and Nationals in an Era of De-hegemonisation. Teoksessa *Debating Cultural Hybridity*. 2. painos. (Toim.) Werbner, Pnina & Modood, Tariq. London and New Jersey. Zed Books Ltd. 70-89.

Grönfors, Matti (1982) *Kvalitatiiviset kenttätyömenetelmät*. Porvoo-Helsinki-Juva. WSOY.

Hacking, Ian (2001). *The social construction of what?*. 7. painos. Cambridge and London. Harvard university press.

Hall, stuart (1999). *Identiteetti.* Tampere. Vastapaino.

Harle, Vilho (1998). *Identiteettipolitiikka, kansainvälisten suhteiden tutkimus ja kriittinen geopolitiikka*. Alue ja ympäristö 27:2. Alue- ja ympäristötutkimuksen seura. 3-20.

Helsingin kaupungin tietokeskuksen verkkojulkaisuja (2005:12). *Ulkomaalaiset Helsingissä. Väestörakenne, muuttoliike, elinkeinot, ja alueellinen sijoittumi-nen.* (Toim.)Sanna Ranto.14.3.2005. <http://www.hel.fi/tietokeskus/julkaisut/pdf/05_03_09_ranto_vj12.pdf>

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001). *Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki. Yliopistopaino.

Hobsbawm, Eric (1994). *Nationalismi*. Tampere. Vastapaino.

Hynynen, Pertti (1997). *Monikulttuurinen Eurooppa-linnoitus*. Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden laitoksen julkaisuja 18.

Hynynen, Pertti (1998). *Löytyykö Helsingin lähiöiden tulevaisuus Euroopasta?* Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 6.

Hynynen, Pertti (2005). *Kun kortteli kippautuu. Etnisten hierarkioiden käänteistyminen*. Yhteiskuntapolitiikka 70:5. Stakes. 521-528.

Hytönen, Marja-Liisa; Laurell, Harri; Manninen, Katriina; Marttila, Irma, Rouhio,

Mirkka (2002). *Maahanmuuttajatyön käsikirja*. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston selvityksiä 2002:6.

Häkli, Jouni (1994). *Maakunta, tieto ja valta. Tutkimus poliittis-hallinnollisen maakuntadiskurssin ja sen historiallisen edellytysten muotoutumisesta Suomessa*. Väitöskirja. Acta universitatis tamperensis. ser A vol. 415. Tampere.

Hänninen, Sakari (1998). Johdanto. Teoksessa *Missä on tässä?*. (Toim.) Hänninen, Sakari. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 18. Saarijärvi. Gummerus. 5-15.

Jaakkola, Magdalena (1999). *Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987-1999.* Työpoliittinen tutkimus 213, Työministeriö. Helsinki. Edita.

Jaakkola, Magdalena (2000). Asenneilmasto Suomessa vuosina 1987-1999. Teoksessa *Monikulttuurinen Suomi Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. (Toim.) Liebkind, Karmela. Helsinki. Gaudeamus. 28-55.

Jaakkola, Timo (2001). Maahanmuuttajien rekrytoitumispyrkimykset ja sopivan työn saaminen. Teoksessa *Muuttoliikkeet vuosituhannen vaihtuessa – halutaanko niitä ohjata?* (Toim.) Heikkilä, Elli. Siirtolaisuustutkimuksia A 24. Turku. Siirtolaisuusinstituutti. 191-194.

Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela (2005). Kansainvälistyykö Suomi? Venäjän- ja vironkielisten maahanmuuttajien kokemuksia uudesta kotimaastaan. Teoksessa *Arvot, moraali ja yhteiskunta*. (Toim.) Pirttilä-Backman, Anna-Maija; Ahokas, Marja; Myyry, Liisa & Lähteeoja, Susanna. Helsinki. Gaudeamus. 363-384.

Jokisalo, Jouko (2003). Klassisesta rasismista kulttuuri- ja ekorasismiin. Teoksessa *Monenkirjava rasismi*. (Toim.) Simola, Raisa & Heikkinen, Kaija. Joensuu. Joensuu University Press. 11-37.

Jukarainen, Pirjo (1999). *Rauhan ja raudan rajoilla. Nuorten geopolitiikkaa ja tilallista identiteettipolitiikkaa Suomen ja Venäjän sekä Ruotsin ja Suomen rajojen tuntumassa.* Lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus.

Järvelä, Marja (1986). Elämäntavan näkökulma paikallisyhteisön tutkimuksessa. Teoksessa *Maantiede ja ihminen*. Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos Sarja A, 6. 39-55.

Kopsa-Schön, Tuula (1996). *Kulttuuri-identiteetin jäljillä. Suomen romanien kulttuuri-identiteetistä 1980-luvun alussa*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 641. Helsinki. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kortteinen, Matti; Vaattovaara, Mari & Alasuutari, Pertti (2005). *Eliitin eriytymisestä pääkaupunkiseudulla*. Yhteiskuntapolitiikka 70:5. Stakes. 475-487.

Kupiainen, Jari (2003). Mikä monikulttuurisuus? Teoksessa *Monenkirjava rasismi*. (Toim.) Simola, Raisa & Heikkinen, Kaija. Joensuu. Joensuu University Press. 244-258.

Kuusisto, Anna-Kaisa (2000). *Territoriaaliset identiteetit toiminnan ja kaupunkitilan määrittäjänä Pohjois-Irlannissa*. Alue ja ympäristö 29:1. Alue ja ympäristötutkimuksen seura ry. 55-65.

Lepola, Outi (2000). *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa.* Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 787.

Liebkind, Karmela (1988). *Me ja Muukalaiset – Ryhmärajat ihmisten suhteissa.* Helsinki. Gaudeamus.

Liebkind, Karmela (1994). Johdanto. Teoksessa *Maahanmuuttajat Kultttuurien kohtaaminen Suomessa.* (Toim.) Liebkind, Magdalena. Helsinki. Gaudeamus. 9-20.

Liebkind, Karmela (2000). Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa *Monikulttuurinen Suomi Etniset suhteet tutkimuksen valossa.* (Toim.) Liebkind, Karmela. Helsinki. Gaudeamus. 13-27.

Mitchell, Mark & Russell, Dave (1999). Nationalism, national identity and citizenship in the new Europe. Teoksessa *European Societies. Fusion or Fission?* (Toim.) Boje, Thomas P; Steenbergen van Bart & Walby, Sylvia. London and New York. Routledge. 163-177.

Paasi, Anssi (1986). Alue yhteiskuntamaantieteen tutkimuskohteena: eräs näkökulma. Teoksessa *Maantiede ja ihminen*. Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos Sarja A, 6. 23-38.

Paasi, Anssi (1998a). Koulutus kansallisena projektina. ”Me” ja ”Muut” suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa *Elävänä Euroopassa – Muuttuva suomalainen identiteetti*. (Toim.) Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri. Tampere. Vastapaino. 215-250.

Paasi, Anssi (1998b). Alueiden renessanssi ja identiteettipuhe. Teoksessa *Missä on tässä?* (Toim.) Sakari Hänninen. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 18. Saarijärvi. Gummerus. 170-190.

Paasi, Anssi (2002). Rajat ja identiteetti globalisoituvassa maailmassa. Teoksessa *Eletty ja muistettu tila*. (Toim.) Syrjämaa, Taina & Tunturi, Janne. Helsinki. Suomen kirjallisuuden seura.154-176.

Pekonen, Kyösti (1998*). Politiikkaa urbaanissa betonilähiössä*. 2. painos. Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 20. Saarijärvi. Gummerus.

Peltonen, Matti (1998). Maisema ja kieli suomalaisuuskäsitysten perusaineksina.

Teoksessa *Elävänä Euroopassa – Muuttuva suomalainen identiteetti*. (Toim.) Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri. Tampere. Vastapaino. 19-39.

Pitkänen, Pirkko (1997). Kun kulttuurit kohtaavat – etiikan näkökulma. Teoksessa *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. (Toim.) Pitkänen, Pirkko. Helsinki. Edita. 68-77.

Pitkänen, Pirkko (2003). Erilaisia mutta samanarvoisia: kohti toimivaa monikulttuurisuutta. Teoksessa *Monenkirjava rasismi*. (Toim.) Simola, Raisa & Heikkinen, Kaija. Joensuu. Joensuu University Press. 259-272.

Puuronen, Vesa (2003). Arkipäivän rasismi Suomessa. Teoksessa *Monenkirjava rasismi*. (Toim.) Simola, Raisa & Heikkinen, Kaija. Joensuu. Joensuu University Press. 193-210.

Puusaari, Hille (1997) Kulttuurinmuutos koettelee maahanmuuttajaa: Psykososiaalinen kohtaaminen. Teoksessa *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. (Toim.) Pitkänen, Pirkko. Helsinki. Edita. 21-32.

Raunio, Kyösti (1999). *Positivismi ja ihmistiede*. Helsinki. Gaudeamus.

Ruuska, Petri (1998). Mennyt tulevaisuutena. Teoksessa *Elävänä Euroopassa – Muuttuva suomalainen identiteetti*. (Toim.) Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri. Tampere. Vastapaino. 281-311.

Ruuska, Petri (1999). *Negatiivinen suomalaisuuspuhe yhteisön rakentajana*. Sosiologia 36:4. Westermarck-seura. 293-305.

Sabour, M´hammed (2003). Toiseuden kohtaaminen. Teoksessa *Monenkirjava rasismi*. (Toim.) Simola, Raisa & Heikkinen, Kaija. Joensuu. Joensuu University Press. 87-119.

Suurpää, Leena (2002). *Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista*. Helsinki. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 28.

Tanner, Arno (2005). *Suomen maahan- ja maastamuutto murroksessa. Miten on tultu tähän päivään, ja mitkä ovat eväät huomiselle?* Siirtolaisuus 32:4, 12-18. Siirtolaisuusinstituutti.

Therborn, Göran (1995). *European modernity and beyond. The Trajectory of European Societies, 1945-2000.* London, Thousand Oaks, New Delhi. Sage Publications.

Tuomi, Ossi (1986). Kulttuurimaantieteen metodiset valinnat ja valmiudet. Teoksessa *Maantiede ja ihminen*. Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos Sarja A, 6. 56-60.

Vaattovaara, Mari (1998). *Pääkaupunkiseudun sosiaalinen erilaistuminen*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1998:7. Hämeenlinna. Karisto.

Zimmerbauer, Kaj & Suutari, Timo (2004). *Imago, identiteetti ja alue – seudullisen kehittämistyön haasteet.* Alue ja ympäristö 33:1. Alue- ja ympäristötutkimuksen seura ry. 30-40.

Zolner, Mette (2000). *Re-Imaging the Nation. Debates on Immigrants, Identities and Memories.* Series Multiple Europes No.11. Brussels. PIE Lang.

Wieviorka, Michel (2000). Is It so Difficult to be an Anti-Racist? Teoksessa *Debating Cultural Hybridity*. 2. painos. Toim. Werbner, Pnina & Modood, Tariq. London and New Jersey: Zed Books Ltd. 139-153.

Liitteet

Liite 1.

Teemahaastattelurunko

Haastateltavan suhde/ näkemys asuinalueestaan:

1. Mistä muutitte tähän ja kuinka kauan olette asuneet Pasilassa?
2. Minkälaista Pasilassa on asua?
3. Minkälaisia ihmisiä Pasilassa asuu? Voisitteko kuvailla täällä asuvia ihmisiä?
4. Tunnetteko kuuluvanne tänne vai jonnekin muualle?
    a. Ihmistenkö takia? Minkä takia juuri tänne?
    b. Haluaisitteko muuttaa jonnekin muualle?
5. Mikä Pasilassa on hyvää/ huonoa? Jotain erityistä?
6. Missä olisi eniten kehitettävää? Mitä haluaisitte muuttaa?
7. Pidättekö tätä aluetta parempana tai huonompana asuinalueena verrattuna vaikkapa keskustaan tai johonkin keskustasta kauempana olevaan kaupunginosaan? Miksi?
8. Pidättekö Pasilaa kantakaupunkina vai lähiönä?
9. Voisitteko kertoa hiukan omin sanoin mitä täällä on tapahtunut viime vuosina? Onko tänne esim. rakennettu lisää tms.?
10. Eroaako tämä alue jotenkin muista Helsingin alueista? Onko täällä jotain vain tälle alueelle tyypillistä, esim. rakennukset, luonto, väestö?
11. Onko Pasila hyvä paikka asua? Jos ei, niin mikä häiritsee?
12. Onko työpaikkanne ja harrastuksenne Pasilassa vai missä? Missä vietätte enimmän osan ajastanne?

Haastateltavan suhde sosiaaliseen ympäristöönsä:

15. Onko Pasilassa paljon ulkomaalaistaustaisia ihmisiä? Jos ei täällä, niin missä?
13. Miten ihmiset tulevat Pasilassa keskenään toimeen?
14. Onko täällä yhteisöllisyyttä?
15. Koetteko olevanne osa Pasilassa asuvaa yhteisöä?
16. Minkälaisia henkilökohtaisia kokemuksia teillä on ulkomaalaistaustaisista?
17. Miten ulkomaalaistaustaiset tulevat toimeen muiden kanssa?
    a. Mistä luulette ristiriitojen johtuvan? / Mikä on tärkein seikka, mikä edesauttaa sopuisuutta?
18. Mistä päin ulkomaalaistaustaiset henkilöt ovat kotoisin?
19. Ovatko ulkomaalaistaustaiset ja suomalaiset paljon tekemisissä keskenään Pasilassa?
20. Onko teillä paljon sukulaisia tai tuttavia Pasilassa?
21. Keskittyvätkö ulkomaalaistaustaiset henkilöt Helsingissä joillekin tietyille alueille teidän mielestänne?
    a. Minne?
    b. Onko se hyvä vai huono asia? Miksi?
22. Pitäisikö ulkomaalaistaustaisten saada opetusta omalla kielellään?
23. Ovatko ulkomaalaistaustaiset ja suomalaiset teidän mielestänne jotenkin erilaisessa asemassa esimerkiksi viranomaisten edessä?
24. Haluaisitteko, että ulkomaalaistaustaisia asuisi enemmän tai vähemmän teidän asuinalueellanne?

25. Onko sillä merkitystä, minkä takia ulkomaalaistaustainen henkilö on tullut Suomeen?

Haastateltavan tärkein identifikaation kohde ja kuviteltu yhteisö:

26. Jos joku kysyy teiltä, niin mistä sanotte olevanne kotoisin?
27. Onko ihminen teidän mielestänne kotoisin sieltä missä hän asuu, vai sieltä missä hän on syntynyt vai mistä?
28. Mitkä ovat suomalaisuuden tärkeimpiä symboleita teille? Mikä erottaa suomalaisen ulkomaalaisesta?
29. Milloin ulkomaalainen ei enää ole ulkomaalainen ja te alatte pitää häntä suomalaisena?
30. Mitkä ovat tärkeitä tekijöitä ulkomaalaistaustaisten sopeutumisessa Suomeen?
31. Eroavatko suomalaiset muista kansallisuuksista tai etnisista ryhmistä? Miten?
32. Minkälaisia eroavaisuuksia suomalaisten itsensä keskuudessa on?
33. Miten ulkomaalaistaustaiset henkilöt ovat mielestänne sopeutuneet Pasilaan? Viihtyvätkö he täällä?
34. Vaikuttavatko ulkomaalaistaustaiset henkilöt jotenkin teidän elämäänne?
35. Pidättekö itseänne ensisijaisesti suomalaisena vai helsinkiläisenä, tai uusimaalaisena tai pasilalaisena? Mikä näistä määrittää teitä eniten?
36. Mistä tosi suomalaisuus muodostuu? Mikä on suomalaisuuden ydin? Mikä tekee suomalaisesta sellaisen, mikä erottaa hänet muista, esim. ruotsalaisista?
37. Pitäisikö Suomessa olla enemmän/vähemmän ulkomaalaistaustaisia? Miksi?
38. Luuletteko, että suomalaisuus jotenkin muuttuu maahanmuuton seurauksena?
39. Mitä mieltä te olette monikulttuurisuudesta?